

HA AKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2013 – Årgang 6

Tenor kirkeruin

Tenor kirkeruin ligger på gården Slitu i Eidsberg. Det er ruiner av en liten middelalderkirke. I dag gjenstår lite av kirken, men funn på stedet tyder på at den en gang har vært usedvanlig rikt utstyrt.

Tenor kirke ble reist i siste halvdel av 1200-tallet, som anneks til Eidsberg kirke, og viet til Peter og Paulus. Den skal ha blitt bekostet og oppført av bøndene på gårdene Slitu, Sletner og Moen, antakelig som en erstatning for en eldre trekirke som brant ned.

Kirken ble nedlagt ved reformasjonen og sto øde fra ca. 1560.

Redaksjonens hjørne

«I Henseende til det Historiske fattes meget her i Egnen på gamle Optegnelser og skriftlige Oplysninger, særdeles her i Edsberg Præstegjeld...» Slik skrev sogneprest Jacob Nicolaj Wilse i boken Topographisk Beskrivelse af Edsberg Præstegjeld, utgitt 1791.

Eidsberg historielag legger med dette frem det sjettede nummeret av det lokalhistoriske tidsskriftet *Haakon*. Det er vårt lille tilskudd for å bøte på den mangelen av lokalhistorisk stoff som Wilse påpeker. Det er ikke sikkert sognepresten hadde godkjent alt som står i vårt lille tidsskrift, hadde han vært i redaksjonskomitéen, men vi tror han ville ha gledet seg over ideen bak *Haakon*; å samle inn og publisere historier og hendelser, store og små bilder i den store kulturveven Eidsberg, en vev som stadig endres og forbedres, men hvor det fremdeles fattes meget.

Hjelp oss med stoff så vi kan gi et enda bedre bilde av vår nære fortid. Send oss foto, utklipp og artikler, skriv ned historier om hendelser som har gjort inntrykk på deg. Er det vanskelig å få det ned på papiret, så kontakt en av oss i redaksjonskomitéen, vi kan skrive hvis du vil fortelle. Så tror vi Wilse ville blitt beroliget over at *Haakon* nå har fått med en prest i redaksjonskomitéen, en prest som er født og oppvokst i Eidsberg – og til og med heter Mysen. Det borger for lokalhistorisk troverdighet, på flere plan.

Til slutt gjentar vi den vanlige parolen om å støtte opp om Eidsberg historielag og dets mange aktiviteter. Mye av det du kan lese i *Haakon* har først vært luftet i Torsdagsklubben, et uformelt mimreorgan som møtes hver annen torsdag i måneden på Folkenborg kl. 10:00. Vel mott!

Redaksjonskomitéen 2013: Karl Ole Engen, Jorun Garseg, Berit Brevik, Halvor Johan Kolshus, Dag Mysen, Jorun Westerby, Morten Ruud.

Vi har fortsatt de første heftene til salgs – en gaveidé til «den som har alt»!

- Redaksjonens hjørne
- Slituområdet. Thor Nilsen
- Lysvise. *Charles Smeby*
- Forpaktningkontrakt..
- Laattbrugningskontrakt.
- Dagliglivet i Eidsberg. Ole Mysen
- Helsestellet i Eidsberg.
- Da min onkel ble syk og fikk tuberkulose i 1940. *Jorun Garseg*
- Formannskapsloven av 1837, og utviklingen av lokalsamfunnet i Eidsberg. *Dag Mysen*
- Fru Hulda Constancee Jølsen. *Hulda Korseberg*
- Christi Lekums Kloster. *Livsendringer av Edward Pedersen Hjort fra Lekum*
- Jacob Nicolaj Wilse, forkjemper for Norges første universitet. *John Peter Collett*
- Johan Volden. *Indre Smaalenenes avis 17.9.1991*
- Historisk sus over årets Folkenborgstevne søndag. *Indre Smaalenenes avis 20.juni 1984*
- Kunstskriver Ole Petter Nilsen
- Litt landbrukshistorie fra Mustorp. *Erling Mustorp*
- Indremisjonens virksomhet på Mustorp. *Erling Mustorp*
- Eidsbergs siste omgangsskolelærer. *Indre Smaalenenes avis 15. februar 1984*
- Brev fra Enerhaugen. *Helge Bergland*
- Forklær. *Berit Breivik*
- Prøve i norsk stil. *Karin Kirkeby*
- Tanker fra en veteran som ikke tenker miljø. *Lennart Mattsson*
- Præmiering av dyktige grøftegravere
- Olav Aukrust - lyrikeren og folkehøgskolelæreren. *Unni Gangnæs*
- *Krigens hjørne - Sabotasjenatten 14.-15. mars 1943.* *Dag Mysen*
- Minnemarkering i Eidsberg kirke 23. mai 2013
- Eidsberg Historielags tur til Røros i 2010

Slitu-området

Av Thor Nilsen

Thor Nilsen
(Zulukongen)

Den nordvestre delen av Eidsberg, kalles Slitu. Navnet betyr sannsynligvis ei slette. Navnet var skrevet Sletto på 1400-tallet.

Gårdsnavnet Slitu har vel omsider gitt området sitt navn. I det 12. århundre var det en opp-

rørsflokk som ble kalt Slittunger. Snorre skriver i sin saga at navnet kommer av at de hadde dårlig utstyr, var fillete.

I katolsk tid hadde stedet egen kirke, den ble kalt Tenor (eller Tenol). Kirken var bygget av stein og var i bruk frem til 1537. I dag kan vi se rester av området, som også nylig er restaurert. Slitu (Tenols) historie går tilbake til den fjerde oldtid, den er kanskje det eldste i Eidsberg? Oldfunn fra alle tidsaldre vitner om tidlig og stor bosetning. Veien over Mona er nok tråkket i en fjern fortid, kanskje for 6000–7000 år siden!

Under potetopptaking i 1859 fant en husmann på Sletner et lite metallstykke prydet med forsiringer. Funnet ble gjort i en dyp bekkedal. Husmannen trodde det var messing, og solgte det for 4 skilling. Senere ble det klart at metallstykket var av gull, og ved graving på funnstedet ble det funnet medaljonger og hengesmykker, (såkalte brakteater) av gull.

Funngjenstandene skriver seg fra folkevandringstiden (omkring år 500 e.

Kr.). Dette er et av de fineste gullfunn som er gjort her i landet fra denne perioden, og det er utstilt i gullrommet i Universitetets Oldsakssamling i Oslo.

Det er mye å si om Slitu og dens historie, her har jeg tatt noen utdrag.

Tenor kirkeruin

Tenor kirkeruin ligger på gården Slitu i Eidsberg. Det er ruiner av en liten middelalderkirke. I dag gjenstår lite av kirken, men funn på stedet tyder på at den en gang har vært usedvanlig rikt utstyrt.

Tenor kirke ble reist i siste halvdel av 1200-tallet, som anneks til Eidsberg kirke, og viet til Peter og Paulus. Den skal ha blitt bekostet og oppført av bøndene på gårdene Slitu, Sletner og Moen, antakelig som en erstatning for en eldre trekirke som brant ned.

Kirken ble nedlagt ved reformasjonen og sto øde fra ca. 1560. I 1619 omtales kirken som «lukket og nedfallen», men kirkeklokken skal den gang fortsatt ha vært på plass. På begynnelsen av 1700-tallet sto murene fremdeles i nesten full høyde, men på 1790-tallet beskriver sogneprest Jacob Nicolaj Wilse at det ikke var mere igjen av murene enn «at man kan se Størrelsen og Figuren af kirkens Grundvold».

Slitu stasjon

Mandag 1. juli 1882 kjørte det første toget inn på Slitu stasjon. Dette var en av de mest trafikkerte stasjoner på Østre linje. Linja ble elektrifisert 3. desember 1958.

Oversiktsbilde fra Øierudkrysset på Slitu ca. 1950.

Stasjonen dekket hele Slituområdet og store deler av Trøgstad/Båstad. Slitu stasjon ligger 131 m.o.h.

.Alle varer som melk, trelast, stråfor, kraftfor og byggevarer, samt persontransport, post og verdiforsendelser ble fraktet herfra.

På Slitu stasjon var det en stasjonsmester, en opplæringsbetjent, en telegrafist og en baneformann. Videre hadde fem-seks mann arbeid hele året med vedlikehold. Siste stasjonsmester var Ullberg.

Så stor trafikk krevde også videre per-;:-:-:--afikk og etter hestetransport kom drosjenæringen i gang.

Drosje-eierne

Rolf Kjeserud og Jens Nygård var på plass morgen og kveld.

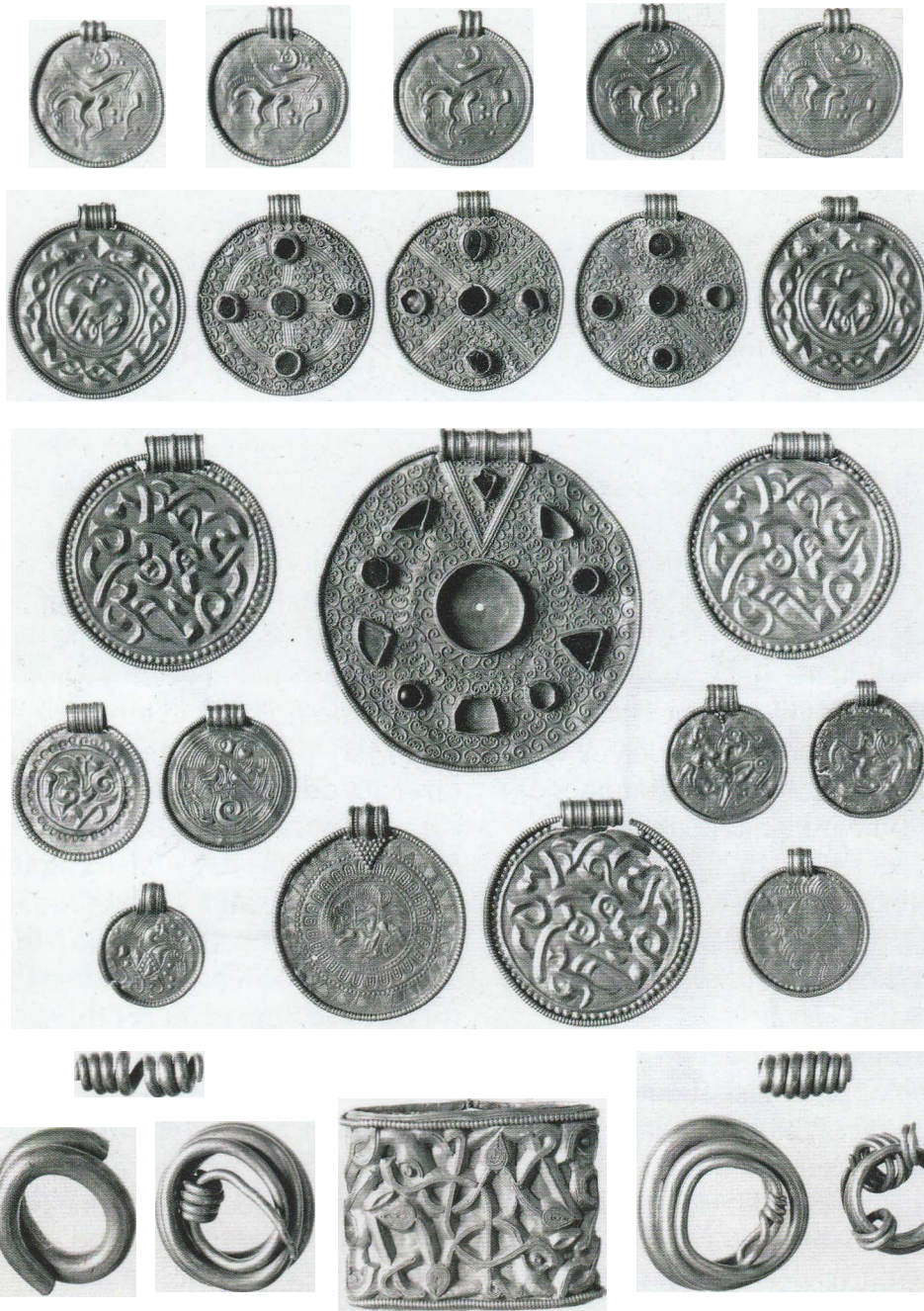
På lagerhuset var det stor omsetning av kraftfor og andre jordbruksvarer. Virksomheten opphørte på 1960-70 tallet.

Slitu-gården ble et sentralt punkt i

området da den sto ferdig i 1915. Den var ment som hotell i utgangspunktet. Slitu-gården besto av: Melkemottak, kafé og bakeri, samt butikk/landhandleri og postkontor. 2. og 3. etasje hadde til sammen syv leiligheter. Både postkontor og butikk ble nedlagt på 1960-tallet.

Omkring 1935 bygde Esso en håndpumpe-stasjon, tvers over veien for Slitugården. Mens konkurrenten Jens Nygård bodde i gården og drev omsetning av russisk bensin! Denne bensin kostet 16 øre pr. liter og var 2 øre billigere enn Esso. Bensinen het «snee» og ble solgt på 16-liters kanner.

I 2. etasje på utelagret hadde Eidsberg fattigstyre et litt spesielt lager. Her ble det lagret likkister for folk som ikke hadde penger til begravellesomkostningene. Det sies at det var et yndet sted for guttungen på Slitu. Her passet det bra å leke «død eller levende».

Sletnerfunnet

Henrettelse på Morstang-sletta i 1829

En stille morgen på Morstangsletta stod det en flokk redde og alvorlige borgere. Solen var ikke stått opp ennå, men sognepresten og lensmannen var inne

på gårdstunet på Morstang. Lensmannen passet på de to brødrene Hans og Tarald fra Hærland, mens sognepresten leste fra sin bok. Med ett så ble det stille, fuglene sluttet å kvitre. Det var

bøddelen som kom med sin hest og vogn, med en rød blodfjør i hatten og svartkledd og med en stor øks.

Bøddelen tok sin plass ved den store hoggestabben, og lensmannen og hans drenger førte de to bort til henrettelsesplassen. Solen var nå på vei opp, med en del mørke skyer rundt. Så ble Hans lagt ned på stubben med håndjern bundet ut på hver arm.

Der falt den lynskarpe øksen og hodet ble adskilt fra kroppen, deretter ble Tarald ført frem og samme prosess gjentok seg. Deretter tok man hodene og satte de på staur på hver side av veien, til skrekk og advarsel.

Ifølge muntlige kilder sto de der i 40 år, det var ingen som torde å ta de ned.

Kroppene ble begravet på Buer, da ingen mordere fikk ligge i vigslet grav. Etter 40 år ble også hodene endelig tatt ned og gravlagt på andre siden av veien, slik at de ikke skulle få kontakt i ånderiket og komme tilbake. Etter en god

del år ble hodene gravd opp og kom i samme grav. Det er ikke rart at man gjerne kaldsvettet nedover ryggen når man dro forbi dette stedet!

Hva hadde de gjort? De tok livet av en kremmer for å få fatt i pengene hans. Til dette mordet brukte de arsenikk, som de hadde fått av dyrlege Kjøstelsen, til rottegift.

Epilog

Bøddelyrket var ikke et anerkjent yrke i Norge slik som i blant annet Frankrike. Der gikk det i arv fra far til sønn gjennom generasjoner. Tenk å være med pappa på jobben? I Frankrike hadde familien Samson denne jobben gjennom 150 år, og en av sønnene i slekta startet opp allerede som 13-åring. Den siste henrettelsen ble foretatt i Norge i 1876 av Theodor Larsen som da var rikets bøddel.

Foreningshuset (gamle Bøndernes Hus) som brant ned våren 2011.

Slitu IF

I 1947 fikk Slitu IF realisert et lengre etterlengtet ønske om ny bane. Frem til da hadde de spilt på «Høiejordet», men nå hadde de fått leid 17 mål av Mustorp. I 1960 ble gressbanen anlagt. Håndball, ski, hopp, friidrett kom også på kartet etter krigen. Innen alle disse grener har Slitu IF vist gode resultater gjennom årene. Det har selvsagt variert noe etter demografien, men slik er det på et lite sted.

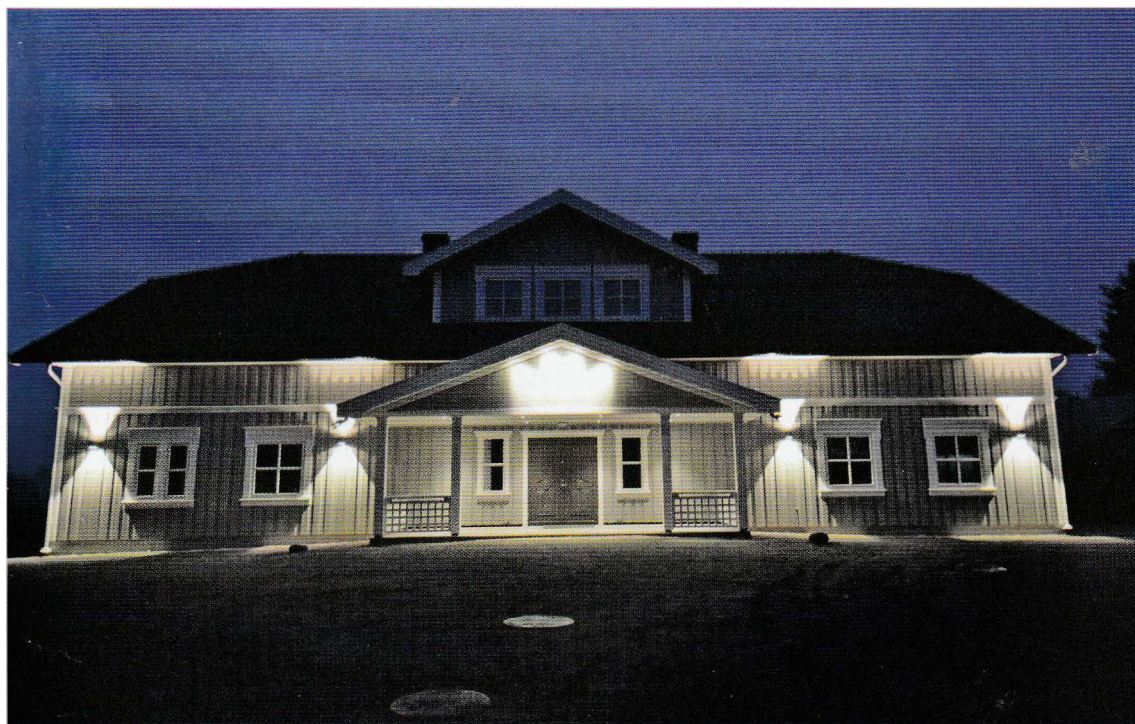
Slitu IF kan vel vise til både krets-mesterskap, NM titler, VM-titler og OL-titler. I starten var det 35 medlemmer og nå ligger medlemstallet på ca. 350, det har vært stabilt de siste år. Slitu IF sitter med «store» eier-forekomster, slik som klubbhus, bane, løype-trasé og 50 % av Foreningshuset, dette takket være nøysom drift gjennom alle år. Av idretts-tilbud i dag har man fotball, ski, trim,

aerobic, barneidrett, sykkel, cheerleading, mens handbaer overført til felles klubb i Eidsber kommune.

Slitu IF har et godt samarbeid med de andre foreninger på Slitu, slik som skolekorpset, Slitu Vel Zulu-klubben, Slitu-Dansen, Tenor bygdekvinne-lag, Kraftverket etc., er de som en grunnpilar å få være med på samspillet mellom de frivillige for å skape et godt lokalsamfunn.

Slitu Foreningshus AL

Vi som bor på Slitu er så heldige å ha et grendehus. Det ble innviet i 1931, og het da Bøndenes Hus, av den enkle grunn at det var bøndene rundt her som eide lokalet. Prisen på oppsetningen av huset ble på ca. 18 000 kr. Det ble flere ganger renoverert og påkostet, men i slutten av 1970-årene ble huset overtatt av stedets foreninger. Det var Slitu Vel,

Nye Foreningshuset som sto ferdig i september 2012.

Bråtan plass (Bråtaskua) lå på østsiden av veien mot Slitu stasjon.

Slitu IF, Gammeldansens Venner, Fotballens venner og Ungdomslaget Fram. De drev sammen en del år, inntil et ble som nå: Slitu IF og Slitu-Dansen som eiere.

I 2011 brant hele huset ned, og var en tragedie for hele samfunnet. Men raskt ble det bestemt at vi skulle ha opp nytt grendehus, og i dag står det der som et praktbygg.

Slitu IF og Slitu-Dansen driver dette sammen som et andelslag, med eget husstyre. Lokalet er mye brukt. Alt fra dansefester, jubiléer, bryllup, konfirmasjon, dansekurs, minnesamvær etc. I tillegg er det vaktmester-leilighet i 2. etasje

Anekdoter fra «Gamle Slitu»

På Slitu har det gjennom tidens løp bodd en del mennesker som man kan kalle originale, da med god mening! Fra to av disse verserer det følgende histo-

rier, sant eller ikke sant, hvem vet? Men prøv og lukk øynene å se det for deg.

Denne karen fra Slitu var veldig på hugget etter damene, spesielt i den perioden hvor mannfolka lå mye ute på tømmerhogst hele uken. Dette utnyttet han til det fulle både på Slitu og helt ned til Sarpsborg! Dette ble etter hvert oppdaget og en helg bestemte en del karer seg for at nå fikk det være nok. De samlet seg og reiste til Zulu, hvor de etterhvert fant karen og tok ham med seg bort til stedet ved «gamle svenske grana». Der hadde de gjort i stand bål, steke-varmt vann etc., klare for å «gjelle» ham som de sa. Han ble tatt av klærne og bundet fast på stigen og selv sagt var han livredd og skrek som en gris på benken, da de sto og slipte kniven!

Nå hørte heldigvis mannen på nabo-gården dette og kom for å høre hva for et spetakkel dette var, og fikk stoppet handteringa! Han fikk karen løs og det

sies at han sprang så furuskogen lå flat etter ham. Siden den gang holdt han seg borte fra damene, men fant sin trøst i andre aktiviteter!

Ved århundreskiftet reiste en av Slitu gutter ut i verden på seilskute. Han fartet mye rundt og blant annet besøkte han Sør-Afrika.

Da han kom hjem i 1907 tenkte han at nå skulle han lage litt oppstyr, så han sendte telegram fra Oslo til Slitu og skrev at kong Haakon kommer med toget til Slitu stasjon, dato og klokkeslett. Folk møtte opp og ventet på dette store øyeblikk. Han hadde tjent bra med penger, så han leide seg egen vogn, men var i kraftig bakrus etter mange dager i Oslo på rangel, slik at han hadde

sovnet da toget kom i Slitu. Jernbanepersonalet måtte finne ham, og da han kom ut og så det store fremmøte, tok han seg sammen og ropte ut: «Her kommer jeg, deres nye Zulu-konge». Man kan jo tenke seg hvilket kaos det ble da alle følte seg lurte.

Men saken er den, at han i sitt besøk i Sør-Afrika hadde tatt turen opp til Zulu, som sant nok ligger der nede på andre siden av jordkloden, og blitt kåret til Zulukongen av innbyggerne i Zululand. Etter hver spredte denne historien seg og det er fra da av, at Slitu har kallenavnet Zulu. Og det synes jeg at vi skal være stolte over, tenk at «kallenavnet» har holdt seg i godt over 100 år!

Slitu jernbanestasjon fra fordums tid . Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

ko
ko
V
u
O
og ur
så hårt
dø
Da kima
han Joha
og da fi
i telej
et ilter

Lysvise

Mel.: Han Lars er på Hamar med slakt.

*Når høsttida kommer, så kald og så rå,
og legger seg rundt oss som ull.
Når livet er fullt av bekymringer små,
og humøret nærmer seg null.
Når hele tilværelsen synes deg grå,
med ergrelse nok, og fornøyelser få,
når sommerlysgleden
for lengst er gått heden,
og høstmørket senker seg på.
Ja, da er'e godt å ha lys!
Ja, da er'e godt å ha lys!
Vi oppved Slitu er enig om det.
Ja, da er'e godt å ha lys!*

*Fra Bråtan te' Ulrikstadkrøssen i nord,
der bodde et stolt folkefæl,
men mange var mørkredde, nøden var stor
når døm måtte ut for seg sjæl.
Da hevet seg røster med magiske ord,
og snart var'em me' både liten og stor,
ja, brune og bleike
og sterke og veike,
døm mumla og brumla i kor;
Kommunen må skaffe oss lys!
Kommunen må skaffe oss lys!
Vi oppved Slitu er enig om det,
at nå må døm skaffe oss lys!*

*Og nede på Hegginn satt Volden en gang
og drømte han sloss me' han Jens,
så hårtufser flagra og skinnfiller slang,
døm kom ette helt overens!
Da kima det iltert og lenge og væl,
han Johan han vakna og kom te' seg sjæl,
og da fikk'n høre
i telefonrøre'
et iltert og gnældrende vræl.*

*Du er nødt te' å skaffe oss lys!
Du er nødt te' å skaffe oss lys!
Vi oppved Slitu er enig om det
at nå må du skaffe oss lys!*

*Og kommunestyret sa enstemmig ja,
det hele var mest som en drøm!
Og Sellanger ordna med det vi sku' ha,
med lamper og kabel og strøm.
Og Arnesen lessa flerfoldige tonn
og susa te' Slitu me' klampen i bønn.
Døm klatra i master
og skrudde på knaster
me' sikker og veløvet hånd.
Og da ble det plutselig lys!
Ja, da ble det plutselig lys!
Vi oppved Slitu fikk sandelig se
at da ble det plutselig lys!*

*Fra Bråtan te' Ulrikstadkrøset i nord,
det skinner når lysa er tent!
Selv stjernene blonker, og månen han glør,
for nå har'em fått konkurrent!
Du veilys som stammer fra kraftverkets foss,
Velkommen te' Slitu! Velkommen te' oss!
Her skal du få sprede
litt hygge og glede
og lyse i mørket for oss!
takkk for'i skaffe oss lys!
Ja, takkk for'i skaffa oss lys!
Kommunestyret, og Volden især:
Ha takkk for'i skaffa oss lys!*

Charles Smeby

Forpaktningsskontrakt

Thordis Hjelmark på den ene side
og Ola Hordnes på den annen side, har inngått følgende kontrakt:

1. Thordis Hjelmark bortforpakter herved til Ola Hordnes gården Hjelmark i Eidsberg for et tidsrom av 5 – fem – år fra 14/4 1964 til 14/4 1969.
2. I forpaktningen inngår ikke skogen, hovedbygningen med have, plassene Trøkop, Tykerud og Hogaarden og den fra før til disse plassene tillagte havnegang, saga med tomt og den vesle garasjen bak fjøset, stolpebodens nordre rom i første etasje, den vesle kjøkkenhaven ved fjøset, samt annen etasje i Aasheim, – veranda-værelse unntatt.
3. Den årlige forpaktningssavgift som betales halvårlig, etterskuddsvis – er kr 12 000, – kronertolv tusen 0/100 – de 2 – to – første år (fra 14/4-64 til 14/4-66) og deretter kr 14 000, – kronerfjortentusen 0/100 – og betales med en halvpart (kr 6000, h.h.v. kr 7000) hver 14/4 og 14/10, – første gang 14/10 1964.
4. Forpakteren leverer eieren vederlagsfritt – 2 – to – liter nysilt melk (hmelk) daglig, 3 kg nylagte egg pr. måned – levert en halvpart ca. 1ste og 15de, 500 kg poteter pr. år og finhugget, tørr ved innbåret i hovedbygningen så stort kvantum som eieren bruker – og etterhvert som eieren har bruk for den. All brensel til eier, forpakter og sveiser skal hugges etter eierens utvisning. Eieren har rett til av forpakteren å få kjøpt innmat en gang i blant og kjøtt og flekk – etter noteringspris – et så stort kvantum som eieren ønsker.
5. Matrikkelskatten til fylke skal betales av forpakteren.
6. Av den elektriske strøm – nå 4000 watt – betaler eieren for 2000 watt, resten – overforbruket innbefattet – betales av forpakteren. Eieren har 8 aksjer i Askim torvstrølag. Torven skal benyttes på gården og forpakteren skal betale utgiftene ved opptaking og innlegging.
7. Eiendommen skal brukes godt og ikke på noen måte forringes hverken på jordvei, hus eller gjerder. Mindre reparasjoner på husene skal utføres av forpakteren. Eieren holder da de nødvendige materialer.
8. Forpakteren skal slå gresset i haven ved hovedbygningen to ganger hver sommer og rengjøre for løv vannrennene på hovedbygningen. Eieren har rett til gjødsel til kirkegården og noen lass gjødsel kjørt til og fordelt i haven og kjøkkenhaven.

9. Kvegbestanden skal til stadighet – første året unntatt – bestå av minst 23 voksne dyr + ungf. Forpakteren kan starte med 10–12 melkekuer + 10–12 ungf. Lannekummen tømmes minst en gang hvert år. Fôringsslukene i fjøstaket holdes tillukket, fôringstidene unntatt. Halmbrenning er ikke tillatt. Forpakteren påtar seg første forpagningsåret å drenere 100 mål av gårdens innmark. Han tilkjører rørene på jordene, har oppsyn med arbeidet og etter dreneringen ryddiggjør jordene for eventuelt tiloversblivne rør oppgravet stein o.s.v. Eieren holder dreneringsrør. Hvis forpakteren – etter søknad – oppnår bidrag fra staten (til grøfting), beholder forpakteren dette. Eventuell drenering utover de 100 mål, blir etter overenskomst mellom eier og forpakter, men på de samme betingelser. Fremleie er ikke tillatt.
10. Hvis forpakteren ikke over holder kontrakten, kan eieren forlange forpaktningforholdet opphørt uten søksmål i henhold til tvangsfullbyrdelseslovens §3, punkt 9. Denne kontrakt blir gjeldende for et år ad gangen utover overnevnte kontraktstid, såfremt den ikke er oppsagt av noen av partene. Dette må skje senest innen 1ste oktober året før forpaktningen skal opphøre (nemlig første 14. april etter at oppsigelsen har funnet sted). Denne kontrakt er utstedt i 2 eksemplarer, hvorav eier og forpakter har hvert sitt.

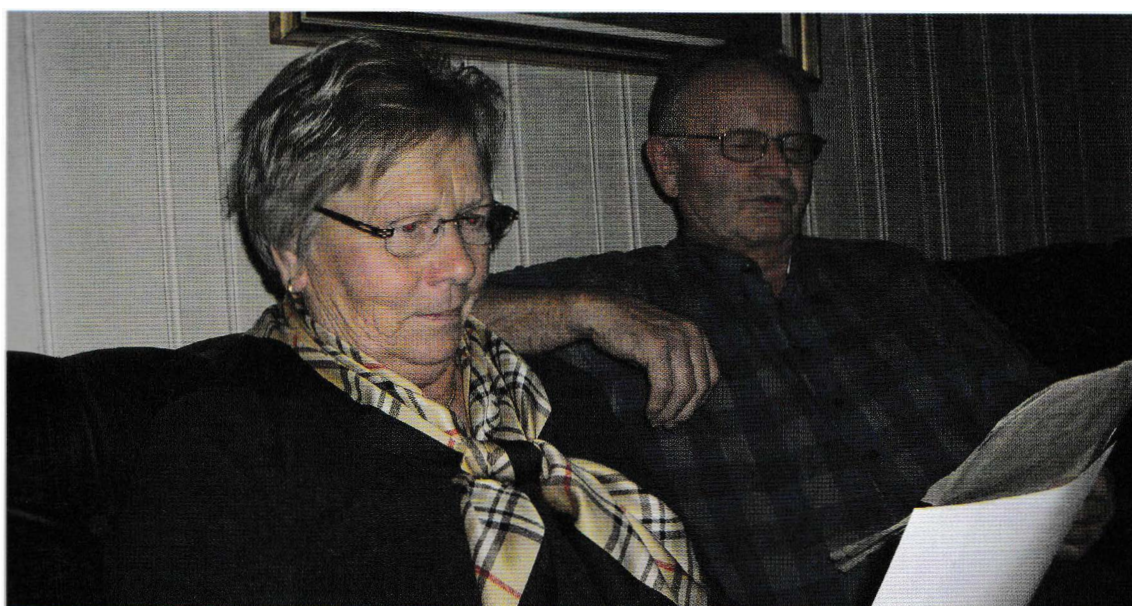
F.t. Mysen, den 20. november 1963

Eier:

Thordis Hjelmark

Forpakter:

Ola Hordnes

Torun og Ola Hordnes, forpaktere på Hjelmark

Laatbruigningskontrakt

Lottebrukskontrakt

Kristen Toresen Garsæg som bortleide gården Garsæg.

Lottebrukerne var en slags forpaktere. Av en «laatbruigningskontrakt» fra 1892 på gården Garsæg kan vi trekke ut følgende særegne forhold mellom eier og brukere. Dette er en betegnelse som nå er gått helt ut av bruk.

Laatbruigningskontrakt

Underskrevne Kristen Toresen Garsæg bortleier herved paa laatbruigning sin eiende gaard Garsæg i Eidsberg, frugthaven untagen, til Andreas Garsæg og Andreas Østreng i aaret i 1892 paa følgende

ende vilkaar. Untagen pladsene Opdal og Volden og den hamnehaale so hører Opdal til. Volden skal haale o og kalv i fehagen. Tønsberg plier i slaat og skur – 20 dage de tilfaller brukerne.

1. Brukerne skal have eierens esse o fækreaturer, og løsøre og aardredskaper til benyttelse ved aardens drift.
2. Ejer og brukerne skal skaffe eere aale hver af alt slags sedekorn o æ eepoteter, og have halvdelen her af avlingen deraf. Af det avlede f er anvendes det fornødne til be æ inngen Udbyttet af melk, kjød, aale lam og uld deles ligt mellem eere og brukere. Brukerne skal fors arli og i rette tid udføre den hele gaard drift og hvad dermed er forbunden, saavelsom røgtningen af alle husdr o have nøie opsigst med, at behandlingen og røgtningen foregår saaledes at dyrene ikke bliver beskadiget eller at foderet bortsøles til unytte.
3. Hvis et dyr kommer til skade eller kreperer og ingen er aarsa e e. kal ejer og brukerne be ale æ e sammens.
4. Brukerne skal have til beboelse kjøkenet og dagligkammerset og et lidet sengekammer ved siden af et værelse ovenpaa med opgang fra dagligkammerset og det søndre sidekott. Brukerne skal haale det fornødne rom paa stolpeboden.
5. Ejeren og brukerne skal tage ved i sammens i skuret. Brukerne skal

holde gaardens hustag, gjærder og grunder og indredninger i stald og fjøs og svinestald i forsvarlig stand. De fornødne trematerialer tager han i gaardens skog etter ejerens utvisning.

6. Brukerne er pliktig at utføre den paa gaarden påhvilende veiarbeidspligt vinter og sommer, samt holde gaardens veie i god stand.
7. Brukerne opskjærer i hakkels den største del af foderet og anvender det på besætningen med tilsætning af fornødent kraftfoder af hvilket ejer og brugerne skaffer det halve hver. Det foder som ved aftredelsen bliver til overs tilfaller ejer og brugerne det halve hver.
8. Alle skatte som pålægges ejer og brugerne af gaarden, saavel som klokker-

fold og offerskjeppes til presten, svarer ejer og brugerne hver det halve. Af integt udenfor jordbruget, som ejer eller brugerne maatte have, svarer ejer og bruger hver sin skat deraf. Tiltrædelsen foregaar den 8de januar 1892 og brugerne er ved fratrædelsen pliktig til at høstpløie saameget, som naar det var pløiet naar vi kom. Ved tiltrædelsen skal brugerne have det halve af rugsæden og ved aftrædelsen tilfalder dem intet det.

Dette er avskrift etter et gammelt dokument.

Gårseggård med kornrauk i forgrunnen, ca. 1950.

Dagligliv i Eidsberg rundt 1814

- med etterord om lokalsamfunnet av 1914

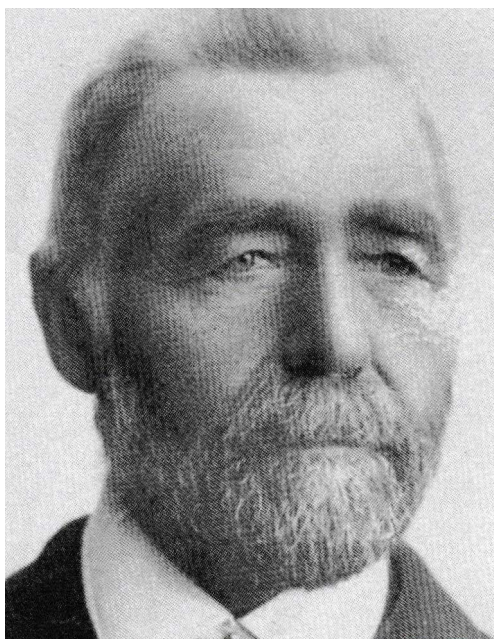
Denne beretningen er skrevet av Ole Mysen til 100-årsmarkeringen i Eidsberg for grunnloven av 1814. Beretningen har et etterskrift om livet i bygda p.t., i 1913. Ole var far til blant andre Anton H. Mysen og kjent for å være en kunnskapsrik og driftig mann. I mange år var han Eidsbergs største skatteyder, og ivrig med i bygdas styre og stell. Han var født i 1830 på Nordre Mysen. Faren, Hans Olsen, er født i 1792, og besteforeldrene rundt 1765. Ole hadde, gjennom oppveksten med foreldre og besteforeldre, sin skarpe hukommelse og livslange historieinteresse, grundig og godt overlevert kunnskap om leveforholdene i bygda i tiden rundt grunnlovsåret 1814. Vi ser av etterordet at han i en alder av 83 år, fremdeles var en skarp og reflektert deltaker i sin egen samtid. Han døde i 1924 og var sprek til det siste. Her er hva Ole forteller:

I tiden fra 1814 og utover var en eien- dom paa ca. 300 maal dyrket indmark anset for en meget stor bondegaard. Thi store arealer laa da udyrket.

Boforhold

Husene var i almindelighet smaa, tømret grovt og tækket med spon underst, næver i midten og torv øverst. Paneling var sjelden, vinduer og ruter smaa, værelsene derfor ikke lyse.

Møblerne var simple og i almindelighet umalt. Der var ofte peis i to værel-

Ole Mysen.

ser, i kaaven (kammerset) undertiden en ovn opmurt av teglsten i en alens høide og derpaa ovnsrør –eller der stod en een-etages malmovn, som lignet en fiskekasse, naar den settes paa kant. Spisebordet var firkantet, ofte dobbelt saa langt som bredt. Det skulde være hvitskurt til enhver tid. Det stod i et hjørne av værelset med fast langbænk ind til væggen og løsbænk foran. For enden mot væggen var høisædet med høisædes-tavlen over. Paa den var ofte malt et bibelsprog, eierens navn m.m.

Kjøkkenet tjente til like som soveværelse for tjenerne. Der stod etagesenger, hvor gutterne laa i øverste, jenterne i nederste rum. Som senge-

klær benyttedes skindfælder gjort av saueskind, barket, med ulden paa. De rummet ofte meget uhumskhet; naar tøiet blev for plagsomt, blev fælden «hønnet», dvs. at man la den på flate gulvet, tok et stort, glatt oksehorn (hønn) og gnodde fælden saa kraftig med det, at dyrene blev dræpt.

Klær

Klærne var hjemmegjorte. Man holdt sauer, saa der blev uld nok. Hadde husets kvinder en ledig stund, maatte rokken frem eller blev bindingen strikketøyet) tat i haand. Strømper og vaatter bandt de naturligvis selv. Man saa sjelden en kvinde paa en vei en søgnedag uten at hun bandt. Var de borte hos andre, sat de ogsaa der og bandt. Om vinteren holdt de paa til langt paa kvelden. Og mens rokken surret eller veven slog eller de rappe, øvede fingre handterte strikketøiet, sat mandfolkene hos og skavet bark til sauen eller laget sopelimer, eller stellet paa redskapen. Og saa gikk passieren om løst og fast, om gammelt og nytt, om virkelig og uvirkelig, det sidste mest.

Barnene maatte holde lysestikkene tyristikker), og lyse for de som arbeidet.

Man brukte i den tid aldrig underklær, eller fórete klær eller ytterfrak. Der bruktes trøie, knæbukser, sko og sokker av vadmél, fóret med strie. Skomag-eren haddde 12 skilling for at gjøre et par sko; han maatte selv tillave pluggen av lav, haard furumalm, den kaldes

skopinde. Alt sko- og laskegarn var hjemmespundet; mellemlægget mellem binde- og yttersaalen var av næver, hælene var almindelig beslaat med jern. Skrædderens arbeidsløn stod i forhold til skomagerens. Ofte maatte han gjøre

knapperne selv, dem han teljet av stikker og overtrak med tøi. Traad og knapphulgarn blev hjemmespundet, og kvindene farvet selv uld, traad, garn og tøi.

Naar man utpå vinteren var færdig med spindingen, hang en mængde garn-knipper rundt væggene i kjøkkenet; uld- og lingarn var gjerne bedre bevart, helst nedlaast et steds paa loftet. Paa vaarsiden før vevningen kunde begynde, blev garn og aske lagvis lagt i gryte og banket for at faa rensset det. Men, selv om strien var bleket, var skjorten så skarp som en «hegle» og derfor lød ordspøget, naar man skulde begynne paa et slemt arbeide: «Nu blir det at ta stri-skjorta og havrelefsa».

Tjenere og husmenn

Tjenerne var sparsommelige og arbeidsomme. I løn for aaret hadde de til en begyndelse bare klær. Først naar de hadde vist seg dyktige, kunde de faa op til to speciedaler pr. aar, og pikene dertil nogen alen strie eller lærred. Men allikevel hadde de fleste tjenere lagt sig penger op og overflod av klær; thi de kjøpte intet og baade kone og pike satte sin ære i selv at ha tilvirket alle sine klær helt til hodetørklædet. I tide lappet de baade sko og klær, der var gjort av grovt, sterkt tøi og varte umaadelig længe.

Husmandsfolkene hadde det gjennomgaende meget godt. Fra barndommen lærte de sine børn op til forskjellige arbeider; man kan trygt si, at der paa de fleste husmandspladser var en arbeids- og landbrugsskole. (Hans Høgaas under Jørgentvedt i Trøgstad kom i tjeneste paa Vandog i Eidsberg 8 aar gammel. Da han ekscerserte som rekrut hadde han været tjenestedreng i

11 aar.) Husmændene var forpligtet til daglig arbeide «fremme» paa gaarden for 4 skilling vinter- og 8 sommers-dag, men saa stod avgiften for pladsen (hus, havn, ved, hestehjælp m.v.) i forhold dertil. I almindelighet var de velstands-folk.

Enhver nogenlunde velstaaende bonde hadde – ikke mindst etter den lære krig og uaar hadde git – sit egt *for-raadskammer*, sin egen magasin-bod. De forskjellige kornvarer ble opbevart i stolpebodenes øverste etage, nedenunder stod melbøler og kar, salt- og sildtønden; paa veggen hang spekeflesk, til dels meget gammelt, under loftlægget var kjøthækken med baade okse- og faarekjøt; i et hjørne stod brødbakken fuld av flatbrød i en høide op til 2–3 alen.

Hushold og vedlikehold

Man spiste 4 á 5 ganger om dagen: til frokost kl. ½ 6 vælling og flatbrød, til davre kl. 8 vælling med poteter, sild og havrebrød eller ølost med kjærnemelk-ost og mysesmør; til middag kl. 12 havremelsgrøt med tykmelk og brød; til aftens kl. 18 poteter og duppe (tykmelk hvori litt fløte og salt) med en kop melk eller ølost til: til «kveldsmat» almindelig havremelsgrøt (av sammalt havre). Til «omskifte paa maten» bruktes ofte «søll»: melk med knust flatbrød, smørgeas, grynelling, kjøtsuppe og spekeflesk av og til. Øl av byg eller havremalt var meget almindelig især til alle høitider og om sommeren. Var der fremmede til bords bød man drikke av krus (kande med laak og hank). Nogen hadde sølvlaakka krus, de fleste hadde tinlaakka krus eller trækruus. Kruuset gikk rundt fra mand til mand – fra høisædet av.

Som omskifte paa maten hadde man også ovnsbrød av sammalt rugmel, av og til tykmelk med rømme paa og flatbrød, mysesmør og kjærnemelk-ost eller ramost; denne var tillavet som pultost, knadet i smaa kaker litt større enn en kavring; deretter blev kakerne tørret. Av kakerne blev skaaret skiver og lagt paa flatbrødet, denne ramost var den deiligste ost man kunde tænke sig; god smak hadde den og gav god appetit. Den var derfor meget brukt i almindelig land-husholdning.

Naar man var færdig med vaarslaaet eller skur-aannen, skulde folkene ha aannegrøt, der kaltes rømmegrøt, fordi dertil var brukt saa meget fløte, at der la sig fedt paa grøten.

Dekketøiet var som møblerne, simple men sterke; thi skeer, tallerkner, kopper, fat og traug var alt av træ; det kunde hænde, naar man sat mange til bords, at optil fem kunde spise av ett fat.

Alle bøtter og spand var ogsaa gjort av træ av de såkalte kjørrelmakere. Til trækjørrel tok man helst fin myrgran og oppkubbet i passende længde etter kjørrelets høide og kløvet kubberne igjen i passende bredde; deretter blev de teljet med øks til tykkelsen blev passelig og saa tørket, før kjørrelet blev gjort i stand.

Brændevin blev meget brukt, ofte for meget. Der brændtes brændevin til salg paa flere gaarder i herredet. (Denne virksomhet blev stoppet paa landet, men i byerne eller i det store drives det endnu, hvilket gir utseende av, at smaafolks virksomhet skulde stoppes til fordel for de store og ikke for at stoppe brændevinsdrik.)

Tjære til vognsmørelse og skoma-kerbruk blev brændt av tyristubber og

Kirkegaden, Mysen.

kirkegaden i Mysen fra 1910, med kirkespiret til Metodistkirken i bakgrunnen til venstre, og Kaupang til høyre.

yrityp av furu. Kul til smidning blev brændt paa hver gaard.

Hvis den i peisen i asken nedgravede ild var slukket om natten, og fyrtøi ikke haddes tilstede, maatte man gaa til nærmeste grande og «laane varme», enten glør i en gryte eller ild i en sammentullet linfille. Man var snar i vendingen paa slike turer, og derfor lød ordspraaget: «Skal du laane varme da?» – naar en kom innom en anden og paa spørsmåal om at bie litt svarte, at det hadde han ikke tid til.

Fyrtøi bestod av en liten fyrtønde av størrelse som et gaaseegg med flat bund; i den laa noget ildfængende stof; derover holdt man en flint, som man slog paa med ildstaalet, saa gnisterne falt ned i tøndene og antændte stoffet; derav blev igjen svovelstikken tændt, og saa hadde man ilden. Svovelstikken var tynd, av træ, dobbelt saa lang og tre ganger saa bred som en fyrstikke.

De tømrede vægger var indvendig meget mørke, nesten sorte av røk og

ælde; i dagligværelset blev gulvet nesten aldrig vasket. Lampelys var omtrent ukjent, man hadde lys fra peisens ild og lysestikken, som enten blev sat i lysepaalen eller holdt, oftest av et barn. Formlys var en raritet, men vas-lys bruktes meget. Ved støpningen fylgte man en kjerne eller en høi, smal holk med kokende vand, paa det tømtes braanet, varm talg til øverste rand; saa tok man fem eller seks tillavede lyseveker og trædde dem ind paa en rundteljet pinde (lysetein), hvorefter de blev dyppet ned i talgen og hængt fra sig paa to staurer.

Husdyrhold og avlinger

Til opplysning i fjøset kveld og morgen bruktes «tyrihelle»: man hadde en flat sten liggende paa et bord over vandkarret og paa stenen var lagt tyristikker, paa enkelte steder blev brændende tyristikker sat i væggen, mens fóringen foregikk. Tyrihelle blev ogsaa brukt paa laaven, naar man tresket otte (tidlig,

før morgenlysningen). At uthusene ikke oftere brandt op, kan formentlig tilskrives den omstendighet, at de ikke var assurert; forresten var lyset fra tyristikkene, som aldrig spraket, temmelig farefrit.

Fjærkreavlen var ubetydelig, hønseholdet ganske litet, gjæs sjelden at se, kalkuner aldrig.

Straks utpaa sommeren skaffet man sig to smaagriser, og de fik leve til neste aars jul (overfødingen). Svine-racen var simpel, med lange, grove ben, tynd krop og opstaaende ryg, tyk svor og meget grov bust. Der var da god tid paa skomakerbust.

Slaktingen foregikk ca. 3 uker før jul. En gris blev tat til husholdningen, en til salg. Gjennemsnittsvægten paa en 1½ aars gammel gris var omtrent 22 bismerpund (1 bismerpund = ca. 6 kg), prisen pr. bismerpund henved 4 mark, kjøtpriisen ¼ billigere.

Kuprisen var fra 8 til 12 spd. Paa en større gaard var besætningen i alminnelighet 8 à 9 kuer, 1 okse, 3–4 sauer. Prisen paa hester heller ikke stor. Det hændte, man kjøpte tjenestedyktig dragonhest for 20 spd. Kornprisene var lave uten i uaar eller krigstilfælde (Det forekom ikke saa sjelden før 1814. En mand fra Eidsberg berettes det om, at han i alt hadde tjent som dragon i 21 aar og været utkommandert 13 ganger i anledning krigstilfælder, hvorav dog mange, da det «ikke gikk til nogen virkelighet»).

Fôret var meget næringsløst, gjødse-len tør og haard. Melkeutbyttet derfor ringe om vinteren; i slipningstiden var kuerne ofte saa svake, at de maatte hjelpes op, naar de hadde lagt sig.

Melken blev om vinteren opbevaret i et skap i kjøkkenet, om sommeren i en saakaldt

melkebod i kjøkkengangen. Den blev ofte staaende, til fløten «bar skjeg», og melkeboden var sort av fluer.

Man begynte i alminnelighet ikke at slaa engen før 1 måned efter St. Hans. Den blev slaat med haandkraft, med lja (ljaa). En god slaattekar kunde greie over tre maal om dagen.

Kornet blev skaaret med sigd; flinke karer kunne skjære op til to maal pr. dag. Betaling for skur av eet maal havre var 12 skilling og kost. Alt korn blev træsket med haandkraft, med et redskap som hadde forskjellige navn (sluren, sliuren, prilen). Det bestod av en rund, to alen lang, een tomme tyk bjærkestok, som man holdt i (handvølen) og en litt kortere, tykkere end handvølen oventil og nedentil 2½ tomme tyk i den anden ende, som slaget mot kornbandet skulde falde med (slagvølen). Disse dele var sammenføiet med en dobbelt skindrem, der igjen var ombundet med en vidje (kørrevidje). Under træskingen slengte man ved handvølen slagvølen op og lot den med stor kraft falde ned paa kornbandene paa laavegulvet. To mand kunde en vinterdag ved dagslys treske over tre tønner havre, slagene falt saa fort som i sagte marsjtakt.

Efter træskingen begynte malingen av de forskjellige kornsorter, til man hadde nok til langt utpaa vaaren, samtidig bakes op flatbrød for hele aaret. Omtrent samtidig begynte en lykkelig, men stakket tid for de to griser og een okse. De skulde gjødes til jul. Jo nærmere man kom denne høitid, desto travlere fik kvindfolkene det. Der skulde vaskes, bakes, slaktes, støpes lys, brygges øl, en byreise maatte frasiggjøres o.s.v.

oytider og selskapeligheter

'ulafstens høitidelighet begynte, da man ved fem-tiden fik mølju (mølje) tillaget av rug-flatbrød opbløtt i varmt «sø» (av kjødsuppe) og opblandet med fett. Til kvelds var det almindelig stek med poteter og kaal, suppe eller grynveling. Der var saa øl, brændevin og mat i overflod en åtte dagers tid; drikkevarene hadde man «paa dunk». Juledag skulde alle, som hadde anledning, til kirke, og da viste det sig ofte, at mange hadde forsynt sig vel av husets goder. Julen varte til 13de dags kveld. Da skulde Helligtrekongers lys, tre lys, sammenklemmt nederst, adskilt opad, brænde.

Gjester i bondebryllup maatte ha med sig i en stor kurv, «fønn» – en gave bestaaende av smør, rugkaker og enten et sukkerbrød eller en gjestebudsost økt av nysilt melk.

I bryllupet, som varte 3–4 dager, blev man bevertet godt, hadde det lystig med skjemt, spil, drikk og dans. Den første kveld maatte alle som kunde, danse med bruden, da var glæden paa det høieste, og skytterne skjøt saa det rundt for hende. Alle gjester maatte med i kirken; paa veien dit red skytterne foran og skjøt for hver gaard toget passerte, og ved kirken. Musikanter spilte hele veien og ved inngangen til kirken, Efter vielsen ofret brudeparet til prest og klokker. I kirken og den 1ste dag skulde bruden, hvis hun ikke hadde hat løsbarn, bære sølvkrone og brede silkebaand av forskjellig farve. De følgende dage bar hun en simplere dragt. Hun forestod da matlagningen og skulde vise mand og gjester, at hun forestod sig paa den ting.

Den sidste ret mat, som blev git i bryllupet, var grøt. Naar den blev baaret til

bords, sa gjerne kjøgemesteren: «Naa kommer futen – naa blir alle utsagte!»

Begravelsen varte kun en dag. Naar liktoget kom til kirkegaarden, stod spader ferdige rundt graven. Thi følget skulde selv kaste graven igjen. Efter jordfæstelsen gikk man ind i kirken. Og saa dro hele følget tilbake til sørgehuset, hvor der blev spist og drukket til langt ut paa nat. Ved «smaafolk-begravelser» tok man fortæringen før reisen til kirke; man tok da med sig mat og brændevin, som blev sat ind etsteds, hvor man efter begravelsen samledes for atter at spise og drikke en stund; dette kaltes at «drikke efter»; naar det var slut, drog enhver hjem til sit og ikke til sørgehuset.

Skikker, tro og overtro

Mange skikker sto i forbindelse med overtro, og nogen eksempler skal gives her:

Naar ildsmelet (elds-melet) var utbrændt paa peisen om kvelden, sattes spjeldet for peisen og «varmen blev karret»: et hul blev gravet i asken helt inde ved peisens mur; deri pakket man glørne og la aske over, for at ilden skulde holde sig natten over; derefter la man glo-sleven over askehaugen og sa sagte: I Jesu navn! Og gjorde samtidig en haandbevægelse indover, antagelig var dette en levning fra den katolske tid, en korsbetegnelse, som i dette tilfælde skulde bevare mot utbrud av ild om natten.

Naar et barn var født, kom en engel og tilsa det god eller tung skjebne, eftersom lykken var til.

Snart efter fødselen maatte der settes en hue med sølvspænde paa barnets hode. Thi hadde ikke barnet faat sølv paa, kunde nissen (nisseemor) komme

og ta det og gi tilbake et andet uten forstand (bytte-barn, bytting). Et barn maatte ikke spise egg før det var saa gammelt, at det kunde si egg. Naar en kvinde hadde født et barn, maatte hun ikke «gaa bort» til andre, før hun hadde været «atti kirke» (efter avtale med presten møtte hun ham en søndag i kirkesvalen, efter at almuen var kommet ind i kirken, og der talte og bad presten for hende) Denne forsiktighetsregel maatte hun iagtta, om hun vilde ansees for en ærbar kvinde. (Denne skikk var meget gammel, helt fra den katolske tid. En av de katolske presters indtægter var 1/2 pund smør for innargang – honorar for barselkoners indledning i kirken, A.C. Bang p. 191.)

Hadde man set eller trodd at se eller høre spøkelses, maatte man ikke tale til nogen, før man hadde holdt ild over hodet. Melk maatte ikke bortgis eller paa anden maate bringes ut av huset, før der var holdt ild over den. Var egg lagt i redet til en gaas, maatte der «fyses over» dem, før gaasen kunde begynne rugingen. Det var farlig, om nogen sa: «Kors, for al den melk e.l. du har»; thi da tapte kuerne i melkeydelsen. Var et husdyr blit magtstjaalet ved ondskap eller trolldskap, maatte det faa «motstól» for at faa kræfter igjen. Motstól kaldtes det som var stjaalet og igjen «stjaalet tilbake» av eieren, løsøregjenstande, som man kunde skave eller skjære noget av og saa indkna i deig e.l. og gi dyret.

En almindelig forsigtighetsregel før man gikk i vand for at bade var at stikke kniv eller andet staalet i vandet. Det sikret mot ulykke.

Det var især om vinterkvelden, naar inde-arbeidet samlet alle husfællene

om peisens ild, at alt slikt som stod i forbindelse med overtro og overnaturlige ting i det hele blev drøftet og de enkelte tilfælder berettet, baade om spøkelses og nisser og nøkker, om kirkegaardens og gravenes farer, om gravhaugene og alle de penger, som laa gjemt i jorden fra ufredens tider, om «pikkestikken» som pikket i haanden, naar stikken kom over det sted i jorden eller haugen hvor pengene laa o.s.v. Især naar fremmede arbeidere eller haandverkere, de som vanket meget omkring, var tilstede, blev slik noget ofte samtale-emnet. Det var nemlig skikken, at baade skomaker, skrædder, smed og snekker kom i huset hos vedkommende og utførte paa stedet det arbejde, som ønskedes utført.

Kirkesøkningen var god, folket gudfrygtig, prestestillingen høit agtet, set op til. I almindelighet lærte man selv barna at læse. Skoleundervisningen besørget for øvrig omgangsskole-lærerne, som med sine bokkasser vandret fra gaard til gaard, grænd til grænd og underviste, saan en uke paa hvert sted – væsentlig i religion og en smule skrijving og regning. Deres løn var ubetydelig, kost og logi fik de frit; de slap militærtjeneste. Sin utdannelse hadde de faat hos presten (lesning, skrijving, regning. Som bekjendt, begynte Ivar Aasen paa den maate.)

Etterskrift om Ole Mysens samtid rundt 1914

I vore dage har livet paa gaardene, arbeidsmaaten, adspredelsene faat et andet præg.

Vi som læser om forholdene i de svundne tider, vi forestiller os, at man den gang levet mer for hverandre, at

Anton Hamil Mysen, født 1861.

tilværelsen gled roligere hen og at folk den gang var nøisommere, men ogsaa meget mer tilfredse end vi er. Det er ikke den uro, det jag i luften, ikke den sjæring i sindene som nu, da storindustriens rivende utvikling og kommunikasjonernes utrolige fremgang har bragt verdens larm og tummel ind i de før saa stille, rolige bygder. Hertil kommer den vending, utviklingen i politisk og social henseende har tat og som har skapt motsætninger, der var det gamle samfund fremmed. Maskinenes seiersgang har overflødiggjort meget arbeidshjelp, men den lettere adgang til arbeide paa fabrikkene, ved anlæggene, gjør det vanskelig nok for landmannen at faa hjelp til det som trengs. Og lønnen er dyr. En flink sveitser paa en større gaard tjener nu mer end en edsvoren fuldmæktig. Av fremstillingen om jordbruket,

fædriften, husfliden vil det sees, at vore dagers driftsmaate utelukker mange av de sysler, som ga saa meget av dagliglivet i fortiden sit præg. Vi har nu verken tid eller raad til at forarbeide klær, redskaper m.v. selv.

Husene som bygges er lysere, rummeligere, men styggere end forfædrenes. Sansen for at bygge pent er dessværre endnu lite utviklet. «Stilen» gaar overalt igjen: den firkantede kasse og en utbygning foran. (Knut Hamsuns Benoni bygger sig hus. «Jeg er blit saa offerdig, at jeg vil ha reist mig et skur her», sa han, «et aldeles bedrøvelig reisverk», sa han. – Maleren fattet ingenting. Et Skur? – Folk kaller det for «veranda» sa Benoni og vendte sig bort.)

De store, prægtige uthuser, fjøs og stalde, som efterhaanden har reist sig rundt om paa de betydelige gaarde, vidner om en riktigere opfatning av hensynet til dyrene og nytten for en selv, at disse trives. Springvannsledningen har avhjulpet vandhentingens besværligheter og lang tid vil vel ikke gaa hen, før det elektriske lys har gjort lygterne overflødige, de som i sin tid avløste lysestikkerne.

De gamle skikke forsvinder. De forenes ikke med vore dagers opfatninger.

Den overhændige drukkenskap som skjemet saa mange selskapelige sammenkomster i gamle dage, er det slut med. Drukkenskap forekommer nok endnu, men ikke længer som ueftergivelig betingelse for et vellykket julelag, en passende brudeferd eller en anstendig begravelse. Tidligere er nævnt det mørke billede herredstyret i sin uttalelse av 6te april 1847 gir av tilstanden. I 1855 søkte foged Jørstad at faa i stand en «forening til sedelighetens

fremme særlig til assistanse for politiet ved auktioner og dels til forebyggelse av ulovlig brændevinshandel og slagsmaal». – Det ser dog ikke ut til, at denne forening vandt synderlig tilslutning trods sit smukke formaal. Eidsbergingene fra den tid hadde ord paa sig for at være svære til at drikke og slaass. Helt til slutningen av forrige aarhundrede viser forhørsprotokollene en særdeles hyppig gjentakelse av det samme: Drik og slagsmaal.

Særlig de siste 15 aar er en paatagelig bedring indtraadt. Overstadig beruselse paa jernbanen – en meget hyppig foreteelse før – ved begravelser, brylluper o.l. forekommer ikke ofte nu. Selv i julen, som før blev indledet og avsluttet med stor umaatelighet i drik, er tilstanden nu en helt anden. Avholdssaken har virket til det gode og selvagtelsen er vokset. Det er ikke længer et karstykke, men ansees for en skam at beruse sig til overmaal.

Vel forekommer, især blant ungdommen, endnu adskillig drukkenskap. Særlig med lørdagsaftentogene føres meget brændevin ind i bygden. Det hentes av angjeldende på stationen og blir som oftest drukket op der eller i nærheten derav. Leven og ulyd og alskens raa sport følger saa efter.

Ungdommens adspredelser for øvrig har været her som andetsteds: dans, leik, helst i skytterhusene eller paa plasser som fra gammel tid er blit søkt som særlig egnet til møtesteder, saaledes veiene omkring kirkerne. Hurvegata ved hovedkirken (av bruket Hurva, av Huseby, navnet kommer av hurv, uordnet masse) har f.eks. været en meget yndet tumleplass for ungdom med trækspil, mundharmonikaer o.l. – et

rent kurland. Deltakere fra Skiptvedt (Skjedve) har også indfundet sig her. Færgen ved Grønsund har i tidens løp mangan en lørdags- og søndagskveld sat overunge mænd med faste erotiske forsætter. Ynglingerne i Eidsberg har – paa grund av denne traditionelle fart over Glommen – hat et økenavn paa sine rivaler hinsides elven. De kaldte dem «kraaka». Dette avstedkom for 12 aar siden et sammenstøt, som her maa berettes: En søndagskveld senhøstes 1901 kom syv raske unge mænd fra Skjedve over elven. Ved kirken traf de en flok gutter og jenter. Idet de passerte, lød en røst fra Eidsbergflokken: «D'er daa'lig me' poteter fer kraaka i kveld!» Det virket som en gnist i en krutt-tønde. Der blev straks blaast til kamp. Skjedvingenes seier var fuldstendig: Efter en kort, men avgjørende batalje blev modstanderne slaat paa vild flugt, efterladende een halvdød yngling paa valplassen. Kampen fik efterspil i forhørs- og meddomsretten. Alle skjedvinger fik mulkt og den sterkeste av dem maatte med 20 dagers fængsel paa vand og brød sone for sin haardhændte deltagelse i striden.

En meget yndet adspredelse yder auktionerne. Endvidere jerbanestationerne søndagskvelden. Næsten alle voksne jenter og gutter har cykkel.

Saa sykler de til «stasjon», glaner paa toget og træffer sammen. Ved station er ogsaa oftest underholdning av en eller anden art, kinematograf, skytebane, fester, basarer eller møter.

Sans for aandelige sysle er for lite utviklet. Der læses for lidet, naar undtas avtiserne i lokalaviserne; de studeres med megen nøiaktighet.

O. Mysen

Helsestellet i Eidsberg

Ukjent forfatter

På bygdene fantes det ikke noe organisert helsevesen på begynnelsen av 1800-tallet. Ennå måtte den gamle hevdvunne folkemedisin» holde sykdommen i sjakk

De hygieniske forhold var meget tvilsomme, og barnedødeligheten var uhyggelig høy. I trengselstidene

fra 1814 var også den alminnelige dødelighet større i Østfold-bygdene enn i landet som helhet.

Men mot slutten av århundret bedret sunnhetstilstanden seg raskere i Smaalenene enn de fleste andre fylker (amt). *Av annen folkemedisin som folk i Eidsberg brukte langt utover i århundret, skal nevnes: Badevannet fra barn måtte ikke slås ut*

før en hadde stukket en varmeglo i det, ellers kunne noen bruke det til å føre sykdom eller ulykke over barnet.

Ringer og nøkler som ble funnet i jord, var gode legeråd, for de tilhørte de underjordiske eller døde. Derfor likte ikke folk å gi bort saker som var funnet i jorda.

Arvet sølv eller gull ble hengt på småbarn for svek («engelsk syke»).

Teglesteinspulver i rødvin gjorde godt mot blodsott.

«Trømborgkjælla»s legende virkning trodde folk på hele århundret. Så sent som i 1880-årene vet vi at folk kastet klesplagg i kilden for legebot.

Helpepleiere på Mysen sykestue ca. 1950. Agnes Engen (f. Minge) fra Trøgstad, Åse Fuglem fra Trøndelag, Elsa Ravn fra Larvik.

Vorter ble man best kvitt ved å stryke dem med hånden av et lik, eller mot likets hud.

På brannsårl smurte de gang (gjær).

På ormebitt skulle det egentlig smøres bjørnegalle, men i mangel av det kunne en bruke grisegalle

Andre midler mot blodsott: Havreflatbrød i melkesåld eller langpepper og hvitløk på brennevin.

Mot kolikk: Kokt uttrekk av gamle pipehoder, eller dyvelsdræk, pepper og hvitløk på brennevin.

Mot gikt kunne en drikke uttrekk av borrhrot og pepperrot i vann.

Innkokt saft av enebær var et godt legemiddel. Det kunne drikkes mot både vatersott, gikt og tæring.

Eidsberg slapp relativt lett fra de mer alvorlige epidemiene som herjet fylket, slike som koleraen i 1834 og 1853 (tre døde) og barnekoppene i 1859. Sistnevnte årstall var man kommet så langt i helsestellet at 156 barn i Eidsberg var vaksinert.

Fryktede sykdommer på 1800-tallet var for øvrig difteri, skarlagensfeber, de rev med seg mange barn, og lunge- tuberkulosen som i slutten av århundret viste en skremmende vekst.

Den første sunnhetskommisjonen i Eidsberg ble opprettet i 1848.

Om sunnhetstilstanden i koleraåret 1853 heter det i prestens opptegetninger for 4. kvartal:

I hele 1853 er det innberettet:

9 dødfødte

2 som ikke levde i 24 timer

3 er døde i barselseng

13 barn døde under 1 år

7 mellom 1 og 3 år

5 mellom 5 og 10 år

I alt er det 82 døde, derav 36 menn og 46 kvinner

2 døde av nervefeber

2 døde av «Trondhjemske halsesyge» (difteri)

1 av strupehoste

3 av kikhoste

1 av meslinger

4 av vatersot (ødemer)

2 av kolerine

3 av kolera

2 druknet

Om rensligheten uttaler presten at det hersker urenslighet ikke bare i de fleste husmenns og atskillige gårdsmenns hus, men at det samme er tilfellet med «deres legemer og deres linnet».

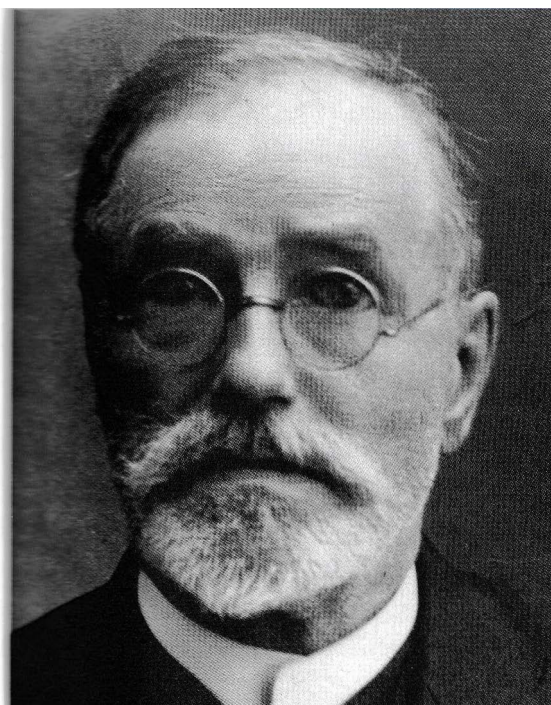
I 1785 hadde Smaalenene fått et *amtsfysikat*, men dette monnet lite for den enkelte bygd. Bedre ble det da en kongelig resolusjon av 1836 bestemte at det skulle opprettes legedistrikter. Rakkestad legedistrikt omfattet Rakkestad, Heggen og Frøland fogderi og Moss sorenskriveri, unntatt Råde.

Dr. Aksel R. Gangnæs

slo seg ned som privatlege i Mysen i 1885. Han ble kommunelege etter dr. Herman Scharffenberg, mens sistnevntes privatpraksis ble overtatt av dr. F. Walther. Denne dro i 1910 til Valdres som sanatorielege, og hans bror, dr. Johan Walter, overtok på Mysen.

Dr. Aksel R. Gangnæs fortjener særskilt omtale. Han virket i Eidsberg i over 40 år og ble sett på som en institusjon i bygda, samtidig som folk holdt av ham som et hjertevarmt og hjelpsomt menneske. Fra 1906 til 1938 var han kommune- og fattiglege i Eidsberg.

I tidsrommet 1914–1935 praktiserte

Kommunelege Aksel Rudolf Gangnæs.

han også som lege ved Østfold fylkes tuberkulosehjem, Høgli, og fra 1915–1938 som lege ved Høytorp fort.

Både på 70-årsdagen i 1935 og ved avskjeden 1938 fikk dr. Gangnæs hedersersgaver av Mysen og Eidsberg kommuner, og av styret i trygdekassene. I 1938 fikk han kongens fortjenestemedalje i gull. I yngre år hadde dr. Gangnæs også overskudd til å ta del

i det kommunale liv. Han var en forgrunnsskikkelse i herredstyret, og øvde stor innflytelse på flere områder. Fra 1904–1908 var han formann i Mysen brannkommisjon og i Mysen bygnings-representantskap. I flere perioder var han medlem av Eidsberg herredstyre, og etter delingen i 1920, av Mysen herredstyre. Hans sønn Thor Gangnæs, fortsatte farens praksis.

Andre privatpraktiserende på Mysen

Peder Riddervold Waage fra 1921–1933 (distriktslege fra 1925–1927).

Dagfinn Haugen fra 1928–1968, fra 1933 var han lege ved fylkets tuberkulosehjem Høgli, og ble samme år skolelege i Eidsberg.

August Ingier begynte i 1933, og i 1942 ble han kommunelege og skolelege.

Thor Gangnæs 1938–1966 (distriktslege i Eidsberg fra 1946–1966).

I 1939 er følgende privatleger registrert i Mysen: A.R. Gangnæs, D. Haugen, A. Ingier, E.K. Langseth og G.H.S. Seyfarth.

Sverre Riiser 1941–1968.

I 1942 ble det opprettet kommunal spebarnkontroll. Dr. Riiser hadde ansvar for Mysen og D. Haugen for Eidsberg. Norske kvinners Sanitetsforening var en viktig medspiller i dette arbeidet.

Tuberkulose

Tuberkulose (TB), tidligere kalt tæring, er en sykdom som forårsakes av bakteriene *Mycobacterium tuberculosis*. Bakterien kan angripe en hvilken som helst del av kroppen, men den affiserer som regel lungene. Forskere mener at smittestoffet beveget seg som en zoonose fra drøvtyggere til mennesker i den egyptiske bondesteinialder. Spor av tuberkulose er funnet i skjeletter fra Nubia og Egypt fra ca. 3000 f. Kr.

Tuberkulosen var nådd til Danmark ca. 500 f. Kr. Bakterien som forårsaker sykdommen ble oppdaget av Robert Koch i 1882.

TB var en fryktet sykdom som tok livet av mange mennesker. Rundt forrige århundreskifte tok den livet av 6000–7000

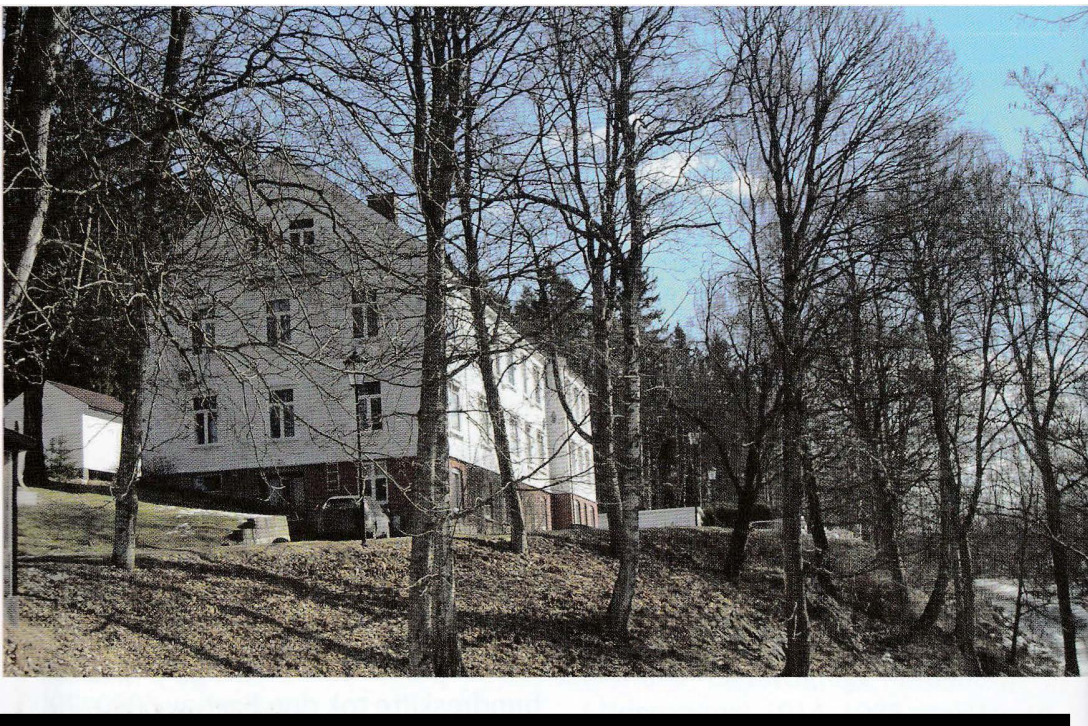
nordmenn årlig. I løpet av de seksti årene fra 1895 til 1955 kostet sykdommen en kvart million nordmenns liv. Før effektive medisiner ble utviklet, besto behandlingen stort sett av sanatoriumsopphold. På 1940-tallet oppdaget forskere de første medisiner som kunne behandle TB. TB var derfor på vei til å forsvinne, men sykdommen har i det siste fått et oppsving igjen. I dag er rundt 400 000 mennesker i Norge smittet av tuberkulose. De fleste ble smittet før 1950.

TB sprer seg ved luftsmitte fra en person til en annen. Bakterien blir spredd til luften når en person med TB nyser eller hoster, og personer rundt puster luften inn, dette kalles dråpesmitte. Den kan da sette seg i lungene til den som blir smittet og vokse opp der. Derfra kan bakterien via blodet vandre til andre deler av kroppen

Folk med latent TB-infeksjon har ingen symptomer, og sprer heller ikke smitte så lenge sykdommen er latent. De får ofte positivt utslag på tuberkulintest. Frem til 1950 var tuberkulose en folkesymptom i Norge. I følge folkeinstituttet hadde Norge en av Europas høyeste forekomster med ca. 7000 døde årlig. BCG-vaksinen er den eneste kjente vaksinen mot tuberkulose, men denne er ikke lenger obligatorisk for norske skoleelever, fordi virkningen ikke var så god som først antatt.

Mysens hjem for tuberkuløse

Da Smaalenenes amt for hundre år siden skulle opprette et pleiehjem for tuberkuløse, kom det raskt et forslag på tettstedet omkring Mysen stasjon som passende sted for bygging av et pleiehjem. Høsten 1913 ble tilsynskomi-

Høgli sykehus for tuberkuløse.

teen for pleiehjemmet for tuberkuløse utnevnt. «De fornødne midler stilles til disposisjon av brennevinsfondet» het det den gang. I den forberedende komite blant annet ordfører A.H. Mysen og dr. Aksel Gangnæs som tilsynslege.

berkulosehjemmet i drift med

Mysen var sentralt beliggende for alle deler av fylket, som samtidig hadde et tørt og godt klima, i tillegg til en lav

andel av lungesyke i bygda. Tuberkulosehjemmet ble senere utvidet og modernisert, og i 1939 ble navnet endret til Høgli sykehus for tuberkuløse.

Dr. Aksel R. Gangnæs var fast tilsynslege 1914–1935, etterfulgt av Dr. Dagfinn Haugen som ansvarlig lege ved sykehuset. Også senere ved Østfold diagnosestasjon helt fram til 1968.

Tuberkulose var en av tidenes mest fryktede sykdommer. Mange kommuner i Smaalenene, særlig i kystkommunene, hadde et stort antall personer med tuberkulose. I en undersøkelse fra 1912 viste det seg at Eidsberg hadde færre tilfeller, selv om det den gang var registrert 18 personer med «Tub».

Før effektive medisiner ble utviklet, bestod behandlingen stort sett av sanatorieopphold, med kald klar luft, rikelig med næringsrik mat, og med mye hvile trodde man at man helbredet lungene og stanset sykdommen.

Smitteangst og fordommene var store, og en kan sammenligne med nåtidens hiv-frykt. Den som overlevde sykdommen hadde fattigslige kår i vente. Det var vanskelig å skaffe seg jobb eller utdanning.

Da min onkel ble syk og fikk tuberkulose i 1940

Av Jorun Garseg

En sommerdag, jeg måtte være 4 år. Jegs satt oppe på kjøkkenbordet, eller ble satt opp der av mamma. En lege eller sykesøster var der. De sa at de skulle streke litt på armen min (det var pirquetetprøve som vi kalte det). Jeg kan ikke h u s k e at jeg var redd. Det gjorde kanskje litt vondt.

Alle hjemme skulle jo ta denne prøven, fordi det var en onkel som hadde vært i Sverige i krigsdagene, og han gikk og hostet fælt og var blitt tynn og slapp. **Han** hadde fått tuberkulose.

I Oslo bodde det en søster av onkel, og hennes sønn på 4 år hadde fått noen blå kuler på beina, kalt knutrosa, som er en tuberkulin smitte. Legen som undersøkte ham spurte tante om hun hadde en bror eller onkel som gikk og hostet. Og hun tenkte da på sin bror. Det var på denne måten tuberkulosen ble oppdaget, og det ble full undersøkelse av alle på gården hos oss.

Min mor fortalte at de måtte avsted til «Høgli» alle sammen for å bli undersøkt og gjennomlyst, «skjermbildefotografe-

ring». Bestemor likte ikke dette og ville ikke at de skulle reise for å bli undersøkt om de var blitt smittet. Tuberkulose ble regnet for å være en fattigmanns-sykdom og det ville nok ikke min bestemor vedkjenne seg. De så det som en skam.

Den eldste søsteren min fikk også knutrosa og lå mange uker til sengs.

Onkelen min som nå var blitt veldig syk, var nå på Lillehammer på Mesnali, og døde på sykehuset der dagen før han fylte 30 år. Kan også fortelle at bestemor kom med toget, og da var det noen som hadde spurt om hvordan det sto til. Da fortalte hun at hun hadde sønnen med seg hjem i kiste.

Og jeg som 4-åring har et svakt minne om hestene som kom oppover alléen med vogna med kisten på, og at kisten ble båret inn i stua. Begravelsen kan jeg minnes ved at stuene var fulle av folk den dagen.

Vår bestemor fikk sydd fine hvite kjoler med sorte fløyelsbånd til min søster, meg og en kusine.

Pirquetprøven som ble tatt viste jo at vi var smittet av tuberkulose. I oppveksten og hele skoletiden ble vi innkalt til Høgli tuberkulosehjem for gjennomlysning eller skjermbildefotografering minst en gang i året. En kan se den store hvite bygningen med det røde korset på taket. «Dette var jo under krigen, og det røde korset skulle markere at dette var et hospital.»

Vi gruet jo oss litt til dette. Jeg kan ennå huske at vi måtte kle av oss på overkroppen og måtte stå inntil den kalde skjermen hvor vi ble gjennomlyst. Bak den satt dr. Haugen og jeg kan huske ordene han sa: –Trekk pusten dypt –hold pusten der – pust igjen».

Her vil jeg sitere et kort vi fikk fra en

ung dame som var innlagt på Høgli sykehus i mange år. En kan jo lese mellom linjene hvordan hun lengtet hjem. Mange år senere da vi snakket sammen, sa hun: «Jeg fikk jo ødelagt ungdommen min jeg da». Så det var nok hardt å være innlagt og ikke ha friheten og være ung.

Høgli, 9. januar

1946 «Kjære småjentene mine!

Godt nyttår alle sammen. Tusen tusen takk for julepresangen jeg fikk av dere. Dere kan tro jeg ble glad. Tenk at dere husket på meg denne julen jeg var syk også. Det må jeg si var rørende. En god klem sender jeg til dere alle tre. Har dere vært på mange juletreffester da? Jeg hører barneforeningen skal ha fest i kveld, da skal dere vel kanskje dit. 4. dag jul hadde vi juletreffester her på Høgli. Da kom det flere stykker hit. Det var hyggelig, men jeg synes nå det er godt at jula er over jeg da! Dere synes vel juleferien blir for kort dere, men det er nå moro å gå på skolen og da.

Jeg har det bra, men jeg vet ingenting om når jeg kommer hjem. Håper det ikke blir så lenge til jeg ser dere igjen. Hils alle hjemme hos dere. Ha det bra! Vennlig hilsen...»

Skriket han aldri glemte

Hakon Koth-Norbye skriver i sin bok «Fra krig til fred 1940–1945» om en mann han traff i Trømborgfjella høsten 1940 som hadde vært med i kampene ved Fossum.

Jeg traff tilfeldig en veteran fra kampene ved Fossum bru, i Tromborgfjella. Denne Eidsberggutten var kommet fra interneringen i Sverige, og plukket tyttebær høsten 1940. På en bergknaus ved et av vannene i Fjella åpnet han seg for meg. Han og kameraten overlevde beskytningen nær Glomma, men det var

nære på. En granatsplint eller en kule tok buksebaken til kameraten. Splinten eller kula hadde brunsvidd macco-trøya fra nakken til bukselinninga, uten å skade ham.

Det han aldri kom til å glemme var skriket til tyskerne på Glomma-isen. «Det var flere tyskere som forsøkte å storme mot oss over isen da vannmassene kom, etter at dammen ved Solbergfoss ble åpnet. De hjerteskjærende skrikene tyskerne ga fra seg da de skled

nedover isflaket som reiste seg og gikk ned i de frådene is- og vannmassene, var så uhyggelige og hjerteskjærende at det ville han aldri glemme så lenge han levde.»

Det gjorde han nok, for alt 25/8-1941 døde han på Mesnalien sanatorium, dagen før sin 30-års dag. Denne unge soldaten ble nemlig smittet av tuberkulose under interneringen i Sverige. Hans død er et uregistrert tap av menneskeliv som følge av krigen.

Formannskapsloven av 1837 og utviklingen av lokaldemokratiet i Eidsberg

**Foredrag til 175-årsjubiléet for det første kommunestyremøtet
i Eidsberg prestegjeld 23.10.1837**

Av Dag Mysen

Det er nesten ikke til å forstå at et økonomisk og politisk tilbakestående land som Norge kunne være så tidlig ute med en ny grunnlov og en revolusjonerende ny statsforfatning, som den vi fikk i 1814. I Danmark-Norge var eneveldet absolutt. Det hadde vart i vel 150 år, og var den eneste statsform folk kjente. Vi hadde en syltynn adel, et etablert og eneveldig embetsmannsstyre og en bondebefolkning som ikke hadde tanke for annet enn kampen for det daglige brød.

Bare i byene var det utviklet et fåtallig kosmopolitisk borgerskap som hadde deltatt i styringen av bykommunene

under hele enevoldstiden. Sammen med magistraten, som var embetsmann og fungerte både som «ordfører» og «rådmann», hadde de «eligerte menn» dannet et lokalt lederskap for bysamfunnet sitt som levde et forholdsvis selvstendig liv. Men de «eligerte» var ikke valgt av byfolket. De var utvalgt av embetsmannen og de øvrige «eligerte». De var en type oligarki under eneveldets overhøyhet.

Eidsvollsforsamlingen og den norske Grunnloven kom altså til gjennom en forunderlig konstellasjon mellom eneveldets prins Christian Frederik, noen få liberale og fremsynte embetsmenn og

noen svært få kosmopolitiske, norske eiendomsbesittere, og uten at det var noe folkekrav om at vi måtte ha en liberal forandring. Det var nok de ulykksalige Napoleonskrigene som danskekongen kastet oss inn i på «feil» side, som skapte trykket i de ledende lag i befolkningen på å få en mer selvstendig norsk administrasjon. Så endte det altså med at vi fikk en grunnlov basert på folkestyre gjennom indirekte valg, med norsk selvstendighet under svensk kongelig beskyttelse. Norge ble en selvstendig stat med et folkevalgt Storting og en norsk regjering. Eneveldets diktatur var slutt.

Men bare på statsnivå. Stortinget var folkevalgt. Byene hadde sitt oligarki. Men på landsbygda fortsatte eneveldet som før. Embetsmennene styrte alt og holdt butikken i gang på sedvanlig vis.

I årene umiddelbart etter 1814 var det ingen bevegelse blant bøndene i Norge for å bryte med embetsmannsveldet og få til folkevalgte systemer i kommunene. Bøndene hadde nok med kampen for å overleve. Eneveldet hadde etablert ordninger i bygde-Norge for styre av fattig- og skolevesen og for kirkeøkonomien. I begge systemer regjerte sognepresten som kongelig embetsmann, med bistand av noen få utvalgte bønder som tillitsmenn for sognene. Også tinglagene hadde bønder som forliksmenn ved siden av sorenskriveren. Slik fortsatte dagliglivet på bygda etter 1814 under enevoldstidens systemer.

Derfor var det ikke bøndene, men den liberale eliten i Norge som tok opp samtalen om sterkere medvirkning av lokalbefolkningen i styringen av landsbygda. Stortinget la flere nye oppgaver på lokalsamfunnet som embetsmen-

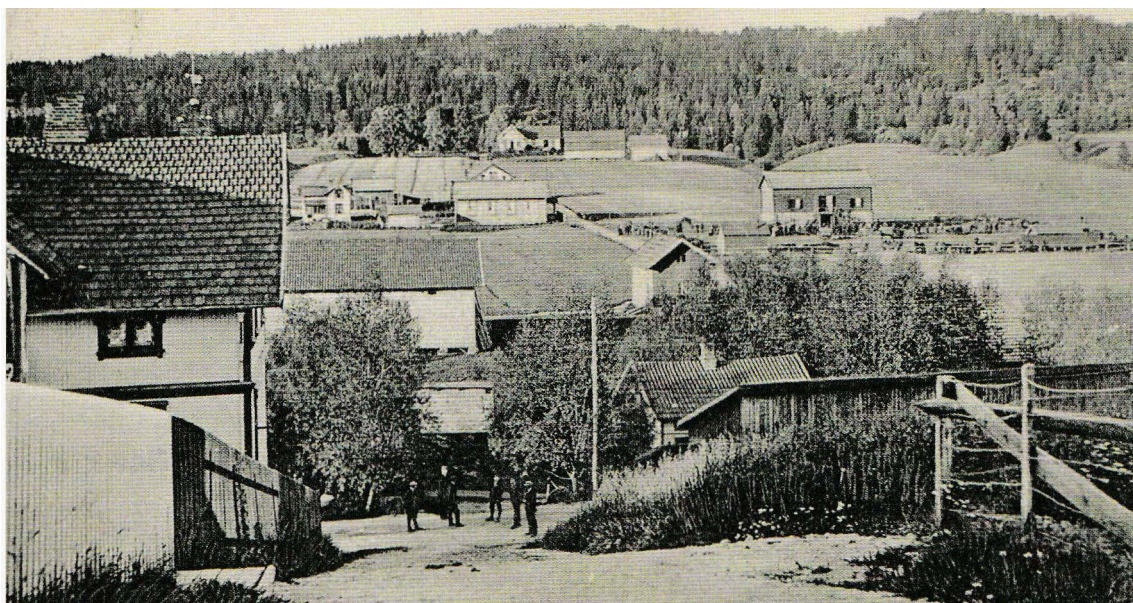
nene ble pålagt å løse. Stortinget ville utvide fellesoppgavene og bedre forholdene for folk flest. Men for å få løst disse oppdragene, måtte embetsmennene ha med seg alle som eide og drev matrikulert jord for å få hjemmel for kostnadene. Men de hadde ingen systemer for å samle folk med mandat til å få til noe på vegne av alle. Det gamle systemet med allmuemøter var tungvint, kostbart og upålitelig. Og de hadde ingen myndighet til å beslutte noe og forplikte noen. De kunne bare høres. Derfor slo noen fremsynte embetsmenn til lyd for en folkelig allmuemyndighet med kompetanse til å fatte beslutninger på vegne av lokalbefolkningen.

Allerede i 1814 satte Stortinget ned en permanent lovkomité som skulle sørge for å harmonere gammelt lovverk med det nye folkestyret og de nye lovene. Komitéen tok opp embetsmennenes hanske, og til Stortinget i 1820 la formannen, sorenskriver Thaulow, frem et lovforslag om å etablere et *formannskap* som skulle organisere kontakten mellom allmue og øvrighet, og som i noen tilfelle skulle ha kompetanse til å representere hele lokalsamfunnet.

Forslaget ble ikke realitetsbehandlet, men sendt ut på høring blant landets embetsmenn. Siden ble forslaget revurdert i flere omganger, og nyansert i en rekke mulige styringsmodeller. Det ble mer og mer klart at det prinsipielt var uholdbart at et folkevalgt Storting ikke hadde noe folkevalgt lokalt styringsorgan som kunne forvalte Stortingets styringsbeslutninger på lokalnivå, og som kunne svare Stortinget i høringer på vegne av lokalsamfunnet.

Derfor ble tidsrommet mellom det første lovfremlegget i 1820 og den

Mysen - Militærdepotet.

Fra toppen av Korterudbakken i 1910. Militærdepotet for Eidsberg eskeradron bygd i 1899, til høyre midt på bildet, lå like ved idrettsplassen, der det i senere år var barnepark. Det ble flyttet til Høytorp fort i 1937. Personene på bildet står i Smedgaten

endelige loven av 1837 en viktig mental vekstperiode i de ledende lag i befolkningen. Det ble mentalt gjennomslag for tanken om at de som hadde stemmerett etter grunnloven, også skulle ha rett til å delta i styringen av lokalsamfunnet. Den gamle lovkomitéen ble nedlagt i 1830. Regjeringen overtok selv det videre arbeidet med formannskapsloven for å drive den frem til politisk realitet.

I høringsrundene mellom 1820 og 1833 kom det frem sterk embetsmannmotstand mot tankene om lokalt selvstyre uten embetsmennes formynderskap. De var oppflasket i eneveldets idé om den opplyste eliten som skulle være et lys for den ellers mørklagte allmue. Mange høringssvar bar preg av denne holdningen. Disse mennene kunne ikke forstå hvordan man kunne finne bønder på landsbygda som var intelligente

nok og kunnskapsrike nok til å lede lokalsamfunnet som formenn. Således uttalte fogd Grundt på Huseby, som var fogd i Rakkestad, Heggen og Frøland, at i hans distrikt fantes det sogner hvor det knapt fantes noen som kunne fylle kravene det nye lovforslaget stilte til en formann, langt mindre til en ordfører.

Det var også tautrekking om vi skulle ha direkte eller indirekte folkestyre lokalt. I våre sammenhenger var lokalsamfunnene oversiktlige og de stemmeberettigede etter loven ganske få. Det kunne latt seg gjøre med direkte styre der de samlet seg til møte og avgjorde alle saker med alminnelig flertall, som en institusjonalisering av de gamle allmuemøtene. Men man samlet seg om et representativt folkestyre, der de stemmeberettigede valgte representanter som skulle styre på deres vegne.

I 1833 behandlet Stortinget et revidert lovforslag og vedtok det. kong Carl Johan nektet sanksjon, men ga sin tilslutning til et justert lovvedtak av 1836 som kongen satte i verk 14. januar 1837. Folkestyret på landsbygda var en realitet.

I mellomtiden var bønder over hele Norge blitt bevisste på dette med lokalt selvstyre. For å være stemmeberettiget etter loven måtte man eie eller drive matrikulert jord av en viss skyldstørrelse. I tillegg måtte man møte opp hos en embetsmann og høytidelig avlegge troskapsed til Grunnloven. Inntil 1823 hadde bare 147 eidsberginger sikret seg stemmerett på denne måten. Men nå skjøt den politiske bevisstheten fart. I 1826 ble 47 nye eidsberginger stemmeberettigede og i 1837 var det bortimot 270 stemmeberettigede i bygda.

I 1834 ble «Kommunalforening for Eidsberg prestegjeld» stiftet etter et folkeopplysningsmøte på Trømborghaugen, der redaktøren for det omstridte opposisjonsbladet «Statsborgeren» talte. Allerede året etter, da det syntes klart at formannskapsloven kom til å bli vedtatt i nær fremtid, ble kommunalforeningen gjort om til «sogneselskap». Sogneselskapet konstituerte seg med et styre med to menn fra hver fjerding i prestegjeldet. Løytnant Peder Hjorth på Lekum ble formann og Peder Andersen Berg (Filtvedt) hans varamann. I valget på høsttinget på Narvestad for 175 år siden i dag, var de fleste som ble valgt til formenn og som representanter i Eidsbergs første formannskap og kommunestyre, aktive sogneselskapsmenn. Sogneselskapets formann Peder Hjorth ble enstemmig valgt som Eidsbergs første ordfører

i det første formannskapsmøtet 10. november, og en annen av selskapets menn, Johan Raanaas, ble viseordfører. Formannskapet besto av tre formenn fra kirkesognet og to fra hvert av annekse-sene. Representantene var ni fra kirkesognet, og fra annekse-sene kom fem fra Trømborg og seks fra Hærland.

Fogd Grundts og andre embetsmenns bekymringer for et uopplyst og vilkårlig folkestyre ble gjort til skamme. Mens deres spådommer som mente at den nye loven ville virke folkeopplysende og oppdragende, slo inn. Landsbygda fant sine menn, og de lærte gjennom erfaring å styre vel.

Vi skal være klar over at det førte med seg en betydelig arbeidsbyrde å være formann, og enda mer å være ordfører, og i en tid da alle hadde mer enn nok å gjøre på sine egne gårder. Formannskapet måtte forberede sine saker selv, og ordføreren hadde både ordfører- og rådmannsfunksjon, og måtte selv sette i verk formannskapets og kommunestyrets vedtak. Han hadde en beskjeden godtgjørelse for utgifter til skrivehjelp osv. Ordføreren måtte formulere og skrive all korrespondanse og føre alle protokoller med vedtak. Da min bestefar Anton Hamil var ordfører i Eidsberg og deretter i Mysen, var det fremdeles slik. Min gamle tante Liv, som var født i 1902 og som bodde hjemme på Nordre til bestefars død, og som hadde en fantastisk hukommelse, fortalte at bestefar var møtenes sekretær og førte alle protokoller, også for fylkestinget da han var formann der. Han sto opp kl. 04 morgenen etter et møte, renskrev protokollen og sendte det med morgentoget til Sarpsborg før kl. 06. Kl. 08 samme morgen hadde fylkesmannen i Moss proto-

kollen i sin hånd. Så raskt fungerte brev-samfunnet for 90 år siden. Fremdeles i 1939 besto den øvrige administrasjonen i Mysen kommune av en og en halv stilling. Ordførervervet var ulønnet. Ikke rart at skattøret kunne holdes på 8!

Det var bare kassererjobben som var delvis lønnet fra begynnelsen av. Eidsbergs første kasserer og regnskapsfører var rittmester Jentoft på Skaltorp, som var svigersønn til ordføreren. Han ble dessverre en fiasko. Han var sykkelig og nok ikke rett mann til denne gjerning. Arbeidet hopet seg opp og ble unøyaktig utført. Til slutt sendte han over alt sammen til sin svigerfar, ordføreren på Lekum, med disse ord: «Som sagt læs Brevene gjennom og underskriv ikke før du er vis paa Rigtigheden og vil vedstaae samme! Er det noget galt, saa lad det forandres. Nu er jeg saa træt, at jeg virkelig ikke engang gider læse gjennom hvad jeg i de forskjellige Sager har skrevet.

Skulde der imidlertid spilles kort hos dig i aften, saa var det mulig, at jeg kunde oplives igjen, – Er det saa, saa lad mig det vide med Budet – thi hvis der intet spilleparti bliver, gaaer jeg hen at lægge mig.» (Senje, s. 83).

Hjorth hadde måttet kausjonere for sin svigersønn for at han skulle kunne være kommunens kasserer og regnskapsfører. Kassen ble til slutt gjort opp med et betydelig underskudd som Hjorth måtte betale, og rittmesteren forlot bygda og forsvant. De senere kasserere gjorde imidlertid en fremragende tjeneste i sine stillinger.

Gjennom resten av 1800-tallet gjorde bønder fra nesten alle gårder i bygda tjeneste i formannskap og kommunestyre. Halvparten av formannskap og

kommunestyre var på valg hvert annet år. Valgene var altså suppleringsvalg og kommunestyreperiodene ble regnet i to og to år. Valgdeltagelsen i disse suppleringsvalgene sank dramatisk gjennom 40-, 50- og 60-årene. Man måtte møte frem på valgting for å velge, og det var formenn som ble valgt med helt ned i 2 stemmer. I overgangen til 70-årene var vel halvparten av formannskap og kommunestyre beslektet eller besvogret med hverandre. Det utviklet seg styringsklaner, jevnfør dagens Norge.

I 70-årene fikk jernbanesaken fart på velgeroppslutningen. Senere kom partidannelsene og utvidelsene av stemmeretten som kulminerte med alminnelig stemmerett for alle myndige borgere og tilsvarende høy valgdeltagelse.

Hva stelte våre folkevalgte med i disse utviklingsårene som ble til et velorganisert demokrati?

I høringen før lovfremlegget i 1833 uttalte overbirkedommer Nilsen følgende: «...det er uforenlig med vor nuværende Statsforfatning, som utelukkende innrømmer Folket Beskatningsret, at Udgifter, som i Størrelse nærmer sig Skatterne til Statscassen, skulle kunne pålegges Landbruget, uden Deeltagelse af Skatteyderne i Bedømmelse af Udgifternes Nødvendighed, Lovlighed og sparsommelig Anvendelse.» (Lauten, s. 77)

Nilsen fikk i hvert fall rett i at sparsommeligheten med bruk av kommunale midler heller ville øke enn minske med bøndernes inntog i styre og stell. Jon Leirfall har mange muntre historier fra herredsstyremøter i gamle dager, riktignok fra en annen landsdel. Jeg drar en av hans historier, men på mitt eget mål:

«Jordmora hadde ikke hatt fast lønn, men kjærringene brukte å stikke til henne en ulldott og en fleskebit. Og særlig om det ble en guttunge, så hendte det at kallen kom med en daler eller to. Så ble det spørsmål om hun skulle ha lønn av kommunekassa. Det ble en heit diskusjon. Noen talte for og noen imot.

En av kællene mente saken kunne løses ved at de tok det som kom inn i hundeskatt og lønna jordmora med. De fleste syntes dette kunne la seg høre, men motstanderne mente som så at det var kommunekassa som måtte betale da og.

Men det var følgende replikk som avgjorde saken: «Jeg synes det er stygt av oss å foreslå at madam Alsterlund som er slikt et fint og snilt et menneske, skal ha det på seg at hun får hundepenger av kommunen. Det skal vi spare henne for!» Og det sparte de henne for. Det ble ikke noen jordmorlønn. (Leirfall, Meierifesten s. 30)»

Som et lokalt eksempel kan nevnes at vårt herredsstyre i 1879 vedtok at det ikke skulle bevilges penger til å beverte biskopen ved innvielsen av Trømborg kirke. Dermed ble dette ordnet privat. Det ble billig for kommunen.

Uansett bygde de folkevalgte ut bygda vår med det som trengtes etter tidenes utvikling. I førstningen var det to selvstendige sidevogner til herredsstyret som tok de tyngste løftene økonomisk. Skole- og fattigkommisjonen og kirkenes sognestyre var fra før opprettet gjennom særlover, med egne valgte tillitsmenn og med sognepresten som myndig leder. Skole- og fattigkommisjonen ble oppløst gjennom ny lov i 1860 og lagt inn i kommunestyrets

forvaltningsområde, riktignok med eget skolestyre og med egne valgte representanter.

Skolevesenet var i begynnelsen omgangsskole med store skolekretser, der klokkerne og andre skoleholdere reiste rundt på utpekte gårder og holdt skole noen uker om gangen. Etter hvert ble det bygd faste skolehus i til slutt hele 12 skolekretser, slik at barna kunne gå til nærmeste skole. Det ble fast ansatte og seminarutdannede lærere og lærerinner.

Fattigomsorgen ble fastere organisert. Men legdsystemet ble aldri noen god ordning, hverken for bygdas fattige eller for de som huset dem. I 1896 vedtok herredstyret å kjøpe gården Fossum i Trømborg som fattiggård. Gårdshuset ble ombygd og innredet til å huse 40 personer. Der fikk de fattige det godt på en helt annen og friere måte. Etter hvert ble det mer aldershem enn fattighus ettersom trygdesystemet ble utviklet.

Kirkene var i 1837 i privat eie. Formannskapet ble også ankerfeste for et lokalt kirkestyre. Hvert sogn styrte seg selv. Styret besto av formannskapsformennene som var valgt fra sognet og prestens lokale medhjelper, samt sognepresten som ledet styret. Dette ble forløperen til våre menighetsråd. Disse sognestyrene hadde egne kasser og eget inntektssystem helt til det kom ny lov i 1897, som gjorde kommunestyret til lokalt kirkestyre og slo sammen kirkekassen og kommunekassen. Men lenge før den tid kjøpte sognestyrene, støttet av formannskap og fullt kommunestyre, tilbake kirkene fra de private kirkeeierne og satte dem i stand så godt de kunne. Men gudshusene var vanskjøttet gjennom mer enn 125 år i privat eie.

Hagahuset ble kjøpt og plassert på Folkenborg og benyttet som herredsstyresal og kontor for Eidsberg Sparebank. Huset ble senere benyttet som administrasjonsbygning for Folkenborg museum inntil Kirkebylåven kom på plass. Bildet er tatt på en dag med «gammelt gårdsarbeid» for 6. klassinger på muséet. De som nyter et velfortjent måltid etter dugnaden er bl.a. Jul-Lars Kvernhusengen, Ola Hellgren, Petter Opsahl, Jorun Garseg og Hege Kristine Garseg

Gjennom 70-årene ble Eidsberg kirke renoveret, utvidet og fikk sin nåværende korskirkeform. Hærland og Trømborg kirker ble revet og nye ble bygd. Orgler ble innkjøpt. Etter hvert fikk kirkene oppvarming. Mysen kirke ble gitt privat i 1903. Alt dette var store løft for fellesøkonomien. I dag er kirkene bygdas pryd og stolthet.

Formannskapene og herredstyremøtene ble i førstningen hovedsakelig holdt på Nordre og Søndre Mysen, der det var gjestgiveri. I 1848 solgte Hærland sitt kornmagasin og salgssummen ble brukt til å opprette Eidsberg Sparebank. Samme året besluttet herredstyret å kjøpe en del av gården Folkenborg. En gammel hovedbygning på Vestre Haga

ble kjøpt, og flyttet og innredet til tilhold for kommunen og for Eidsberg Sparebank.

I 1900 fant herredstyret ut at de trengte å flytte til kommunesentret Mysen. Tomt ble gitt av bestefar og det ble bygd kommunelokale der Festiviteten ligger i dag. I 1927 fikk det skilte Eidsberg sitt flotte Hegginn med lokaler for kommune og sparebank, og ny folkeskole for Folkenborg som var gamle Mysens ytre krets. Mysen brannstasjon ble bygd i 1946 og hadde lokaler for kommuneadministrasjonen. Etter sammenslåingen i 1961 kom Hegginn til sin rett for hele bygda. I dag, pr. 2012, har vi fremdeles alle disse bygningene i blant oss, bortsett fra kommunehuset

På Nordre som måtte vike plassen for Festiviteten.

Veisystemene ble utbygd i samarbeid med amtet, og skyssforholdene utbedret med faste gjestgiverier.

Jernbanen kom, og ble årsak til byutvikling i Mysen. Det var positivt for prestegjeldet. Samtidig ble håndverks- og forretningsbefolkningen i den nye Mysenbyen opplevd som et fremmedelement av flere i det gamle bondesamfunnet. Det ble en dyp interessenmotsetning i herredstyret mellom by og land.

I viktige avstemninger over bysamfunnets utviklingsmuligheter tapte Mysenbefolkningens representanter for et overtallig bondesamfunn.

Bygdesamfunnene ville ikke være med og bevilge penger til en skikkelig reguleringsplan for Mysenbyen og investere i en bymessig infrastruktur. Derfor benyttet Mysenfjordingen minus Mysen ytre krets (Folkenborg) seg av den nye bygningsloven, og skilte seg ut i 1899 som egen bygningskommune, med min bestefar som første ordfører i et nyvalgt representantskap. Med den nye bygningsloven i hånd fikk Mysen en reguleringsplan. Det ble anlagt kloakksystem. Henrik Mysen bygde det første elektrisitetssystemet i Spinnerifossen og Mysen hadde elektrisk gatebelysning allerede i 1900. Elektrisitetssystemene ble ganske snart kommunale. Det ble bygd vannverk i et oppkomme i Monaryggen, og Mysen fikk et system for innlagt vann i alle gater.

Ellers kan nevnes at bygda fikk folkehøyskole på Elvestad i 1910, og som flyttet inn i eget bygg på Vandug i 1914. Jordbruksskolen på Haga kom i 1918, husflidsskolen på Mysen i 1926, seksmånederskurs som fortsettelsesskole

etter Folkeskolen kom i gang i 1908

Middelskolen på Mysen i 1922 og i 1953 fikk vi Indre Østfold Høgre Allmenn-skole med integrert realskole.

Kraftbehovet steg. Da Eidsberg kommunestyre i 1918 vedtok at Mysen ikke skulle få del i herredets tildelte 500 hk elektrisk energi fra a/s Hafslund, var begeret for Mysenbefolkningen fullt. I 1920 ble Mysen godkjent som egen kommune, med tilslutning fra Eidsberg. Begge mente de klarte seg best uten den andre.

I de 40 årene som Mysen og resten av Eidsberg levde adskilt, utviklet begge kommunene seg på en naturlig måte etter hver sin egenart, slik at de kunne forenes igjen da politikk og virkelighet var modnet. Allerede før sammenslåingen samarbeidet kommunene om realiseringen av Festiviteten med nytt bad og kino, og om nye kloakkledninger og annen infrastruktur. Den sammenslåtte kommunens første store prosjekter var nytt vannverk ved Øyeren og byggingen av Edwin Ruuds hospital. Sammen fikk vi muskler og ekspertise nok til å utvikle et godt og livskraftig lokalsamfunn i balanse med tidens krav.

I dag står lokaldemokratiet i Indre Østfold overfor nye utfordringer som vil kreve regionale løsninger for å underbygge befolkningens behov på en saksvarende måte. Våre valgte tillitsmenn trenger nå en klokskap som kan heve lokalpolitikken opp på et regionalt nivå, uten å miste kontakten med grasrota. Det vil være i pakt med deres ambisjoner som fikk formannskapsloven på plass i 1837.

Smedgaten mot Bergerkrysset. I huset til venstre drev Svinndal herre-ekvipering? Neste hus på venstre side er Tappelapp-gården og murbygningen som sees såvidt er der Filadelfia har holdt hus før de bygde nytt på Opsahl-jordet. Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

Bakgrunnsstoff og henvisningskilder

- «Lov om Formandskaber paa Landet samt om Bestyrelsen af Districternes almindelige Commune-Anliggender». Grøndahl, Christiania 1837.
- «Norges historie», Cappelen, bind 10: «Den vanskelige frihet 1814–1850», v/ Francis Sejersted, Oslo 1978.
- «Aschehous Norgeshistorie», bind 8: «Folket blir fullmyndig» og «Eliter og styringsidealer», s. 38–62, Oslo 1997.
- «Minneskrift til formannskapslovens 100-årsjubileum». Bergsgård, Bull, Bahr, Juvkam. Gyldendahl, Oslo 1937.
- «Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år.» Næss, Hovland, Grønlie, Baldersheim, Danielsen. Universitetsforlaget 1987.
- «Framveksten av eit moderne demokratiomgrep under debatten om formannskapslova av 1837». Maren Dahle Lauten. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2010.
- «Eidsberg Herred. Bidrag til en bygds beskrivelse.» Herman Thoresen. Kristiania 1914.
- «Bygdebok for Eidsberg. Bygdehistorien 1800–1940.» Sigurd Senje. Mysen 1970. Etterord 1940–68 ved Erik Aarsund.
- «Eidsberg 1837–1987. Jubileumsskrift v/ Eidsberg kommune.» Johan Volden m/flere. Mysen 1987.
- «Meierifesten. Sant og usant fra Trøndelag.» Jon Leirfall. Det Norske Samlaget, Oslo 1969.

Fru Hulda Constanse Jølsen

– en liten historie

Av Solveig Korseberg

Fru Jølsen var født Haneborg fra Li i Øymark, født 31.5.1870, død 5.1.1966. Hun var første gang gift med Petter Christian Hjort på Lekum.

Da fru Jølsen ble enke etter Petter Chr. Hjort var også hennes svigermor Wilhelmine (Sophie Grue Torp) blitt enke og overdro gården til Hulda.

I 1906 giftet Hulda Hjort seg med daværende kaptein Olaf Jølsen fra Enebakk.

Olaf Jølsen ble knyttet til Lekum og ble en ivrig kirkegjenger og med i restaureringen av Eidsberg kirke, og var

formann i byggekomitéen for reising av kapellet ved kirken.

Fru Jølsen hadde i alle år vært kirkegjenger, og startet og drev søndagsskoler rundt på forskjellige bedehus. Hun drev søndagsskole på gården, på Håpet i Høiefjeringen og på bedehuset på Slitu.

Barnehjemmene i Oslo var på den tiden fulle av barn som hadde blitt foreldreløse og ikke hadde pårørende som kunne ta hånd om dem. Det var harde tider. Derfor ble barn utnyttet til arbeidskraft og hentet av bønder for å arbeide på gårder rundt omkring.

Hulda Constanse Jølsen i trilla fotografert sammen med noen søndagsskolebarn.

De to i første rad er ukjent Rad 2 fra venstre: Anne Marie Randem, Inger Randem

Rad 3 fra venstre: Ragnar Bakker, Arne Randem, Ase Ledingsrud, Anne Lise Lund Høie, Rigmor Wethe.

Hulda Constanse Jølsen var født Haneborg fra Lie i Marker. Her er familien Haneborg på besøk på Lekum.

I Eidsberg bodde det ei jente som fru Jølsen hadde oppdaget som svært flink og oppvakt. Jeg gir henne det fiktive navnet Karen.

Karen var, som mange barn på den tiden, hentet fra barnehjem i Oslo. Hun var en av åtte søsken som ble hentet av en bonde for å arbeide på en gård i Eidsberg. Det var en vanlig skikk, og det var de sterkeste av barna som ble tatt ut først, deretter ble de tatt etter styrke og helse.

Fru Jølsen hadde som nevnt, «oppdaget» Karen på søndagskolen. Karen var etter hvert blitt i ungdomsårene og fortsatte som fjøs- og husjente. Det var jo ingen andre muligheter for ubemidlede jenter uten familie.

Fru Jølsen ymtet frempå at Karen burde gå skoler, men det ble ikke godt mottatt av husmoren på gården. Det var

helt umulig. Da ville jo gården miste gratis arbeidshjelp.

Da var det at fru Jølsen tok sin beslutning; hun tok hest og trille, kjørte selv til gården og snakket med gårdsfolket. Jenta skulle gå Amtsskolen og fru Jølsen skulle koste hele kurset. Sånn ble det. Fru Jølsen tok igjen hest og trille og dro til gården med to bunker stoff som skulle syes til klær for hele året. Det hadde gjort et stort inntrykk og gårdsfolket turte ikke si imot fru Jølsen. Hun hadde autoritet. Andre nødvendige ting ble ordnet og Karen gikk på Amtsskolen i Askim. Det må ha vært på 1920-tallet.

Med utdannelsen fra Amtsskolen fikk Karen jobb som dame på Posten. Det var stort å komme bort fra fjøs og slit. Hun giftet seg etter hvert og fikk en snill mann, men fikk aldri barn.

Det hører med til historien at Karen

aldri fikk møte sine søsken igjen. De mistet helt kontakten etter at de forlot barnehjemmet. Hun visste om en bror i Moss, men orket ikke å spore han opp.

Dette var en liten historie om fru Jølsens beslutsomhet og det verserte flere slike historier om fru Jølsens nestekjærlighet.

Jeg møtte Karen da hun var gammel og syk, og jeg syntes historien var så spesiell at jeg ønsket å skrive den ned. Karen var da alene i verden, mannen var død. Men hun syntes hun hadde hatt et fint liv, takket være fru Jølsen.

En tilleggshistorie er at min far – Olav Korseberg fra Torsnes – var i det militære på fortet på Mysen i 1920. Han kjørte sin egen Harley Davidson med sidevogn. Dette oppdaget oberst Jølsen og min far fikk da i oppdrag å skyssse obersten fra Lekum og rundt i tjeneste. Obersten var meget punktlig og min far sto ved hjørnet av låven på Lekum og

ventet til det ble på sekundet å kjøre inn i gården. Dette var visst en fin avtjening av verneplikten. Obersten var meget hyggelig.

Min far husket også historien om at fru Jølsen kunne ha mange jern i ilden og være litt sen når hun og obersten skulle kjøre bort i selskap. Da dro resolutt obersten med hesten og trilla – uten fru. Obersten var presis og nådeløs der. Obersten hadde selv fortalt det. Men, det var flere hester og trille på Lekum og fru Jølsen dro etter. Fru Jølsen kunne greie seg selv!

Kilder:

- Karens egen fortelling til Solveig Korseberg.
- Data fra Marit Lundebj.
- Eidsberg gårdshistorie bind IV – gården Lekum, side 109.

Søndagsskole-sangen av fru Jølsen

1. *Vi synge vil en jubelsang med hjerte, mund om Jesus,
at alle barn med frydesang skal love, prise Jesus.*

*Kor: Deiligste navn som fins paa jord, søtteste ven er Jesus vor.
O, han er en konge stor, barnevennen Jesus*

2. *Hør barn, han blev et barn som vi, den kjære, milde Jesus,
at os fra syndens lænker fri, o la os prise Jesus.*

3. *Se, Jesus elsker alle smaa, derfor vi priser Jesus.
Han vil ei nogen bort skal gaa, men salig bli hos Jesus.*

Christi Lekums Kloster

Gården Lekum i et langt slektsregister, har vært og enda er i rett nedad stigende linje eiet og beboet av familien. Er opprinnelig et gammelt nonne- eller munkekloster under navn: Christi Lekums Kloster. Disse gamle ruiner sto enda inntil 1811 i en høyde av omtrent 1 til 2 alen over jorden. At her adskillige utgravninger beviste den grushop som innvendig fantes. Sagnet viste å fortelle at forskjellige funn ble gjort, og at noen ornamenter derav ble anvendt og henbrakte under påbygningen og forhøyelsen av Eidsberg kirke, der ble eid av private menn. Likeså og at en betydelig gråsteinsmur også dertil ble anvendt. Sagnet viste i min barndom å berette at iblant de med flere i kirken anbrakte ornamenter, fantes et av sten i form av et hode, anbrakt høyt i kormurens sydvestre hjørne (hovedinngangen), hvilken formodentlig står der den dag i dag.

Tradisjonen viste i sin tid også å omtale den latterlige tale at kirkens byggmester hadde vært så høy at han stående på kirkegården hadde påbygget den inntil den høyde hvor hodet var innmuret. Og for å gjøre denne historie enda pikantere; at hans jordiske levninger skulle være nedlagte i en umåtelig

lang gravhaug. Hvorav sporet der fantes i rett synlig linje fra klosterruinene ville innbille oss barn, at den virkelig var byggmesterens grav. At jeg som barn fant adskillige forarbeidede steinsager, så som uthugde kors av gråstein i form av + og flere forskjellige er ganske vist. Videre av min far en omtrent 1½ alen lang og av 12–13" diameter, rund, finhugget søyle, hvilket er der den dag i dag anbrakt i haven på Lekum som fotstykke for en solskive. Brente murstein står enda sterkt i min erindring, omenn skjønt flere tidligere utgravninger hadde funnet sted, både av professor Wilse og andre. At en stor del dels sprengte, dels huggende gråsteiner fra klostermurene bortførte levninger er anbrakte ved Eidsberg kirke, dels til dennes yttermurer, dels også til anvendelse til kirkens innvendige bruk, hørte jeg ofte omtale. Likesom også nevnte at den i kirkens søndre side anbrakte indre mørke trappeoppgang til tårnet er upåtvilelig trinnene kommet fra klosteret.

Kilde:

– Livserindringer av

Edward Pedersen Hjort fra Lekum.

Ledige plasser

Røkter, gjerne budeie

interessert og pålitelig, søkes fra 1. eller 14. april eller før. Ca. 19 melkekyr pluss ungdyr og noen griser. Eget kosthold. Lønnskav med attest-avskrifter sendes **Thorolf Høitomt, 1850 Mysen - Telefon 89 55 33.**

Indre Smaalenenes Avis 17.09.1991:

Johan Volden **engasjert person og mangeårig** **ordfører i Eidsberg kommune**

Tidligere ordfører i Eidsberg, Johan Volden, døde 16/9 1991 78½ år gammel. Helt til sine siste timer fikk Johan Volden være åndsfrisk og rørlig. Så sent som de siste par uker var han i rampe-lyset både med sitt engasjement i styret for stiftelsen Edwin Ruuds hospital og nye tilvekster på Folkenborg museum. Typisk for ham, Volden stod opp og var aktiv gjennom alle år.

Johan Volden var født og oppvokst på Flaten. Etter fem år som ekspeditør hos Leif Mysen, overtok han i 1942 farsgården og drev den inntil han ble pensjonert. De senere årene har han leid bort jorda, men på Flaten har han i alle år hatt sitt hjem og sitt utgangspunkt for et engasjement som kan ta pusten fra noen hver.

Ordfører

Den unge motstandsmannen fikk plass i kommunestyret etter valget i 1945. Allerede i 1947 inntok han plassen i formannskapet som varaordfører. I 28 år, fra 1951 til 1979, var Volden ordfører, og gjennom alle disse årene viste han stor innsikt og et levende engasjement for Eidsberg kommune og bygdas folk. Ved siden av ordføreropp-gaven var Volden i mange år leder i lønnsutvalget, skatteutvalget og biblioteket bl.a.

«Kong Johan» ble etter hvert klen-genavnet. Hans politiske motstandere syntes nok at vel mye gikk etter Voldens mening, og at han var for enerådig, men det sier like mye om Voldens dyktighet både som politiker og taktiker, som den politiske hverdagen i Eidsberg. Etter

hvert kan en trygt si at «Kong Johan» ble en hedersbevisning for hans måte å finne løsninger på til beste for samfunnet.

Vår mann

Vi kunne trengt en Johan Volden i politikken i dag også. I kommunen har vi sett flere dyktige menn og kvinner komme og gå etter Voldens tid, men i fylkespolitikken kunne det vært godt å ha en Volden til å tale de indre bygdenes sak og få forståelse for at vi er en ressurssterk og betydningsfull region. Få har markert seg slik i fylket som Volden. Fra 1952 kom han med i fylkestinget, og i 1959 i fylkesutvalget som den gangen besto av ordførere. Volden sto i første rekke med sine kjappe, treffende og humoristiske replikker. Med et glimt i øyet avvæpnet han politiske motstandere og nådde langt med sine argumenter og forslag.

Voldens navn knyttet til en rekke fylkeskommunale tiltak som samferdselsnemnda, hullkortsentralen, kulturutvalget, naturvern og mye mer. Han var «vår» mann i NSB, styret for Nationen og bøndernes økonomiske organisasjoner, spesielt innen bygdemøllene.

Sto på for andre

Et spesielt engasjement har han vist for tre store saker: Mysen Kornsilø og Mølle, Edwin Ruuds hospital og Eidsberg og Mysen Historielag.

Da det så som mørkest ut for etableringen av Mysen Kornsilø og Mølle i 1951, stilte han selv og et par andre i styret som kausjonister for et stort lån. Volden trodde på det han drev med, og selvsagt lyktes han med å gjøre kornsiloen og mølla til et levedyktig

Ordfører Volden sammen med fylkesmann Lyché

samvirketiltak til beste for bondene i distriktet. I mer enn 30 år ledet han andelslaget og har vært med og formet det moderne kornmottaket og mølledriften.

I alle år har Volden stått sentralt i arbeidet med Edwin Ruuds hospital. Mange nappetak ble det med hans gode venn, tidligere ordfører og senere rådmann Thorleif Nilsen i Askim, men de to jobbet også mye sammen. Uten Voldens stahet og ukuelige tro på løsninger, tviler vi på om Edwin Ruuds hospital hadde klart seg gjennom stormkastene i fylkespolitikken. Med trussel om rettsak hvis noen kludret med testamentet til norsk-amerikaneren Edwin Ruud og stiftelsens klare formålsparagraf, har alle hittil måttet bøye av for Voldens argumenter.

Historiker

Etter et enormt aktivt og omfattende politisk liv med bl.a. varamannsplass til Stortinget, trakk Volden seg ved utgangen av 1989 ut av politikken. I årene siden har Eidsberg og Mysen Historielag nytt stor glede av hans utrolige kunnskaper og interesse for Eidsbergs fortid. På Flaten samlet Johan Volden et mangfoldig bibliotek med både historiske skrifter, bøker, egne notater og et ellers bredt spekter av litteratur. Volden leste mye, og hans fantastiske hukommelse gjorde ham til en utrolig engasjerende og dyktig foredragsholder og kåsør. Hans frodige festtaler vil det gå gjetord om i mange tiår fremover. Få, om noen, kunne så mye om vår historie, og akkurat hans imponerende kunnskap vil for svært mange bli et smertelig savn. Visste vi ikke hvordan eller hva, kunne vi alltid ringe Johan Volden, og han kunne enten gi svar selv eller gi riktige råd om hvor vi kunne finne flere opplysninger.

Æresbevisninger

Voldens innsats på kultur- og historisektoren ble i 1986 belønnet med Østfold fylkes kulturpris.

Johan Volden var en av Indre Østfolds største personligheter både innen politikk, kultur, historie og som medmenneske. Som et synlig bevis på hans store innsats, ble han i 1979 tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. Volden var opptatt av bygdefolkets ve og vel, og ingen var for stor eller for liten for ham.

Norske Kommuners sentralforbund har hedret Volden med den høyeste utmerkelsen de har, en gullnål. Selv om Volden som ordfører først og fremst var bygdas mann, gjorde han en stor inn-

Johan Volden som liten gutt sammen med sin far Ole Volden.

sats for sitt parti også, og Senterpartiets gullnål ble Volden til del.

Ordførervervet var ubetalt i mange år, og Voldens store innsats for Eidsberg gikk nok utover gårdsdriften. Derfor var det ikke mer enn rett og riktig da Eidsberg kommune bevilget Volden ærespensjon da han trakk seg som ordfører i 1979.

Helt til han plutselig ble syk en søndag, og overraskende døde påfølgende mandag formiddag, var han åndsfrisk og engasjert i sine oppgaver. Godt for ham var det å få være med og kunne bruke seg selv til den siste timen. For hans nære venn og husholder gjennom mange år, Marion, den nærmeste familie og oss andre vil savnet være stort. Godt er det å tenke på alle de hyggelige og positive minnene. Johan Voldens navn vil for alltid leve med en rekke anekdoter og store historiske avgjørelser i Eidsberg og Østfold gjennom fire tiår.

Indre Smaalenenes Avis 20. juni 1984:

Historisk sus over årets Folkenborgstevne søndag

Premiere for skuespillet «Kanskje kommer Kongen»

Etter et par vellykkede stevner St. Hans-helgen på Folkenborg, trår arrangørene i Eidsberg historielag til med et ambisjonsrikt og flott opplegg igjen til helgen. Høydepunktet blir premieren på skuespillet «Kanskje kommer Kongen» som tar for seg den spente situasjonen under Haakon Haakonssons regjeringstid. At skuespillet kommer nettopp i år skyldes at det er jubileum. Det er nå 780 år siden kong Haakon ble født på Folkenborg.

De driftige folkene i Eidsberg historielag har lagt ned et kolossalt forarbeid. Hele muséet skal være med i opplegget hvor gamle arbeidsmetoder og utstyr skal vises. Rundt om i Narvestadbygningen, Gutu-stua, den gamle herredsstyresalen, Askerudlåven og plassen forøvrig blir det et levende museum med demonstrasjon av alt fra tjærebrenning, gammel kornbehandling, kinning av smør og bruk av gammel håndsag for tømmereskurd til husflidsarbeider som karding, veving, treskjæring, lysdypping og mye mer.

Program

Tradisjonen tro starter dagen med friluftsgudstjeneste med prost Per Kjølberg foran Narvestadbygningen. Her deltar Trømborg skolekorps med musikk.

Etter ei lang spisepause blir det liv i

muséet med de mange aktivitetene. To bondesoldater fra 1500- og 1700-tallet skal så vise skyting med svartkrutt. Det var ingen enkel oppgave å få ladet børsa den gangen, og treffsikkerheten var heller ikke som dagens moderne våpen.

Eidsberg BU's leikarring har mang en gang vist folkeviseleik. På årets Folkenborgstevne vil de komme med mye nytt. De har øvd inn en del gamle selskapsdanser som de vil danse foran Narvestadbygningen.

Leikarringen selger dessuten kaffe, vafler samt fløtegrøt, så folk trenger bare å ta med campingstoler å sitte på for å få en trivelig søndag med bespising på Folkenborg.

Nytt amfi

En virkelig fin nyskaping på Folkenborg er amfiscenen i det gamle sandtaket etter jernbanen. Da Østre linje ble anlagt for vel hundre år siden ble store mengder sand tatt ut på Folkenborg. Sandtaket danner et naturlig amfi og midt i gropa er det laget en scene på nesten 100 kvadratmeter.

Meningen er at amfiet skal bli den nye samlingsplassen for fellesaktivitetene på Folkenborgstevnet. Her kan alle se og det er mulighet til å sette seg ned i skråningene. Høytaleranlegg skal settes opp så det bør bli en intim og fin stevneplass.

Skuespill om Haakon Haakonsson

Den virkelige ildlåpen for det nye amfisceneopplegget på Folkenborg, blir avslutningen med skuespillet «Kanskje kommer Kongen».

Handlingen er, uten at vi skal røpe alt for mye, lagt til kong Haakons regjeringstid. Noe bygger på kjente ting fra historien. Resten er diktet.

Det er på randen til borgerkrig, men ved Eidsberg kirke møter kongen og hans menn sine motstandere og blir enige. Krigen er avverget. På Folkenborg gjøres det i stand til gilde for å feire forliket. Trond Prest, som tok seg av Inga fra Varteig og Haakon Haakonsson den første levetida, er en gammel mann nå.

I skuespillet møter vi mor Gunvor på Folkenborg og datteren Margrete som forbereder festmåltidet. De forteller om bakgrunnen og dramatikken. Så kommer sendebudet fra møtet ved kirken og til slutt hele prosesjonen med kongen og

hans menn. 15–20-talls hester og menn kledd for kamp vil innta amfiscenen, og spillet rundes av med kongens tale til sitt folk.

Det er trømborgingen Halvor J. Kolshus, som på bakgrunn av en idé fra historielaget, har skrevet skuespillet. Selv skal han spille kongen og fremføre talen. Med seg har han en rekke bygdefolk og god støtte fra Islandshestforeningen Baldur og andre hestefolk. Et flott skue blir det når opptoget kommer ned i sandgropa, lover arrangørene.

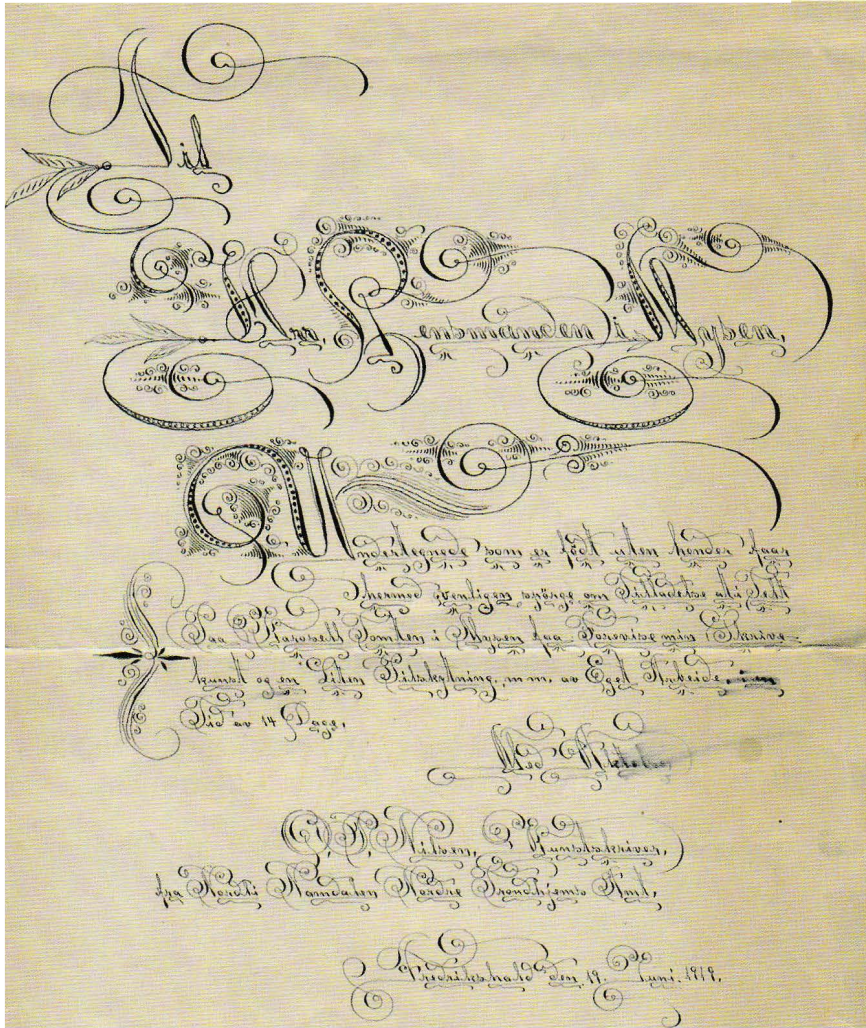
Vi håper det blir mye folk å se på Folkenborg søndag, sier formannen i stevnekomitéen, Erling Mustorp.

Dette burde i hvert fall være av interesse for både unge og gamle. Bedre historielærdom enn et levende museum og nå med skuespillet om hendelser på 1200-tallet, kan en vel ikke få, sier Mustorp som ser frem til en fin dag på Folkenborg.

Halvor Kolshus (kongen), Rolf Kirkeby (Gaute), Marianne Nygård (jentungen Margrete), Gunvor Søyland (mor Gunvor til Folkenborg), Oddmund Løken (Trond prest).

Kunstsriver Ole Petter Nilsen

Kunstsriver Ole Petter Nilsen ble født 19/5 1868 uten hender. Han ble kunstsriver og sendte en søknad t il lensmannen i Mysen, skrevet med sin kunstschrift. Søknaden er tatt vare på av lensmann Anders Oustorp som var «autorisert lensmannsbetjent» i Mysen fra 1918 til 1923, da han ble lensmann i Skiptvet. Dokumentet er sendt til Eidsberg historielag av lensmannens etterkommere, som synes den var for fin til å kastes. Vi synes den er flott, og vil vise den til Haakons lesere. Teksten er vanskelig å lese, så vi gjengir den her

Herr lensmannen i Mysen Undertegnede som er født uten hender faar hermed venligen spørge om tilatelse til å bo i telt på karuselltomten i Mysen og fremvise min skriverkunst og en liten tilskytning m.m. av eget arbeide i en tid av 14 dage

Med aktelse O P. Nilsen, kunstsriver,
fra Nordli, Namdalen, Nordre Trondhjems Amt.
Fredrikshald, den 19. juni 1919

Litt landbrukshistorie fra Mustorp

Av Erling Mustorp

Melkeomsetningen på Mustorp i gamle dager

Det var meget vanskelig å få omsatt melka i min bestefar, Ole Mustorps tid. Det var ikke noen organisert melkeomsetning som det er nå. Hver bonde måtte selge sin egen melk i konkurranse med andre bønder. Bestefar leverte sin melk med toget til Gisle og Bråset på Grønland i Chr. Krogs gate i Kristiania, og til kjøpmennene Valebjørg, Mysen Handelsforening, Krosby eller Kjønnå på Mysen. Melkeprisen var 9 øre pr. liter.

I 1910 ble melka levert til Sannesund Konserveringsfabrik i Sarpsborg, som var et nyopprettet utenlandsk selskap fra Sveits. Der kokte de melka og hermetiserte den. De tok i mot all melka utenom lørdagsmelka, den måtte en omsette selv. Den ble forsøkt omsatt hos kjøpmenn og private på Mysen. Ellers ble det prøvd å blande lørdagsmelk i melka fra øvrige ukedager utover i uka. Ble det for mye melk, måtte en beholde den hjemme. Den ble separert og av fløten laget man «himkinna» smør som man prøvde å få solgt til kjøpmennene, mot at man tok varer tilbake, og da ble det lite med kontanter.

Det var veldig streng kontroll fra Sannesund Konserveringsfabrik. De kom på besøk for å se etter at det var reint og pent i fjøset, og at det var nok is i melkekummene. En gang som kontrollør Jensen kom til Mustorp, var det ikke lagt inn nok is i melkekummen. Bestefar fikk først bedt ham inn på mat og en lang prat, mens far og de andre fikk kjørt

inn is og sopa vekk den verste kingelveven i taket i fjøset. Så da kontrolløren kom i fjøset etter kaffen, var alt i orden. Alle på Mustorp hadde visst hatt det veldig moro etterpå. Som regel ringte bøndene til hverandre når kontrolløren var ute på besøk. Var det ikke i orden kunne en bli nektet å levere melk.

Det var mange som kom og kjøpte melk på Mustorp på lørdagskveldene. Denne omsetningen var ikke lovlig lenger etter at det ble dannet et nytt andelslag på Mysen i 1935, og kjøpte det gamle potettørkeriet på Mysen. Mustorp fikk leverandørnr. 18, det samme som før, som sto på melkespanna fra de leverte til Sannesund. Det ble nå lettere å få levert melka med ordna forhold i melkeomsetningen. En del av melka ble omsatt på stedet og separert, resten ble sendt til Oslo med jernbanen på tank.

Det gamle meieriet ble revet ca. 1960 og nytt ble oppført på samme sted. Dette var i bruk til først i 1970-åra da det ble solgt til Eidsberg kommune. Indre Østfold meieri hadde da bygd nytt meieri på Brennemoen. Oppløsningen av Mysen meieri ble avsluttet i 1976 og utbyttet av salget ble delt på andelseierne.

De gårdene som bodde nærmest Mysen kjørte melka til meieriet selv med hest. En del gårder hadde dannet kjørelag og tok med melka for hverandre.

Det var trivelig å kjøre melka. Når bøndene kom til meieriet hadde de god tid til å prate, for de måtte vente en stund til de fikk igjen melkespanna som

ble vasket med damp på meieriet. Fra de produsentene som bodde lengre ute i bygda ble melka henta med melkebil. Den kjørte bare på hovedveiene hvor de hadde melkebukk. Den var også mange steder et samlingssted for ungdommen på bygda.

På meieriet var det en lang binderekke til hestene der det kunne stå opp til 15–20 hester etter hverandre. Mens bøndene ventet på melkespanna, benyttet de anledningen til å handle hos Dagfinn Mysens kolonial eller Leif Mysens jernvareforretning som var like i nærheten. Melkekjørerene måtte også hente posten på postkontoret som lå like ved Metodistkirken. Når man kjørte etter veien og traff kjente og sa god dag, stoppa hesten med det samme og ville ut i veikanten for å spise gress. Da skjønte den med en gang at nå kunne det bli mat å få

I første halvdel av 1950-åra ble det fast post-rute, da fikk vi posten levert opp i enden av allèen. I bestefars tid hentet de posten på jernbanen, fra 1919 til 1936 var det hos Hans S. Olsen og siden ved Metodistkirken.

Min oldefar Iver Mustorp kjøpte Mustorp i 1868. Før han var det proprietær Chr. William Poulsen som eide Mustorp. Han var en foregangsmann sa bestefar. Han kjørte fast rute til Oslo med melk og varer to ganger i uka. Ei hestebeite gikk til Oslo, og en annen beite gikk ifra Oslo. Han hadde også egen gartner.

På Mustorp slutta vi med kuer i 1965 og har aldri angra på det.

Den som kjørte melka til meieriet reiste ved 09-tiden og var tilbake til middag kl. 11 00. Og skulle en bort i havna og hente hesten, gikk det også en halv time, så hele formiddagen gikk med.

Sending av slakt i gamle dager

All slakt sendte bestefar til sitt søskenbarn i Oslo, Ole Martin Tolvehaugen, som var kommisjonær. I januar 1894 fikk Iver brev fra ham at fra 1. januar ble det alminnelig kjøttkontroll i Oslo. Alt kjøtt måtte nå heretter pakkes inn i kleder, ikke i sekker eller kasser som før. Det ble da brukt putevar og laken. Det ble sendt tilbake til produsenten, ble vasket og tatt vare på til neste gang. Helt til ca. 1950 ble det brukt hekk til å sende på toget til Oslo. Hekken kom også i retur.

Hovedbygningen på Mustorp er satt opp mellom 1710 og 1713. Det var også en vinkel til, mot vest, i to fulle etasjer. Den ble revet i 1878 og satt opp i Bergerkrysset på Mysen, hvor den ble revet i 1978. Den ble kalt Aasgården etter en snekker Aas på Mysen. Bestefar beskriver at i 2. etasje var det to rom som salmakeren og skomakeren satt med reparasjoner. Her var det og et do med fritt fall ned. Her gikk geita under og spiste opp alt som kom tørt og fast. Det var nok den første form for tørrklosett. Slik var det også i hovedbygningen nede. I en branntakst fra 1801 står det beskrevet, at det luktet noe forferdelig. Tenk når det var selskap og mange skulle på do.

Den gang staten bygde jernbanen på østre linje, 1878 til 1882, leide jernbanen en del av bygningen til sin administrasjon. Iver bodde da selv i bryggerhuset. På salen hadde ingeniørene tegnekontor under byggingen.

Jernbanebrua ved Flaten het Mustorp bru helt til det ble bygget ny bru ca 1960. Det var det ingen som visste før vi fikk se det i avisen, for navnet har bestandig vært jernbanebrua ved Flaten, eller Furulundbrua. I dag er brua døpt

Flaten bru. Navnet Mustorp bru fikk den sikkert den gangen den ble planlagt på salen. Et lite rom i første etasje ble brukt til lønningskontor.

Da jernbanen ble planlagt ble den først stukket ut på nedsiden av husene på Mustorp, den såkalte lensmannslinna som skulle frem til Lekum. Den svære skjæringa i terrenget fra Kloppa til Hotvedt ble gravd ut av svensker. Her var det meget vanskelig å grave for det var så mye loms. Lomsen ville ikke slippe spaden, så de hadde med seg vandunker for å dyppe spaden i.

Hele området var myr helt til de fikk gravd ut skjæringa til jernbanen. Området het også Myrane før. Skolen som ble bygd her i 1880-åra og brant 16/6 1895, het også Myrane. Under bygginga gikk det et svært ras, så de måtte flytte elveløpet som gikk over Vestengneset. Før kunne vi se restene etter det gamle elveløpet. I dag i 2011, er hele neset grodd igjen. Den veien som går fra Brobergkrysset til Folkenborg ble bygd som hastesak da det endelig ble bestemt hvor veien skulle gå. Det var på grunn av at kommunen selv måtte bygge brua.

Veivedlikeholdet før i tiden

Mustorp hadde rode nr. 2 på veivedlikeholdet. Mustorp hadde to rodeskifter som de måtte vedlikeholde. Det ene gikk fra Folkenborgkrysset til midt ned i Narvestadbakken. Det andre skiftet fikk fra oppkjøringen til Festningsveien over Momarkenkrysset og til Trøgstadelet. På disse skifter måtte Mustorp kjøre på sand og holde veien vedlike gratis. Det var en del av skatten. I 1911 fikk eieren kr 12 i skatt i tillegg. Hele vedlikeholdet av offentlige veier lå på gården helt til

1914, eller kanskje litt lengre, da lastebilen begynte å komme. Mustorp var kanskje en av de heldige som hadde grusen like i nærheten av veistykkene. De andre måtte kjøre ut grusen og vinteren, legge den i haug, og ta den igjen om våren. Lensmann Johansen var den som hadde oppsyn med veivedlikeholdet.

Lensmannen sendte ut brev at vi måtte være ved veistykket vårt da og da, for da kom han kjørende med hesten sin på veibefaring. Og da måtte veien være i orden, hvis ikke fikk man påpakning av lensmannen. Bøndene hadde veldig respekt for lensmannen når han var ute på befaring sa far. En måtte nesten stå med lua under armen når han kom. Lensmannen sendte ut bare et brev om befaring. Han som fikk det, måtte straks skrive under at han hadde motatt brevet, og straks gå videre til neste nabo (budstikka) og til slutt tilbake til lensmannen. Det var veldig effektivt for lensmannen slapp da med å skrive bare ett brev. Det var ikke noen kopimaskin den gangen. Vi gikk til Volden, og de til Langnes osv.

Torvstrø til fjøset

I 1907 ble det dannet andelslag for oppføring av torvstrø på Lundebymosen i Hærland. Ca. 30 mål av gården Lundeby ble kjøpt inn. Mustorp hadde fire aksjer, en aksje for hver hytte. Det var fra gården Duserud i Eidsberg. Denne torva ble brukt til strø for kuene. Den tok godt vare på lanne (ku-urin) og dannet god gjødsel. Her ble det tatt opp torv helt til midten av 1950-årene. Mosen ble solgt tilbake til gården Lundeby for kr 10 000 i 1976 og laget ble oppløst, og pengene utdelt pr. andel. En aksje kostet kr 30

ved opprettelsen i 1907. Det var veldig lett og god torv på Lundebymosen.

Tramosen ble opprettet i 1922 med kr 36 pr. andel. Mustorp hadde seks andeler i mosen som lå på Trara ved Langebrekke. Den ble oppløst ca. 1960, og mosen falt tilbake til gården. Ikke noe utbytte ved oppløsningen. Det var tung og dårlig torv på Tramosen. Dessuten hadde vi en aksje i Ørkenmosen i Hærland. Her var det meget god torv. Aksjen kjøpte far på månedsauksjon for kr 50 på slutten av 1930-tallet. Han fikk ikke noe andelsbevis på den. Laget ble oppløst i 1976 og mosen gikk tilbake til gården. Her var det en del gjeld i laget ved oppløsningen, men vi fikk ikke noe krav ved oppløsningen, da vi ikke hadde noe andelsbevis, ca. kr 100 pr. aksje.

Hjemhentinga av torva ble gjort på vinterføre, for myra måtte være frossen for å komme utpå. Da kunne det være lange karavaner med hestekjørere som kom med torva. Det ble brukt en geitedoning som det ble lagt en lem på, med nettingkarmen ca 4 m. lang, 1,5 m. bred og 1 m. høy. En hytte skulle være 12,5 m³. Vi brukte en hest til hvert lass. Var det lite snø, måtte vi kjøre på hjul med høyslaen. Da fikk vi ikke på så mye. Var det mye snø, måtte vi spenne for enda en hest for å komme ut av mosen, som lå lavere enn terrenget.

Det var som regel like etter jul det ble henta torv. Da kunne det være grådig kaldt om morgenen mange ganger, da gikk vi utmed hesten for å holde varmen. Verst var det oppe i Hærland når det var mye snø i tillegg. Da vi kom frem til torvmosen var det ofte ikke oppkjørt noen vei frem til hyttene, så en måtte måke seg vei selv. Enkelte ganger kunne

en også være så heldig at noen hadde vært å henta torv i nærheten av hytta vår før oss, så da ble det mindre snømåking. Vi fikk aldri samme hyttene, for det var loddtrekning hvert år. Hele dagen gikk med, så vi hadde med oss mat og kaffe på ei saftflaske som var pakka inn i avispapir for å holde varmen. Likevel var den bare «fislonka», men godt smakte det likevel.

De siste årene var det ikke råd å kjøre med slæ etter veien lenger, for det var nesten aldri slæføre, for veivesenet strødde med sand nesten med det samme det kom snø. Etter hvert begynte vi å kjøre med traktor og tilhenger. Siste gangen vi henta torv, var i 1962 på Ørkenmosen. Det verste stedet på kjøreturen var nederst i Visterhellinga hvor veien var meget svingete og store doseringer, så her var det mange som veltet hvert år.

Når vi kom hjem ble torvlassa kjørt opp på kjørebrua med to hester for å kunne komme opp. Her ble torva revet opp på torvstrøriveren. Vi reiste bestendig to for å hente torv med en slæ hver. Å hente torv og rive den på torvstrøriveren etterpå var et dagsarbeide. Vi reiste ved åttetiden om morgenen og var hjemme ved fire–halv femtiden om kvelden. Den første torvrivern på Mustorp ble kjøpt sammen med Duserud, Kleven på Kløntorp og Vandug. I 1943 kjøpte far sin egen torvrivern (Haga og Hol på Ise). I dag er det ingen som bruker torv, men sagflis til strø.

Hvert år måtte hver hytteeier levere inn et visst antall bord og stolper til hver hytte til vedlikehold som ble utført av han som tok opp torv.

Mustorp var i grunn heldig som hadde såpass kort vei, så de slapp å hvile på

Ole Iversen Mustorp, Erlings bestefar.

Grethe Emilie Mustorp, Erlings bestemor.

veien. Delet gikk omtrent ved Salerudbrua. De som skulle videre til Huseby og langt bort i Høiefjeringen stoppet som regel på Heggin, satte inn hesten på kommunestallen hvis det var plass, hvis ikke ble hestene bindt ute i binderekka der de fikk lagt på hestedekken på ryggen, for nå var de svette og varme. Hestekjørereren gikk nå inn på kjellerkaféen i kommunegården og kjøpte seg kaffe og spiste maten sin hos fru Krugerud. Hesten fikk mat fra høysekken sin.

I 1918 hadde han som tok opp torv kr 20 pr. hytte på 12 m³. Det var et meget tungt arbeide.

Potetonn

Den første potetopptageren på Mustorp ble kjøpt i 1914 sammen med Ole Mustorp, Arnt Duserud og Laurits Mysen på Haga. Den kostet kr 90. Før måtte de ta opp potetene med greip eller

potetgrev. Men det hendte også at de brukte potetal. En delte da potetranda i midten, men det ble da mer poteter liggendes igjen på jordet.

Det viste seg at bare etter ett år var det ikke så heldig å være så mange i sameie om maskinen, for alle var innstilt på å bruke sitt eget mannskap på gården og da tok det lang tid til sistemann var ferdig med opptagingen. Laurits Mysen gikk ut etter bare ett år, da potetene hans fikk frostskaade den første høsten. Ole Mustorp gikk ut etter to år, også han kjøpte seg egen maskin. Så det ble Arne Duserud som til slutt løste ut de to andre. Den opptageren som Ole kjøpte var den såkalte kjeppopotetopptageren, som det ble mange av etter hvert. Den ble kjørt med to hester og gikk veldig tungt. Da far var liten gutt måtte ungene være med å gjødsle potetene. De hadde på ei lita skje med

kali og superfosfat på hver settepotet. Dette måtte de blande selv, fullgjødning var ikke kommet ennå.

Malekoking

Oppskriften på komposisjonsmaling som ble brukt til uthusene i 1914. Komposisjonsmaling var vanlig til uthusene. Linolje ble brukt til hovedbygningen. 20 liter linolje og fem kilo harpiks isammenkokes. 20 liter vann, fem kilo viteriol, 7 liter vann til jevning med rugmel. Disse tre ting skal has i sammen og røres i sammen. 65 liter vann, bakepulver og siden have i maling til det bliver passende.

Elektrisitet

I 1918 ble det en veldig stor begivenhet på Mustorp da vi fikk elektrisk lys på gården. Før ble det bare brukt parafinlamper som en måtte ha med seg over alt. Når en skulle melke satte de lampen på gulvet og flyttet på den etter hvert som en melket. Det ble lagt inn en lampe i hvert rom, men ingen stikkontakter. I stedet for stikkontakt ble det satt inn en tjuvkontakt i lampa som var flyttbar. En skrudde først tjuvkontakten i lampa og siden lypæra. Den ble siden ulovlig. I fjøset ble det lagt inn seks lamper. Det ble brukt veldig små lypærer de første årene, 15 watt, og det var glødelamper med en lang pigg i bunnen.

Min far fortalte at første gang han tente på lyset i fjøset, bøla alle kuene på en gang siden det ble så veldig lyst. I 1925 fikk bestefar påbud om å legge opp nytt lys og kraft i uthusene etter bare 10 år. Det første var nok for dårlig. Dette kom på kr 824,25.

Verdenskrigen 1918 ble et veldig merkeår med veldig høykonjunktur

med salg og kjøp av gårder. Mange solgte gårdene sine og kjøpte igjen nye i spekulasjonsøyemed. Bestefar Ole ble også bitt av basillen. Han bød frem tomt til Olaf Funderud til ny folkehøyskole på jordet ovenfor alléen. Det ble heldigvis ikke noe av for den ble bygget på Mysen, fordi det ikke var vann i nærheten. Den gang Veum sinnssykehus ble innkjøpt i 1918, ble også Mustorp tilbudt, men heldigvis ble ikke det noe av heller på grunn av mangel på vann. Og glad for det kan vel alle i Mustorpfamilien være i dag at ikke familiegården ble solgt på den måten. Alle som heter Mustorp har navnet sitt herfra.

Verdenskrigen 1918 var ennå ikke slutt og det var lite med mat i landet. Det ble bestemt at det skulle innføres tvangsdyrking i landet. Det vil si at det ble bestemt av myndighetene at halvparten av gårdens innmark skulle pløyes opp. Kornarealet på Mustorp var 20 mål rug, 25 mål poteter, 10 mål turnips og 165 mål havre, til sammen 220 mål.

For å greie å pløye så mye, kjøpte kommunen inn traktor som de leide ut til bøndene. Kommunen hadde en fast mann til å kjøre traktoren fra gård til gård. Han het Arnesen. Det var en amerikansk traktor som het Mangul, «den var en «jernklædd» uten like», sa far. Den hadde et svært svinghjul på den ene siden. To forhjul satt helt inntil hverandre, og begge hjula gikk opp på landfåra og gikk veldig smått. Det var en veldig kunst å kjøre den, for en måtte bestemme bredda på føra når en kjørte. Den hadde tre-skjærs slepeplog. Var det bløtt og hardt måtte en ta av det ene skjæret. I bestefars almanakk står det at han hadde leid en motorplog til pløying på Mustorp i 23 timer, à kr 8 pr. time.

Det var første gangen det var traktor eller motorplog på Mustorp som beste-far skriver. Det var den første traktoren som kom til Eidsberg. Den neste traktoren kjøpte Johannes Mysen 1918, en Fordson.

Kritisk matsituasjon i Eidsberg 1918

I Indre Smaalenenes avis 1918 stod det: «Matsituasjonen i Eidsberg kommune har forbedret seg vesentlig nå, for i går tok kornmottaket i mot over 2000 kg rug til mat som er levert av Ole Mustorp».

5. oktober 1918 kom den første selv-binderen til Mustorp. Den kostet kr 1640. Det var en Mc Cormich. Men det spørs vel om man fikk brukt den det året, da man fikk den så seint på året. Den første selvbinderen som kom til Eidsberg var i 1912, tre stykker; August Mysen på Berg, Huseby og Sletner. Narvestad fikk sin samme året som på Mustorp.

Før ble all åkeren slått med slåmaskin med meieapparat og kornbanda ble bundet for hånd. I 1919 kjøpte beste-far nytt treskeverk, Termenius og kostet kr 1900, 1 hakkelsmaskin Haga & Hol Iselvik kr 750, 1 dynamomotor på 7,5 hestekraft til å kjøre treskeverket og hakkelsmaskinen med. Han kalte den dynamomotoren, ikke elektrisk motor som vi gjør i dag. Det var en åpen slepe-ringsmotor. Den kostet kr 1320. Treske-verket hadde pigger, ikke slagjern som i dag. Dette var store investeringer på bare to år. Så kanskje staten støttet til med tilskudd, for det ble jo tvangsdyrking, siden det var for lite mat i landet. Far sa mange ganger at det var dårligere med mat i den første verdenskrigen enn i den andre. Det ble også samme året kjøpt en en grøpekvern til å male korn

til kuene, og en ny amerikansk Oliver hesteplog.

Som en kuriositet ble det lagt inn telefon på Mustorp 1910. Apparatet kostet kr 45,85. Telefonnummeret vi fikk var nr. 4. Når det ble automattelefon i 1960-årene fikk vi 1000 foran, da ble det 1040, siden ble 891040 og til sist 69891040.

Det var mange små lokale sentra-ler utover bygdene de første årene. Skulle en ringe til Hærland, måtte en først ringe til Mysen sentral og be dem sette over til Fram sentral. Og når vi fikk kontakt med Fram, måtte vi be om nummeret til vedkommende i Hærland. Slik var det også når vi skulle ringe til Lekum. Først kontaktet Mysen sentral Lekum sentral og siden nummeret. Skulle vi ringe utenom vår kommune var det rikstelefon, og det var dyrere. Man betalte for hele perioder, en periode var tre minutter. Telefondama på sentralen sa i fra hvert tredje minutt. Jo lengre du ringte fra Mysen, dess dyrere var det å ringe. Skulle en ringe på rikstelefon måtte en bestille telefon. Når linja var ledig ringte telefondama opp og sa i fra at nå var det rikstelefon til vedkom-mende. Det var forskjellige takster på telefonsamtalene. Vanlig, rikstelefon, iltelefon og lyntelefon. Det ble dyrere for hver klasse. Hadde en bestilt iltele-phon, kom en mye før frem, men det ble sjelden gjort, for det var veldig dyrt. En måtte da ha veldig dårlig tid. Jeg kan huske at far brukte lyntelefon en gang, da han ringte til fetteren sin i Oslo og fortalte at krigen var slutt. Med lyntele-phon kom en frem til vedkommende med en gang.

Sentralborddamen hadde mulighet til å tyvlytte på samtalene. Dette var ikke

lovlig, men det ble gjort. Ingen i bygda var bedre orientert om hva som hendte enn henne, sa folk. I bygdeboka står det at de to første i Eidsberg som fikk telefon var Anton Hamil Mysen på Sulerud, med Askim som sentral, og Haneborg på Svarverud. Dette var i 1903. De første årene ble det brukt bare en jerntråd til telefonledningen.

I bestefars regnskap fra 1908 står det at salmaker Hans Martinsen hadde vært på Mustorp og arbeidet med hesteseler og støvler. Han hadde gått over alle hesteselene, halvsålte støvler, tok mål og laget nye støvler til dem på gården som trengte det. Dette ble betalt med kr 42. En måtte bestandig ha lær liggende på gården til slikt, sa far. Han leverte da huden til garving hos garver Eriksen på Rustad, og fikk dem igjen året etter. Det gikk med litt over en hud i året.

Prinsebesøket

Prins Christian August var på Mustorp i 1808. På en glassrute i det rommet som vi kaller bestemorstua i bygningen, sto det Christian August 1808. Denne skulle far ta forsiktig ut da han skulle sette inn nye vinduer i 1951, men han var uheldig for den røk i bare filler. Det var også navn på mange andre glassruter som ble tatt vare på og satt inn i vinduet på loftet. En av disse er også senere blitt slått i stykker. Vi har bestandig lurt på om det var prinsen som hadde vært på Mustorp samme gangen som han hadde sitt hovedkvarter på Narvestad. Det har jeg senere fått bekreftet. Jeg lånte slektsboka til familien Michelet på biblioteket i Oslo. Her står at minste datter til rittmester Rasch på Mustorp hadde sittet på fanget til prinsen i 1808.

Det var kanskje ikke rart at han også var på Mustorp, for Rasch var også militær. Det var flere militære navn på glassrutene, blant annet kaptein Blikfelt, han var fra militærsjefsgården Hval i Kråkstad, han var dansk, og Misslett, om det var Misslett som var på Herseter i Trøgstad på den tiden veit jeg ikke, han var også militær. Rasch og Misslett var også litt i familie. Tilleskjør var også militærsjefsgård den gangen. Navnet til han som bodde der kommer jeg ikke på, men det sto også på ei glassrute.

Feltgudstjeneste i bjerkelund på Mustorp 1808

Den gangen prins Christian August hadde sitt hovedkvarter på Narvestad, ble det holdt en feltgudstjeneste i bjerkelund på Mustorp før de gikk videre østover til Sverige. Hvor bjerkelund på Folkenborg var, veit jeg ikke. Det må vel være på Folkenborghøyden der sandgropene ligger.

Sønnen til Hjort på Lekum skriver i sine memoarer at han hadde spurt sin far om å få gå til Folkenborg for å se på prinsen. Han skriver; «Da jeg kommer til gården Folkenborg, ser jeg prinsen komme gående i sammen med sitt følge fra gården Narvestad. Med det samme stemmer musikken i og det ble meget høytidelig, stemningsfullt og gripende».

Tannlegen

I bestefars regnskap fra 1903 står det at han hadde vært hos snekker Aas på Mysen og trukket en tann, det kostet 50 øre, halv pris mot doktoren som tok en krone. Aas hadde vært i Amerika, der hadde han kjøpt seg tannlegetang til trekking av tenner. Han bodde i Aasgården som sto i Bergerkrysset, og som

Arbeidsfolk på gårdsplassen på Mustorp. Anne Lund med hunden Bamse, Sigurd Spedstad, Knut Grefslie, Konrad Knutsen, foran Thorbjørn Mustorp.

nå er revet. Den var en vinkelbygning på hovedbygningen på Mustorp, som ble revet og flyttet til Mysen i 1878.

En bror av far var hos doktor Gangnæs for å trekke en tann i 1911, det kostet to kroner med bedøvelse og en krone uten bedøvelse. Så han ville ta den uten bedøvelse for han hadde så lyst til å tjene den krona selv. Men det angret han på etterpå, for det hadde vært så vondt.

Møte med ulv

Fra min oldefar Ivers memoarer skriver han om den gangen han og hans eldste bror Ole var utsatt for ulv som unggutt. Iver var født på gården Bøe i Torpedalen i Aremark i 1829 og kjøpte Mustorp i 1869.

Det første møtet med ulv, var en vårdag mens de gjette sammen ved delet mellom gårdene Bøe og Håkenby. De

som er kjent på stedet, vet at der langs skogen går en dalsenkning, og her kom ulven springende og guttene fikk ikke se den før den var rett inne i saueflokken. Guttene storskreik, men innen det kom voksne folk, hadde den skambitt en sau så den måtte slaktes på stedet.

En annen gang var ulven etter et føll. Det var i nærheten av husene. De så at hoppa sprang med hodet vendt mot føllet i det den sparket og slo bakut etter ulven. Imidlertid kom det folk og frelste den.

Den tredje gangen var Ole og Iver i Degernes med et par lass med fôr. Iver som den gang var i konfirmasjonsalderen, kjørte den ene hesten. Da de dro avsted nordover, måtte de kjøre langsomt da de var utsatt for å velte i den dype snøen. Det ble derfor så sent for dem at det var nesten mørkt da

de på hjemveien passerte Østeby og skulle svinge nordover mot Torpedalen. En liten sort og hvit hund var med, og sprang snart foran og snart etter sledene, mens de kjørte i småtrav. Plutselig setter hunden i et illskrik, og farer som et lyn opp i sleden til Iver som kjørte bakerst, og da han så seg tilbake kommer det en ulv i strakt løp i 20–30 skritts avstand bak ham, men stanser plutselig da en av guttene reiser seg i sledene og skrekkslagen roper på broren om hjelp. Ole som var sterk og uforferdet kar, springer ut av sleden og griper en rot ved veikanten, sender den med stor fart mot ulven og treffer den. Nå hopper den over veigrøften og inn i skogen, men da snøen var dyp, hadde den vanskelig for å følge kjørerne som nå lot hestene springe det de kunne. Med ett gjør ulven noen svære byks og kommer frem på veien foran dem. Ole lot nå sin bror kjøre frem så sleden kom side om side, også peiset de på hestene og skreik av sine lungers fulle kraft. Ulven setter til skogs, og siden ser de den ikke mer. Dette skjedde ca. 1843.

Medisin til folk og dyr:

Godt middel mot hestehoste

I oldefars regnskapsbok fra 1892 står det: 20 øre laurbærolje, 10 øre pulverisert salmiakk, fullt en teskje oppløst i deig, en porsjon hver dag.

Godt middel for hoste og forkjølelse

år 1892 for mennesker

En og en halv liter vann og to skjeer linfrø kokes inn til trekvart liter, for 10 øre lakris, for 10 øre kandis, 10 øre skivann. En spiseskje tre ganger daglig, en å to dråper skivann til hver spiseskje.

I tilfelle medisinen ikke virker:

En gang hadde Iver Mustorp vært i dårlig humør og hadde da bebreidet sin eldste sønn, min bestefar Ole. Du burde da jammen ha fremferd til å ha liggendes tørre bord til kiste til meg. Det var visst skikk og bruk den gangen at det skulle ligge ferdig kistebord på gården hvis noe skulle komme på.

Indremisjonens virksomhet på Mustorp

Av Erling Mustorp

Min oldefar Iver Mustorp var en meget ivrig haugianer og misjonsmann. I 1868 kjøpte han og Ole Østeby gården Mustorp på tvangsauksjon etter at tidligere ordfører Poulsen ble slått konkurs. Allerede etter to år ble Iver leder og Mustorp møtested ved starten av

indremisjonen i bygda.

Det gjaldt å bruke nådegavene. En sådan nåde og gave erholdes ikke blot ved utdanning på seminarium, eller universitet, hvor gode enn sådanne anstalter er. De gamle fedre fant en sådant kristelig virksomhet ved ordets forkynnelse nødvendig.»

Et nytt møte ble bestemt og den 8. oktober samles mange venner på Mustorp. Avskrift av regler for indremisjon i Rakkestad ble opplest. Disse ble antatt som lover for indremisjonsforeningen i Eidsberg med en forandring. Særlig med hensyn til kvinners stemmerett i alle foreningens anliggender for kvinner som for menn, men at kun *mennene* skulle være valgbare i styre.

Møte til valg av styre ble bestemt hos Johan Knoll 25. oktober. Iver Mustorp ble formann og Petter Sloreby viseformann. De øvrige i styret ble Chr. B. Engen, H. Chr. Andresen, J. Knoll, J. Rud og Chr. Tangeland. Det skulle holdes møte første søndag i måneden. Foreningen skulle i sin virksomhet holde seg til Guds ord og den evangeliske bekjennelse. På et møte 12. november 1870 foreslo Petter Sloreby at man skulle anmode eieren av Mustorp om å avstå den i bygningen store sal til månedlige møter. Iver Mustorp erklærte seg villig til det.

Før Mysen kirke ble bygd ble alle gudstjenestene holdt på salen. Det var mange store oppbyggelsesmøter her på salen, for det var ingen lokaler ute i bygda den gangen. Det står skrevet i «Haugianere i Østfold» at det en gang hadde vært over 300 inne i bygningen. Det er riktig for bror til min bestefar hadde stått i døra og tella. Fru oberst Jølsen på Lekum fortalte til mor at hun hadde vært her en gang og da kom hun

I forhandlingsprotokollen for foreningen for indremisjon i Eidsberg heter det: «År 1870, den 15. september var det efter forudgående møte avholdt på gården Bøler for at overveie og videre samtale om hvorvit en mere enn hitil ordnet Indremisjonsvirksomhet inden Eidsberg prestegjeld var begrunnet og ønskelig. ikke opp i annen etasje, men ble stående i trappa.

I 1874 ble Th. Klaveness residerende kapellan i Eidsberg og virket her til 1882. Med ham kom kirken inn i veksellivet hos de gamle venner. Biskop dr. Eivind Berggrav gir i «Norske kirkeprofiler» et levende bilde av Klaveness sine presteår i Eidsberg.

Kapellangården i Hærland var under ombygging. En kveld ut på vinteren kom Klaveness kjørende til Mustorp og spurte Iver Mustorp om å få bo der til prestegården var ferdig. I fire år bodde Klaveness på Mustorp. Det var en lykke at han kom til å stå i et fortrolig forhold til Ivar Mustorp og de eldre ledere av oppbyggelsen og misjonsvirksomheten i Eidsberg.

Klaveness kjente seg hjemme i Eidsberg. Han maler ikke alt rosenrødt. I et brev til sin venn Petter Hærem skrev han at folkelivet er gjennomsyret av den mest fortørkede og innskrumpede materialisme. Men Guds ord, sier han; «har her ute et kraftig tak i folkets hjerte». Han nevner at det er dannet to sangforeninger som teller 70–80 gutter og jenter, og de synger bare salmer. «Der er mange levende hjertelige enfoldige kristne som utmerker seg som dyktige kristne jordbrukere og solide folk i all henseende».

Mest kjent i det kristne arbeidsliv i Klaveness tid i Eidsberg er hans bibellesninger på salen på Mustorp. Her holdt han også fasteprekener. Det var en veldig tilslutning. Når folk skulle reise seg under velsignelsen til slutt, knaket det så fælt i huset at de var redde for at det kunne skje en ulykke. Klaveness måtte derfor be folk sitte under velsignelsen.

At det hadde vært mange folk på salen gjennom tidene fikk vi bekreftelse på under restaureringen, for bjelkene var helt salrygget av tyngden gjennom tiden.

30. juni 1874 var det et stort sommermøte på Mustorp, som var besøkt av ca. 300 mennesker. Sogneprest Schiøren i Varteig, pastor Klaveness, kirkesanger Christiansen i Rømskog, Ole Gjernes (Iver Mustorps eldste bror), Brynild Elverød og brødrene Ole og Olaus Østeby deltok med vidnesbyrd.

På sommermøtene var det særlig godt besøkt, da behandledes utelukkende oppbyggelige emner. Søndagsmøtet begynte med gudstjeneste om formiddagen, hvor ofte en misjonær talte, og det var meget stemningsfullt. Vennene på stedet hadde ordnet alt i forveien, og det skulle heller ikke så lite til å bespise disse hundreder av mennesker som var kommet langveis fra til stedet. Hvor man den gang ikke hadde bedehus å ty til, pyntet man låven med blomster og duftende bjerkeløv. Her stod langbordene i rekker, bugnende av skårne smørbrød, kaffe og melk, og enhver fikk så meget han ville for liten eller ingen betaling. Siden grupperte man seg flokkevis, noen samtalte, andre vidnet og sang til herrens pris, men alle hygget seg og syntes at tiden gikk altfor fort.

De hadde store, kjente folk på sommerstevnene. 2. juli 1870 var det også sommerstevne på Mustorp, hvor professor Gisle Johnson var til stede og innledet til samtaleemne om Lutherstiftelsen og legmansvirksomheten.

Dette skildres i boken «Haugianere i Østfold», som er skrevet av Iver Mustorps sønn, Helmer Mustorp, som var lærer og kirkesanger. Far fortalte at han

var utdannet lærer fra Hamar seminars lærerskole. Sin første lærerpost hadde han på Klund i Rødenes. Lønna som lærer i 1880 var kr 500 i året.

Han gikk mange ganger til Mustorp etter skoletid for å delta på misjonsmøter. På hjemveien om kvelden ble han kjørt til Rødenesfjellet, hvor han gikk videre hjem. Det er vel få, om noen som hadde gjort det samme i dag.

Mange mennesker har kommet til Mustorp og spurt om å få se på salen hvor de en gang gav seg over til Gud, og ville friske opp gamle minner derfra.

Den siste gangen biskop Berggrav var på visitas i Eidsberg kirke, i første halvdel av 1952, kom han og prost Gunnar Dehli kjørende med hest til Mustorp etter gudstjenesten, for å se på salen hvor Berggrav hadde vært med faren sin som gutt. I dag er nok de fleste som var på møtene døde.

Bestefar Ole Mustorp hadde gebursdagen sin 29. januar, og rundt den datoen ble den store misjonsfesten holdt på salen hver vinter. Den ble holdt på salen til ca. 1930, da vi siden har holdt den nede i stuene. Det har vært fast tradisjon at festen ble holdt på Mustorp, men i de siste årene har det vært i november.

Min bestefar hadde veldig omsorg for den årlige misjonsfesten. Jeg husker veldig godt at hver gang han skulle avertere festen, måtte han ha med fri bevertning i annonsen. Far og mor mente at det ikke var nødvendig når folk flest visste at det var gratis bevertning. Men det hjalp ikke, det skulle ikke koste noe som han sa, og slik ble det.

Det ble servert julekake og kringle som fast tradisjon i alle år. Mor hadde reint for lite kopper til så mange, så hun

lånte den store kaffekjelen og kopper på Betania på Mysen.

Det var veldig stri til misjonsfesten støtt, sa mor. Predikanter og slektninger fra Oslo, Halden og Sarpsborg kom med toget på lørdagskvelden og lå over til mandag. Alle skulle ha mat, middag og kaffe før festen begynte.

Søstrene til bestefar hadde alle vært med i sangkor, og en del andre i familien som var med i kor, dannet nå eget kor som sang på festen. Helmer Mustorp, bestefars bror, som var lærer og hadde eget kor, dirigerte familiekolet. De begynte å øve på «Den himmelske lovsang» og «Herren nu love» tidlig på dagen etter at de kom.

Mor har sagt det mange ganger, at hun ikke kunne skjønne at hun kunne greie med alt, hun hadde jo også fire små barn. Alle ovnene på soverommene måtte også passes på, da det var på den kaldeste tida av året.

Den første indremisjonsforening i Eidsberg startet i 1847. Den 26/10 1997 var foreningen 150 år, og ble feiret på Mustorp. Det var 75 til stede. Av de var det få igjen som var medlemmer. Fru Ingrid hadde bedt inn de andre misjonsforeningene til jubiléet.

I dag, i 2011, har foreningen nesten gått inn på grunn av for få medlemmer, det er bare seks igjen. De som er medlemmer bruker å be med seg noen, så det kan være 10–12 stykker på møtene. Alle er over 70 år, så det spørs hvor lenge det er mulig å holde foreningen gående.

Bestefar fortalte at det første jule-treet han så, var da Klaveness bodde på Mustorp. Han var nok den som innførte juletre til Eidsberg, 1878–1882. Juletre-foten fra den tiden er tatt vare på.

Det var ikke stoler på salen, da det var lange harde trekrakker som de satt på under oppbyggelsen. De er tatt vare på og står oppe på hjellen i vognskjulet på gården.

Bestefar skrev ned alt som hendte på gården i hans tid. Min far skrev ned lite, men var veldig flink til å fortelle til oss barna hva som var hendt på Mustorp i hans tid, til Ole og hans bestefar, Iver Mustorp.

Det beste far visste var at vi ungene kom til ham og spurte om han kunne fortelle fra gamle dager. Det gjorde han så mange ganger at vi til slutt kunne alle historiene utenat. Alt som far fortalte har jeg siden skrevet ned for etter-tiden.

I bestefars papirer står skrevet: «På misjonsauksjonen på salen på Mustorp i mai 1903 ble det gitt gevinster:

Fra Ole Mustorp

1 tønne Dykkerpoteter.

Fra Johan Rud 1/2 tønne poteter.

Fra Kristian Mysen 1/4 tønne poteter.

Fra snekker Ås 1 snes egg.

Fra Andreas Moen 1/4 tønne poteter.

Fra Johan Rud kr. 1,50 og et snes egg.

Fra Ole Volden kr. 1,50 og et snes egg.

Auksjonen ble holdt på salen, og den var helt full, så mange måtte stå ute på gangen», står det.

Mannsforeningen

Bestefar Ole Mustorp var formann og kasserer i mannsforeningen, og de holdt også sine auksjoner på salen. Men her holdt de også sine egne auksjoner seg i mellom. Fra en auksjon i mannsforeningen:

<i>Giver</i>	<i>Kjøper</i>	
Kristian Mysen 1 tønne poteter	Snekker Ås	kr 5,-
Ludvig Rud 100 kg havre	Snekker Ås	11,-
Kristian Mysen 1/4 tønne poteter	Haugen på hjemmet	2,-
Ole Østeby 1 hestedekken	Ole Mustorp	6,-
Arnt Duserud givet		10,-
Ole Mustorp 100 kg bygg	Haugen på hjemmet	12,-
Ole Volden givet		5,-
Ole Mustorp givet		20,-
Andresen på Furulund givet		25,-
Mor Rud givet		10,-
Johannes Rud givet		10,-
Haugen på hjemmet givet		5,-
Ludvig Rud 1 tønne poteter	Ole Volden	5,-
Snekker Ås 12 egg	Ole Volden	1,-
Laurits Mysen Haga 1 høne		3,-
Grønneren Eidsberg givet		5,-
Anders Mortvedt givet		20,-
Innkomet i alt		<u>kr 155,-</u>

Som en ser her har alle gitt av sine egne produkter til auksjonen

I salen på Mustorp står fortsatt prekestolen og kateteret som var i bruk den gangen. I 1884 var Bjørnstjerne Bjørnson på Søndre Mysen og holdt foredrag, da skulle han ha stått ved denne prekestolen.

Iver Mustorp var formann til sin død i 1901, siden hans hustru Marte noen år, og min bestemor Grete, som døde 1919. Alle fikk på begravelsesdagen sølvkrans, som henger i glass og ramme på salen. Min mor Marie Mustorp var også formann i 10 år. Iver Mustorp var dessuten medlem i Indremisjonens hovedstyre i Oslo en del år.

Iver Mustorp var en meget flink hesteoppdretter, og fikk mange store premier for hestene. Selve stammora til hestene på Rud kom fra Mustorp. Gamle Johan Rud var Ivers beste venn. Iver solgte

aldri hestene sine selv, det overlot han til Johan Rud, som også var en stor og kjent hesteoppdretter. Iver var redd for å gjøre urett, for han var helt igjennom en kristen mann.

Iver kjøpte Mustorp i 1868 sammen med Ole Østeby som også var en ivrig haugianer. De reiste mye sammen og holdt møter. Etter to år ble Østeby enkemann, Iver tok da over gården alene.

Jeg vil til slutt fortelle en frierhistorie fra den tiden. Iver og Ole hadde vært på oppbyggelsesmøte på Skårer i Hærland, fru Skårer var blitt enke og etter møtet ville Østeby fri til enka. Han gikk frem på følgende måte: «Jeg skal hilse deg fra Gud og si at jeg skulle få gifte meg med deg». Da svarte hun: «Da kan du hilse Gud fra meg at denne gangen har han sendt deg gæli». Hun ville ikke gifte seg.

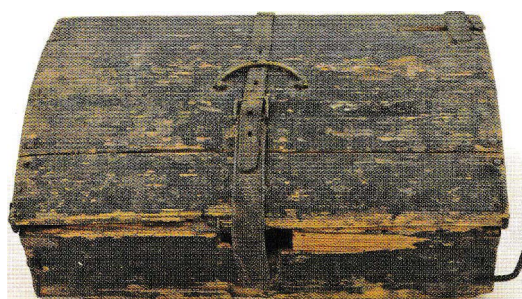
Indre Smaalenenes Avis 15. februar 1984

Eidsbergs siste omgangsskolelærer Kråkehytta hadde med seg bjørkeris

Kristian Kråkehytta var den siste omgangsskolelæreren i Eidsberg. Han hadde sitt virke i Tenor krets, og holdt på til rundt 1830. Skole-

skrinet som han hadde med seg rundt på gårdene hvor han underviste, står nå utstilt i Eidsberg bibliotek (red. anm. februar 1984). Det er Folkenborg museum som har lånt ut det interessante minnet om skolestellet i gamle dager, og planene er at flere gjenstander fra muséet etter hvert skal stilles ut i biblioteket. Muséet er stengt om vinteren, men i stedet for at de gamle gjenstandene skal ligge og støve ned, kommer de nå frem i lyset.

Dette burde være en fin måte å få vist hvor mye interessant Folkenborg

Skoleskrinet til omgangsskolelærer Kråkehytta.

museum har å by på. Mange av elevene ved skolen her vet knapt nok at museet finnes, sier bibliotekar Reni Braarud Poulsen.

Det var jordmor Caroline Olsen som

i sin tid forærte skoleskrinet til Folkenborg

museum. Skrinet er fortsatt i god skikk, men bærer tydelig preg av at det var flittig i bruk da Kråkehytta hadde hånd om det for ca. 150 år siden. Skrinet inneholdt også de vanlige lærebøkene den gang: En salmebok, en bibelhistorie og en katekismus.

Trolig like gammel er en tavle med griffel, som Jørgen Dahl fra Hærland i sin tid ga til muséet. Med til omgangsskolelærerens utstyr hørte også et penal og en sammenleggbart meterstokk, og ikke å forglemme bjørkeriset!

Innhold i skoleskrinet der han også oppbevarte riset.

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Å, herlige skoletid

På skolen gikk livet sin gang. En ny, rik verden hadde åpna døra på gløtt. Grytidlig opp av loppekassa, og utstyrt med ryggsekk med matpakke, mjølkeflaske og formaninger stakk du hue ut av gran-skauen og stilte mot kunnskapenes sentrum. I sekken var pennalet med glansbilde på lokket, og inni var blyant og viskelær, med blyanten kunne du kaste deg over oppgavene, viskelæret var sikkerhetsventilen, om du blei altfor ivrig og dristig. Og så de 10 pinner, sammenbunta kjedelig, men så fort du løste på hyssingen, kunne det bli et utall av muligheter og løsninger. To skrivebøker, ei for skrijving og ei for regning, mest blanke blaer ennå, men bare vent! ABC med spennende bilder, bibelhistorie og katekisme, jo, jo men sann!

Naturligvis fulgte det med en del som ikke hadde noe med bøkene å gjøre, lommekleet, å skulle sånt være godt for? Men frøken Sønstegård var streng sånn, så ho det minste gul eller grønn snørr på seg gjorde ho anskrik, og du måtte opp med det blåstripete lommekleet, tørke og snyte både to og tre ganger. Så lærte vi «Lille Lotte», «Fola, fola Blakken» og «Jeg vet en deilig have». Orda var greie, pføy, men melodien skar ut i svingæne, og frøken sa stopp, og så måtte vi bynne på'n igjen.

Ellers likte jeg frøken Sønstegård bedre og bedre, og under sommer'n hendte det jeg la en blomsterkvast på kateteret før ho kom inn om morran.

Det var flere som dreiv den sporten. Frøken var like overrasket hver gang, slo hendene sammen og sa; – «Neimen, skal jeg ha de fine blomstene. Å, så herlig det dufter, åhhh!» Så måtte blomstene i vann, vannspringen var nere i første etasje, og den glade giver røpet seg med å storme etter vann. Sia måtte du få ros første timen, enten du kunne lekse eller ei.

Jeg har i et tidligere brev fortalt om Helens tragiske overløping. Nå var jeg uten kjærest opptil tre skoledager før jeg bestemte meg for ei ny, som jeg, av redsel for represalier, vil kalle Sonja. Men akk, den velmente romanse skulle få en kort varighet. Om morran pleide vi å plassere melkeskvettene våre i nærheten av ovnen, og da Sonja en dag bøyde seg ner med sin lille flaske, skjedde katastrofen. Buksestrikken, mett av dage, røyk, og, selv om skjørtet var på plass, – dette var før langbuksetia, – var den amorøse død et faktum.

Sjøl var jeg ikke akkurat inne de dramatiske sekunder, men tyve strupers brøl fikk meg raskt på plass, men akk, for seint til å redde kjæresten, som rød og gråtende gjorde det beste ut av den håpløse situasjonen. Thorleif informerte mellom latterbrølene: «Ho Sonja mista boksa, æhhhæhæ, ho mista boksa!», fulgt av den skadefro latteren som var hans varemerke under skoletia.

Naturligvis slo jeg opp på flyende flekken, glad over at verken Sonja eller klassehopen kjente mitt hjertes irrganger. Sia blei det Liv, og det var et

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler)*

lykkelig valg. Visse betenkeligheter hadde jeg da ho lot flettene falle, det var i grunnen en ugudelig og umoralsk handling som muligens endte i fortapelsen, men, – jeg bestemte meg for å ta fortapelsen sammen med Liv. Kort sagt, det holdt skoletia ut. Naturligvis fikk ho aldri greie på mitt hjertes «dunke-dunk». Men ho valgte å plante etter meg på skogplantinga, og hoppa først med meg i «tyven-tyven» på juletreffesten. Det tok jeg som et godt tegn.

Ellers fløtte benkekameraten min, han Asbjørn til Sarpsborg, men noen dager seinere kom det en ny. Han hette Mads og kom fra Degernes. Vi blei fine venner. Mads skreiv så pent, så jeg måtte begynne å gjøre meg umak sjøl au, og frøken sa en dag at det hadde smittet fra Mads. Det var første gang jeg hørte om smittefaren.

Mads spilte fiolin. Det var triste dager, da han kom med den svarte fiolinkassa, pakket ut, gikk opp til frøken, gjorde seg umak med stemminga, og så sa han at nå ska jeg spille Seterjentens søndag av Ole Bull. Det lød jammerlig pent, og

etter at Liv og de andre hadde klappa lenge, bare ikke jeg, tok'n et ekstra-nummer som hette Serenade av Toselli. Ny klapping som aldri tok slutt, men der ringte det til friminutt.

Friminuttene, ja. De var ofte problemfylte. Byskolen var i flertall, dessuten var doen på deres enemerker, slik at det blei dårlig besøk der, fra landskolen. Det hendte vi fløy dit i konvoy med det samme det ringte inn. Nei, vi blei nok husmenn helt til vi fikk vår egen Folkenborg skole, det vanka nok ørefiker og spark ja, og snøballkrigene var liksom avgjort på forhånd.

Ja, byskolen var mester i ett og alt. Et helt korps av lærere: Rånås, Vollene og noen jeg har glømt navna på og frøken Nikolaysen, frøken Nordli og frøken Aarstad. Vi hadde bare frøken Sønste-gård, og lærerne Ødegård og Fure. Men det er jo kvaliteten som teller.

På loftet hadde vi middelskolen. En gruppe gamlinger, som trua med å rive ner taket, og som brøyta vei i trappene, sprekkfulle av kunnskaper, og som sa «eilovvju» tell hverandre og holdt på å le seg i hjel etterpå. Ja, den åreforkalkinga.

Det var forresten ei kjekk jente på loftet. Ho hette Gullborg og hjalp meg med vannfatet et par ganger. Ei tid var ho verdens snilleste.

Den
som snakker sant,
trenger ikke anstrenge
seg for å huske.

Forklær

– et plagg med «historisk» sus

Av Berit Breivik

For noen år siden fikk jeg tilsendt en spesiell forkle-historie fra Canada. Den viste at selv om Atlanterhavet skiller, så er det mange felles trekk vi kan nikke gjenkjennende til.

Selv har jeg brukt forkle så langt tilbake som jeg kan huske, og jeg har et utall av ulike forklær i mine gjemmer. Spesielt godt husker jeg et barneforkle jeg fikk – det skulle bare brukes «til pent» som min mor sa. Kanskje er det derfor jeg har det enda. Blant de andre forklærne har jeg også et som var beregnet til bruk i forbindelse med begravelser: Lilla broderi på svart stoff.

Det har altså vært forklær «fra vugge til grav».

Fra Canada

Historien om forklær. Med tanke på mine barns bestemødre og deres forklær og min egen bestemor som alltid brukte forklær. Jeg tror neppe våre barn vet hva et forkle er.

Hovedsaken med bestemors forkle var å beskytte kjolen under – fordi hun bare hadde noen få kjoler – og fordi

det var lettere å vaske forklær enn kjoler, og forklær krevde mindre stoff enn kjoler. Dessuten gjorde det tjeneste som gryteklut når hun skulle ta varme gryter/kjeler fra ovnen.

Det var vidunderlig for å tørke barns tårer, og fra tid til annen ble det også brukt til å rense skinte ører.

Fra høsehuset ble forkléet brukt til

Barneforkle.

Forkle til begravelser.

å bære egg i, masete kyllinger og noen ganger halvklekkede egg for å avslutte klekkingen i en varm oven.

Dersom det kom gjester, var forklærne ideelle skjulesteder for unnselige barn.

Når det var kaldt, pakket bestemor forkléet rundt armene sine.

De store gamle forklærne tørket mangt et svett øyebryn, bøyet over den hete vedkomfyren.

Fliser og opptenningsved ble båret inn på kjøkkenet i det forkléet.

Fra hagen ble alle slags grønnsaker båret inn på samme måte. Etter at ertene var rensset ble belgene båret ut i det.

Om høsten ble forkléet brukt til å bære inn epler som hadde falt ned fra trærne.

Når uventede gjester kom oppover veien, var det overraskende hvor mye

inventar det gamle forkléet kunne feie støv av i løpet av sekunder.

Når middagen var ferdig, gikk bestemor ut på trappa og viftet med forkléet. Da visste mannfolkene at det var tid for å komme inn fra jordene og spise middag.

Det vil ta lang tid før noen oppfinner noe som kan erstatte «det gammel-dagse forkleet» som kunne brukes til så mye.

Husk!

Bestemor pleide å sette sine nybakte varme eplepaier i vinduskarmen for å avkjøles. Hennes barnebarn ville sette sine der for å tine. De vil bli gale nå om de prøver å finne ut hvor mange bakterier det var på det forkléet. Jeg tror ikke at jeg noen gang fikk noen fra bestemors forkle – bortsett fra *kjærlighet...*

Forkle til begravelser.

Prøve i norsk stil 25/4 1955

Av Karin Kirkeby

Karin Kirkeby, f. Skjørshammer, var elev ved Eidsberg framhaldsskole i skoleåret 1954/55. Det var siste året framhaldsskolen holdt til på Åsgård skole i Trømborg. Karin har gitt oss denne stilen og oppgaven lød som følger:

Ved sankthans-tider

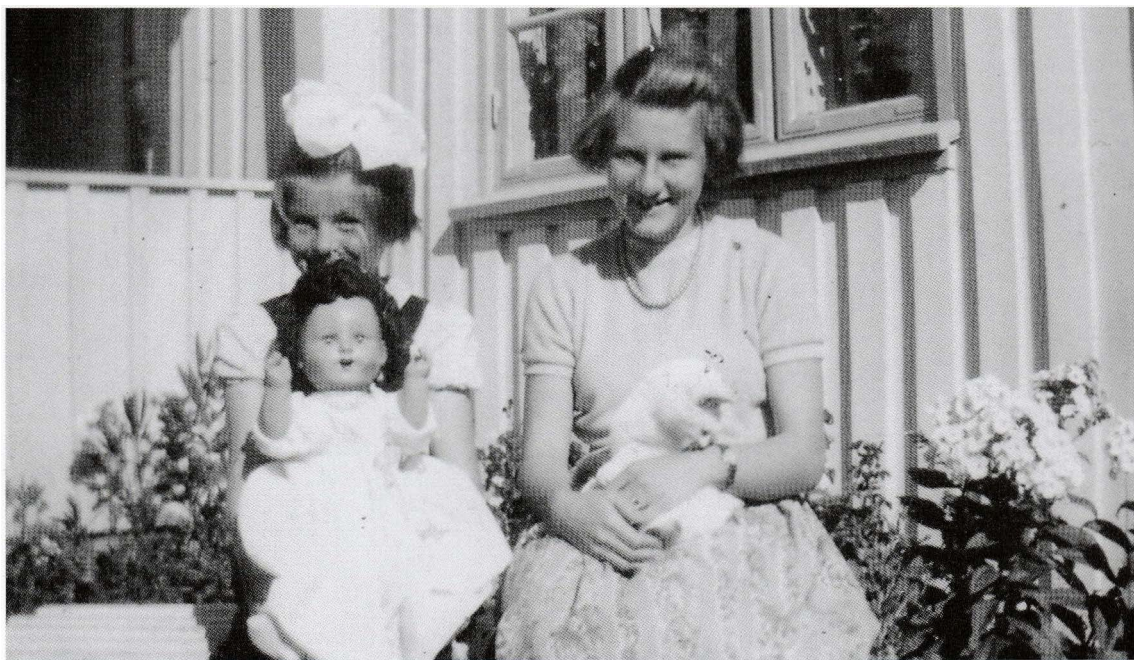
Sommerens store høydepunkt er sankthans. Da er det som regel pent vær og solen skinner hver dag.

Da setter varmen for alvor inn, og det er lyse netter og lange dager.

Tar man en titt på marka, vil en merke forandring fra i vår. Marka er tørr og grå, og der det er sådd, spirer det og gror. En kan betrakte marka som et lappeteppe.

Beitene er grønne og frodige, og det dufter grønt gras lang vei. Engene er nesten ferdig til å skjæres, og timoteien og kløveren er fullt utsprungen. Åkrene spirer og gror, og potetene stikker sine grønne, friske blad opp av jorda. Tidlig-potetene er alt langt på vei til å modnes.

Som regel i denne tida skorter det på regn. Det har lett for å bli for tørt, nå når sola er oppe hele dagen. Turnipsen er ferdig luket en gang, men nå kryr det av ugras igjen. Grønnsakhagen spirer og gror, og ugraset like dan. Veiene er støvete og tørre, og langs veikantene står blomstene ferdig til å plukkes. Det er på denne tida blomstene står i sin peneste flor. Det er store slyngroser et-

Gerd og Karin f. Skjørshammer.

ter husveggene, og små andre blomster i bakker og lier.

Bekkene som renner er tynne og sammenskrumpet. Det er lite vann i dem på denne tiden. Langs bekkedanten trives de mer hardføre blomstene. Skogen er en eneste skjønnhet nå. Den står der grønn og frodig med utsprunget lauv og friske granbusker. Dyrene liker seg godt ved sankthanstider, særlig er det trekkfuglene som synger i tretoppene på sin måte. Gauken galer sine siste ko-ko, før han drar mot det varme land. *Gauk og sisik, trost og stær, synger alle dager,* står det i sangen. Og det er tegn på at de er glade og tilfredse. Linerla tripper fornøyd over tunet, mens småfuglene synger i tretoppene.

Ute på tunet går kuene og hestene og koser seg. De spiser grønt frodig gras hele dagen. I mellom legger de seg og tar en pust, mens de drøvtygger om kapp. De som liker seg aller best er vel hunden og katten. Men de liker seg best i skyggen. Den tykke pelsen blir veldig varm, når sola skinner på den.

Ved disse tider er det en pust i onnearbeidet. På landet er det resten av luking i turnips- og grønnsakåkrene. Ugraset er noe bonden strever med hele sommeren igjennom. Potetene hyppes også føre slått.

*Det lå en pjokk og lukte i turnipsåkerens gress.
Han hadde ingen lue og ikke noen dress.
Han hadde bare bukser, og de var lyseblå,
og denne enden var det som sola skinte på.*

Bøndene rusler og gjør i stand redskapen til slått, og skifter om beiteplasser for dyra.

I midten av juni begynner også feriene. Og da drar folk i byen mot vann,

hytter og på lengre sykkel- og bilturer. Det er masse turister etter veiene. Norske og utenlandske biler suser i vei på landeveiene. Andre sykler, især er det ungdommen, og også noen haiker og kommer seg frem også på den måten. Folk er luftige og lyskledde. Solen har gjort dem brune, og folk ser sunne og friske ut.

Selve sankthansaften er det liv langs elver og vann. Da er det midtsommer og den vil alle feire. Unge og gamle drar til nærmeste vann for å more seg. Og er det helt stille på vannet, er det den peneste kvelden i hele året. Klokken tolv tennes bålene, og trekkspillet spiller opp. Ja, da blir det liv.

*Røde bål og sanktehans,
og trekkspilltoner og bryggedans.*

De som har båter, reiser ut på vannet. Hvis en sitter alene igjen på land, kan en høre dempet musikk og åreslagene mot vannet.

Ungdommen morer seg til langt på natt, og gleder seg til neste sankthansaften. Når varmen kommer i været, blir det også varmt i vannet. Da begynner badelivet, og de som bor nærme vannet, nytter da høvet til et bad daglig.

En kan ikke tenke seg noe så vakkert som en midtsommerveld. En ser solen som legger siste hånd på verket, før den synker ned i vest. Landskapet med enger og skog ligger fredelig i den lyse sommernatten.

*Fager kveldssol smiler over jorden ned.
Jord og himmel hviler stilt i heilag fred.
Berre bekken brusar frå det bratte fjell.
Høyr kor sterket det susar, i den stille kveld.*

Tanker fra en veteran som ikke tenker miljø

Av Lennart Mattsson, 108 Gästrikland med 41 år i Odd Fellow

Dette innsenderbrevet sto i svensk Odd Fellowblad «Soft» nr. 2/2012 og er overlevert fra Kari og Magne Skadsheim til ettertanke. Innlegget er oversatt fra svensk.

Jeg skulle betale i forretningen her om dagen, og kassadamen kom med forslag om at jeg skulle ta med plastposer hjemmefra til «gjenbruk» ettersom det store forbruk av plastposer ikke er bra for miljøet. Jeg unnskyldte meg og forklarte at vi godt voksne ikke alltid har miljøet i tankene.

«Din generasjon brydde seg ikke tilstrekkelig om å bevare miljøet for kommende generasjoner», sa kassadamen. Hun hadde selvfølgelig rett – vår generasjon tenkte ikke miljø på samme måten i «vår tid».

Men hva hadde vi på «vår tid»? Etter lang fundering og ved å bringe tankene langt tilbake i tid, så jeg hva vi hadde.

Da hadde vi melkeflasker som vi returnerte og mineralvannflasker som vi pantet. Butikken sendte dem tilbake til meieri og brusfabrikk som vasket dem og benyttet dem igjen og igjen. Dette var virkelig gjenbruk, men vi tenkte ikke på miljø. Vi gikk i trapper, for vi hadde ikke heis eller rulletrapper. Vi gikk eller syklet til butikken når vi skulle handle, vi tok ikke bilen – hvis vi hadde noen – for å forflytte oss noen hundre meter. Men kassadamen hadde rett, vi tenkte ikke miljø.

Da vasket vi stoffbleier, det fantes ikke «engangs». Vi tørket klær på tørkestativet ute i solen og ikke i et energiforbrukende monster. Våre barn arvet klær fra sine søsken og de var ikke alltid av siste

merke. Men kassadamen har rett. Vi tenkte ikke miljø da.

På «vår tid» hadde vi i beste fall en TV eller radio i huset, ikke en i hvert rom. TV'en hadde en liten skjerm omtrent som et lommeetørkle – ikke som halve Gotland. På kjøkkenet kuttet, blandet og vispet vi alt for hånd, vi hadde ingen maskiner. Når vi skulle sende eller pakke bort skjøre ting brukte vi avisepapir som beskyttelse, vi hadde ikke bobleplast eller isoporkuler.

På den tiden startet vi aldri en bensinmotor for å klippe gresset, men dyttet en klipper for hånd. Vi fikk mosjon når vi jobbet – derfor hadde vi ikke behov for noe treningsstudio med elektriske løpemaskiner. Men kassadamen har rett, vi tenkte ikke miljø på den tiden.

Vi drakk vann fra springen i stedet for å kjøpe plastflasker med vann. Vi benyttet fyllepenn i stedet for å kjøpe ny hver gang den gikk tom.

Vi byttet barberblad i barberhøvelen i stedet for å kaste hele høvelen bare fordi bladet var sløvt. Men vi tenkte ikke miljø den gang.

Den gang kjørte folk buss, ungene syklet eller gikk til skole eller aktiviteter i stedet for som i dag at foreldre driver rene taxibedriften med 24 timers service. Vi hadde en strømkontakt i hvert rom, ikke tusentalls av kontakter.

Vi behøvde ikke mobiltelefon som sender signaler ut i verdensrommet for å finne nærmeste pizzarestaurant.

Ja, det er trist at dagens generasjon må beklage seg for at vi eldre generasjoner ikke forstår oss på miljøtenking.

Skjerp dere veteraner!

Præmiering av dyktige grøftegravere

I beretning om Smalene Ams Landhusholdningsselskaps virksomhet i aaret 1913 står å lese...

Anders Leverbøen, Sulerudplass i Eidsberg, er av selskapet tildelt to sølvskjeer i etui som paaskjønnelse for samvittighetsfuldt og dygtig grøftearbeide her i amtet i en lang aarrække. Leverbøen er grøftegraver av profesjon. Han er født i Oldeal, Värmland, Sverige i 1863 og kom her til landet 17 aar gammel. Han arbeidet den første tid meget paa offentlige vei- og jernbaneanlæg, likesom han i nogle aar var arbeider paa Den høiere landbruksskole i Aas under direktør Koller, og lærte der at grave drænsgrøfter. Han kom saa mer og mer til at slaa sig paa grøftegraving og grov i flere somre paa forskjellige gaarder i

Aas, Vestby og Ski. Siden 1904 har han i sommerhalvaaret bare drevet med graving av drænsgrøfter i Eidsberg og Askim.

I disse aar har han tilsammen gravet 75 000 l. m. drænsgrøfter og har selv lagt ned det aller meste av de dertil nødvendige rør. Han bor nu paa Sulerud i Eidsberg

Red. anm.: Fra folketellingen i 1900 fant vi at han bodde i Rakkestad, på Hyllestad (Haabyplads) og hadde giftet seg med Josefine Hansdatter f. 12.11.1868, datter til gårdbruker Hans Henrik Hansen Olafsrud og hustru Lea Halvorsdatter. De hadde to barn, Helga Andersdatter og Anne Andersdatter. Olafsrud g.nr. 27, b.nr. 4 er beskrevet i gårdshistorien for Eidsberg bind I, side 409.

Olav Aukrust

Lyrikeren og folkehøyskolelæreren

★ 21.01.1883 Lom i Oppland – † 3.11.1929 på Dovre

Av Unni Gangnæs

Da Heggen og Frøland sorenskriveri flyttet til Mysen i 1909 ble hovedbygningen på gården Elvestad i Eidsberg hovedsogn til leie. Olaf Funderud fra Spydeberg, som den gang var formann i ungdomsforbundet Eidsiva, ønsket å starte en folkehøyskole i distriktet. Han så nå en mulighet for å kunne få realisert planene. Lokalene på Elvestad, i form av tre saler, fant han velegnet som skolelokaler. Etter et årsmøte i Eid-

siva ungdomslag i februar 1910 ble det inngått leieavtale med de nye eierne av gården. Skoledriften ble startet opp samme høsten.

Entusiasmen var stor i distriktet og det kom inn pengegaver fra private og organisasjoner utover hele sommeren. Skolens navn ble Smaalenenes folkehøyskole.

Lærere i oppstartsåret ble den 24 år gamle dikteren Olav Aukrust fra Lom,

*Smaalenenes folkehøyskole på Elvestad i Eidsberg, før etableringen på Mysen.
Postkort utlånt av Jul Aage Krosby*

landbrukskandidat Per Svindland fra Valdres, frøken Louise Walmnæss fra Aamodt i Østerdalen og prost Sørli. Skolen ble høytidelig åpnet 17. oktober 1910. Mange var innbudt fra Eidsberg og omkringliggende bygder og mange kom. Neste dag, den 18. oktober, begynte skoledriften med 30 elever, fordelt på en folkehøyskoleavdeling og 13 elever i en framhaldsskoleklasse.

Olaf Funderud skrev at elevene dette første året sto i en særklasse. De var med på å legge grunnsteinen for den nye skolen og var derfor mer enn vanlig interesserte. Alle ved skolen ble straks imponerte av Olav Aukrust. Grammatikken måtte elevene kunne på fingerspissene med alle de fremmedord dette språkområdet kunne oppdrive. Her var han absolutt ubøyelig i sine krav.

Funderud skriver om Olav Aukrust at selv om han var fryktet, var han en særdeles avholdt lærer. Nesten forgudet. Hans nidkjerhet i norsk, litteraturhistorie, matematikk og psykologi var stor, og elevene satte stor pris på hans engasjement i disse fagene. Aukrust kunne være bitende i sine bemerkninger når elevene svarte galt eller ikke kunne lekse for dagen, men det gikk på kontoen for dyp respekt. På den annen side fikk de skryt og honnør for velgjort arbeid.

Olav Aukrust bodde på Haga det første skoleåret.

Skolen fikk en ny lærer i 1911, nemlig landbrukskandidat Lars Aukrust, bror av Olav. Lars var kjent som en glitrende foredragsholder. Han hadde holdt et inspirerende og åndefullt foredrag om Søren Kierkegaard i lærerlaget. Dette ble særdeles godt mottatt. Olaf Funderud var svært fornøyd med

å ha fått også ham med i sitt lærerkollegium ved skolen. Elevene på Elvestad opplevde ham som inspirerende. Sammen utgjorde brødrene Aukrust et stort pluss for den nystartede skolen på Elvestad. Det ble hevdet at brødrenes undervisning i norsk og matematikk best kunne betegnes som det reneste nybrottsarbeid. Ingen elever følte seg høye i hatten når Aukrustbrødrene besteg kateteret, men heller var det ingen som i større grad enn disse fulgte med i timene.

Lars Aukrust giftet seg 29. desember 1914 med Louise Walmnæss. Ingen av disse to var lærere ved Smaalenene folkehøyskole, alias Østfold folkehøyskole på Mysen den gang. Lars Aukrust ble ansatt 1. oktober 1918 som styrer ved Størsteigen landbruksskole.

Selv om elevene fryktet den gudbenådede lærer Olav Aukrust, elsket de ham samtidig for hans dyktighet. Elevene satte hans undervisningstimer umåtelig høyt. Hans ytre, så vel som hans vesen og hele fremtoning, var så aldeles utenfor det vanlige at man uvilkårlig stusset, men likevel ble *sterkt fengslet* på samme tid. Særlig hans tale, det krystallklare ved hans ord, gjorde sterkt inntrykk. Om det var morsmålet fra Lom, hans evner til å formidle litteraturhistorien eller sjelelære som gjorde det sterkeste inntrykk, opplevdes forskjellig av elevene. Uansett, så var det i alle fall hans særpregede personlighet og hans høytstrebende, flammende ånd som fylte dem med undring. Det var så visst ingen ytre effekt, det var sjelens innerste strenger han spilte på, som ga slik gjenklang hos elever og kolleger.

Jovisst var han streng og kunne tidvis oppleves som ubarmhjertig, spydig

og ironisk når uvitenheten blomstret altfor frodig hos elevene. Meningen var uansett god, det skjønte de, og virkningen slo aldri feil. Peter Krosby, som var elev på denne tiden, fortalte at det var tungt den dagen Olav Aukrust fortalte at han kom til å forlate skolen. En genial mann, en åndskjempe, en ordets mester. De mintes med stolthet og glede det å ha hatt ham som lærer.

Olav Aukrust var virkelig noe helt for seg selv, forteller Olaf Funderud i sine erindringer om mannen som bare var lærer noen få år ved skolen, men som satte slike dype spor etter seg.

Selv om han hadde fått noen advarsler om Aukrusts særegenheter våget Funderud å ansette ham i 1910. At han var en fremragende norsklærer viste attestene. Funderud husker at de diskuterte grammatikk og logisk tegnsetting. Funderud holdt på logisk tegnsetting, Aukrust på grammatikalsk. Aukrust var som vanlig meget påståelig og mente at hans vurdering var det eneste rette. Det var derfor ingen grunn til videre diskusjon om hvem som hadde rett i dette spørsmålet! Slik var han, skriver Funderud, og kollegiet måtte bare finne seg i hans væremåte.

Olav Aukrust var ofte syk, han led av leddtuberkulose. Han var plaget av hyppige hodesmerter. Kollegene måtte flere ganger ta timene for ham. Aukrust kunne være noe uberegnelig av denne grunn selvsagt. Det lå ikke for ham å henge i klokkestrengen, men i det store og hele så gikk det bra, forteller Funderud i sine erindringer. Elevene beundret ham, var nærmest trollbundet av sin lærer. Ville Olav Aukrust vinne elevene for seg – så klarte han det fullt ut, sin væremåte på tross.

Sommeren 1911 giftet han seg med Gudrun Blekastad, men fortsatte ved skolen enda en tid.

Han arbeidet med foredrag som han brukte mye tid på, men når de så var ferdige, var de alle strålende. Han var en spirituell foredragsholder og kunne trollbinde sine tilhørere.

Olav Aukrust sluttet ved skolen i 1913 – altså for 100 år siden. Da Funderud ved skolens 5-års-jubileum i 1915 skulle utgi et festskrift, anmodet han Olav Aukrust om å skrive et dikt. Det gjorde han og sendte da til Funderud sitt dikt «Norrøna-kvadet», et ualminnelig fint dikt, sterkt, med dypt innhold og svært formfullendt.

Funderud skriver at Olav Aukrust i forhold til sin unge alder da han begynte ved skolen i 1910, var en moden og selvsikker mann. Det kunstneriske kom frem ved alt han gjorde og sa. Han spilte også gjerne fele – fremragende. Selv om han hadde amputert venstre hånds langfinger, spilte han uten synbare problemer.

I sin verdensanskuelse var Aukrust en ukuelig optimist. Han trodde fullt og fast på en ny gullalder i Norge. Da han forlot skolen lånte han Olaf Funderud en bok, nemlig antroposofen Rudolf Steiners «Kristendommen som mystisk kjensgjerning». Aukrusts egen diktning synes å bære spor av Steiners filosofiske retning – om enn ikke iøynefallende. Uansett har han nok mottatt impulser av denne store europeiske tenker. Han meldte seg inn i Antroposofisk selskap i 1921. Han hadde våren samme året, sammen med sin hustru, Gudrun Blekastad vært innom antroposofens hovedsenter i Goetheanum i Dornach i Sveits, på vei hjem fra Italia.

Bondelagets folkehøgskole.

Funderud forteller i sine erindringer: «Men som det geni Aukrust var, er ikke bare den kunstneriske formen, men også tankeinnholdet naturligvis helt hans eget. Sin misjon som dikter tok han så alvorlig, at alle undret seg.»

Olav Aukrust var ikke fysisk sterk. Leddtuberkulosen kom til å prege hans siste leveår. Hans død kom derfor ikke uventet på de som kjente ham. Han døde 3. november 1929, bare 46 år gammel. Han etterlot seg enke og to sønner. Det gikk ikke upåaktet hen ved Østfold folkehøgskole som skolen på Mysen nå het, og hvor Olaf Funderud var rektor. Tidligere elever og kolleger mintes Aukrust med stor takknemlighet. Stolt over å ha kjent ham, og over å ha hatt ham som gudbenådet lærer ved skolen i oppstartsårene 1910–1913.

Billedhuggeren Dyre Vaa har laget Aukrustmonumentet i Lom. Gården

Norgard hvor Aukrust ble født, er åpen for publikum i turistsesongen. Gården drives nå biodynamisk og har en stor urtehage. Herfra selges også gårdsprodukter.

Olav Aukrust var forøvrig onkel til brødrene Odd og Kjell Aukrust.

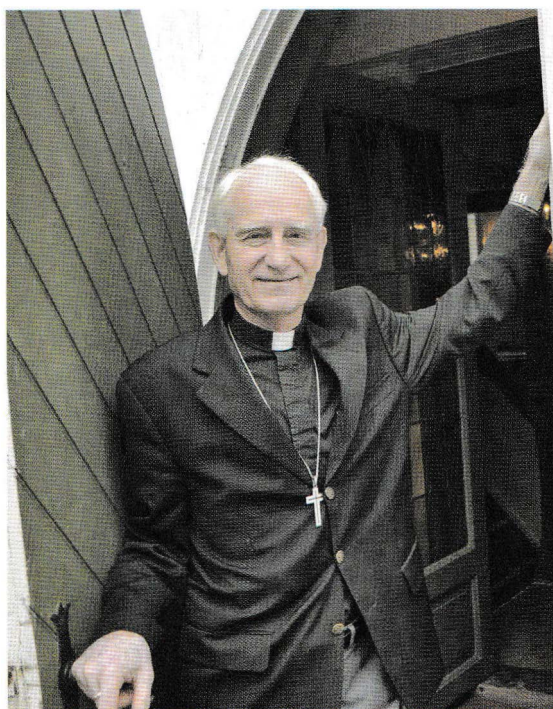
Olav Aukrust ble aldri lærer ved Østfold folkehøgskole på Mysen da denne startet opp 1914 i nybygde lokaler i Vandugveien i Mysen, på gården Vandugs grunn. Det som i dag er Olaf Funderuds vei. Han sluttet formelt da skoledriften på Elvestad opphørte.

Kilder:

«Østfold Folkehøgskole 1910–1930»
av Olaf Funderud.
Eidsberg gårdshistorie, bind III

Krigens hjørne: Sabotasjenatten 14.–15. mars 1945

Av Dag Mysen

Dag Mysen.

Det store bildet

Høsten 1944 og vinteren 1945 ble Hjemmefronten i Norge bygget opp med våpen gjennom flyslipp. Trenede instruktører fra Linge kompaniet i England ble sluppet ned i fallskjerm for å trene og lede de som ble rekruttert som soldater («jegere») i hjemmestyrkene. Her i Indre Østfold var det i mars 1945 innrullert vel 750 mann i de lokale hjemmestyrkene. De ble kontinuerlig trent og drillet i våpenøvelser,

vakthold, sabotasje, bruk av «plastikk» som sprengstoff, taktikk osv. Målet var at disse styrkene skulle rykke inn og ta over vaktholdet av alle viktige installasjoner og den lokale infrastrukturen i forbindelse med maktovertakelsen av landet. På det tidspunktet var en kapitulasjon fra de tyske styrkenes side det mest sannsynlige sluttutfallet.

Allerede i desember 1944 hadde de alliertes hovedkvarter i Europa bedt om at jernbaneforbindelsen mellom Norge og Tyskland måtte saboteres, for å hindre at tyske styrker ble transportert ned til sluttkampene i Tyskland. Men den norske hovedkommandoen våget ikke å sette i verk en slik aksjon, av redsel for at situasjonen i Norge skulle komme ut av kontroll fordi hjemmestyrkene ennå ikke var godt nok organisert og disiplinert. Den strategiske viktigheten av en slik aksjon ble imidlertid svekket betydelig av to forhold ut over vinteren 1945: Den vellykkede senkningen av trosskipskipet «Donau» 15. januar, og at Sverige sa opp avtalen med Tyskland om fri ferdsel gjennom Sverige.

I mars 1945 var som sagt Hjemmestyrkene formelt innrullert, trent og godt organisert. De trengte å få en oppgave som krevde samordning og som kunne dokumentere hva de nå sto

for i styrke og gjennomføringsevne. Slik kom operasjon «Betongblanding» til. Den ble planlagt som en samordnet aksjon til samme tid over hele Østlandet og Sørlandet, og skulle formelt sett hindre jernbanetrafikken nordfra til utskipningshavnene langs kysten på strekningen Kristiansand–Halden. Samtidig skulle alle store installasjoner spares som ville være nødvendig å holde intakte om en samordnet svensk-norsk innmarsj ville bli nødvendig. Derfor ble de store jernbanebruene spart. I vårt distrikt gjaldt det Langnes, Sarpsborg og Rolvsøysund bru, samt bruene over Mosse-elva, Hølenelva og Tomterviadukten. Og hele strekningen Ski-Oslo skulle spares av hensyn til tilførselen til befolkningen i hovedstaden.

Alle aksjonene skulle gjennomføres som «stille sabotasje»; man skulle ikke gå i kamp med tyskerne. Man skulle gjennomføre aksjonene i stillhet og forsvinne ubemerket. Og alle aksjonene over hele Norge skulle gjennomføres på samme tidspunkt.

Det lokale bildet

Vårt avsnitt 11.4 besto av Askim, Trøgstad, Mysen, Rakkestad og Ørje, med Sigvart Holm (Pedersen) på Mysen som avsnittssjef. Fire godt trente Lingeakarer ble satt ned i fallskjerm 2. mars for å instruere og trene hjemmestyrene i vårt avsnitt. Instruktørene ble kalt «Team Clothall», og besto av fenrik Valter Normann Hansen og sersjantene Jacob Melsom og Leif Aagaard, med løytnant Alv G. Johnsen som leder. Ved siden av å trene troppene i grupper, skulle de også trene og forberede nesten to tredjedeler av styrken i å overta, beskytte og holde vakt over kraftstasjonene i Glomma:

Solbergfoss, Kykkelsrud og Vamma. Karene fra vårt lokalsamfunn var knyttet til Leif Aagaard, «Henning», som senere ble sjømannsprest og sogneprest på Nesodden. 11. mars kom radiotelegrafist fenrik Johan Børge Petersen inn fra Sverige for å komplettere gruppen. Han opprettet radiostasjon i 2. etasje på Buviken ved Hungervann.

Denne gruppen trente og instruerte også de som skulle sabotere stasjonene på Slitu, Eidsberg og Heia. Men sabotasjen mot Mysen stasjon var så omfattende og ville kreve så mange jegere for å kunne gjennomføres, at instruktør Kaare Egenes (Fridtjof) ble satt til å trene og lede en gruppe på vel 15 mann til denne aksjonen. Han kom inn fra Sverige, trente mannskapene på Svenneby i Hærland, og bodde i et lite hus på hønsefarmen til Helge Lundeby

Da er vi kommet frem til 14. mars 1945. Torer Garseg forteller: «Vinteren 1945 var ikke kaldere enn vanlig og ganske snøfattig. Våren kom tidlig det året. Det ble skikkelig varme i mars og april. De satte poteter i april. Godværet varte til 12. mai. Da kom regnet. Det var vått på 17. mai og ut måneden, før finværet kom tilbake. (Også i Tyskland var det våronn. Mens krigen raste rundt dem, drev bøndene våronn for fullt og så frem til en høst uten krig.)

14. mars var det vårvær. Isen lå på Mysenelva, men det var vann på isen mot kantene, slik det pleier å være om våren.»

Sabotasjeaksjonene mot Østre og Vestre linje var godt forberedt. Mesteparten av det som trengtes av våpen, ammunisjon, sprengstoff og annet utstyr til lokalaksjonene her i Eidsberg var sluppet ut i fallskjerm ved Varde-

mosen i september og på Kjelemeden i desember 1944. Dette var fraktet ut av Trømborgfjella og lå lagret rundt om i distriktet. Resten kom ned ved Hungervann 2. mars. Sprengladningene ble gjort ferdige av Sigvart Holm, Kaare Egenes og medarbeidere, med 20 minutter forsinkelse. Ladningene var surret ferdige etter hvor kraftig den skulle være på hvert enkelt objekt. Det bare var å fjerne en splint og tenne lunta for å sprengre. De ble fordelt og lagret rundt målområdene en ukes tid før sabotasje-handlingene ble utført.

I vårt distrikt var det tre sabotasjelag som var i sving: En Trøgstadgjeng som tok Slitu, en Hærland/Mysengjeng som tok Mysen stasjon og brua her, og en Eidsberggjeng som tok stasjonene på Eidsberg og Heia. Jegere fra Rakkestad tok pensene på stasjonen på Rakkestad og sprengte brua ved Kåen mølle.

Slitu

Fra Trøgstad syklet Kristian Omvik og brødrene Odd og Einar Gangnes om Betel Mansrund og Morstong ned til Slitu. Vi tror at Alf Kjekerud også var med her. Hit var sprengladningene fraktet på plass av Kristen Garseg noen dager før. Trøgstadgutta sprengte i filler sporveksleren og jernbanelinja like før jernbanebrua på Slitu, og de to sporvekslerne på andre siden av brua. De sprengte også av linja i Pipasvingen ved Fjellengen. En del av linja foran brua boret seg gjennom veggen i 2. etasje på Slitugården ved stasjonen og havnet inne i huset. Trykkbølgene fra smellene var formidable og kjentes sterkt i stor omkrets. Gutta syklet samme vei tilbake og var ved Betel før det smalt. Salvene gikk ca. midnatt mellom 14. og 15. mars. Ladningene hadde 20 minutters forsinkelse, men forsinkelsen var kali-

"Fritjof" til "Pedersen" - rapport av 26. mars 1945.

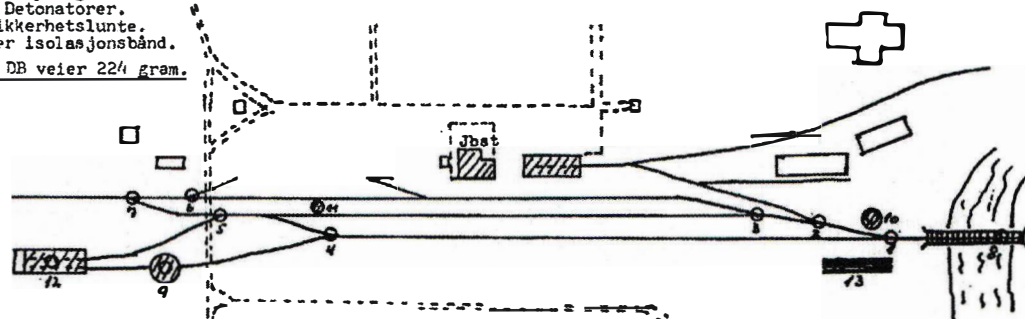
Fortegnelse over anvendt materiell under aksjonen 15.3.45.:

Forbruk:

84 tidsblyanter
110 m. cordtexlunte
320 stk DB= Demolition
Block: Sprengsener, Plastic.
74 stk. Detonatorer.
10 m. sikkerhetslunte.
8 ruller isolasjonsbånd.
1 stk. DB veier 224 gram.

Mysen jernbanestasjon.

Skisse over angrepsmål aksjon "Betongblandingen" natt til 15. mars 1945.

- Mål 1 -7: Sporpenser
8: Jernbanebro (21 meter)
9: Svingakive
" 10: Tårn med vannbeholder
" 11: Vannstønder
12: Lokomotivstall (2 lokomotiver)
13: Skinnelager (3 lag s'15 skinner)

Fortegnelse over plassering og brukt materiell ved operasjon Betongblanding på Mysen stasjon

brert etter engelsk klima. Kulda i Norge gjorde at sprengladningene gikk av opp til to timer etter at lunta ble tent.

Mysen

Fra Hærland syklet eller gikk sabotørerne og møtte Rolf og Harry Jensegg ved gartner Wiig, like bak lokomotivstallen ved Mysen stasjon. De som ble trent til oppdraget var: Håkon Melby, Monrad Lund, Karl Hansen, Erling Grefslie, Ivar Revhaug, Harry og Rolf Jensegg, Wilhelm Nordli, Johan Solberg, Hans Aass, Johan Løken, Håkon Degnes, Johan Nordberg, Andreas og Kristian Brandsrud, Johannes Karlsen og Håkon Skubberud. Det var 13 «objekter» som skulle sprenges: 7 sporpenser, to lokomotiver i togstallen, svingskiva, vanntårnet, vannstender, et skinnelager med 45 skinner og jernbanebrua

De gikk først inn i lokomotivstallen og overmannet de to som var der. Med bind for øynene ble de bundet

Hjemmefrontgutta: Kristen, Arve og Erling Garseg.

på hender og føtter med fallskjermline og låst inne på vaktrommet nordvest i stallbygget. De to var Johannes og Torbjørn Syversen, som pusset maskinene og var fyrbøtere på stasjonen. Sylindrene på de to lokomotivene som sto i stallen ble sprengt, det ytterste først. Det berget de to som lå bundet i rommet innafor, for da det andre smellet kom, var stalldørene og alle vinduene blåst ut slik at trykket ikke slo inn veggene i rommet der de to lå hjelpeløse

(Syversen på Holene ved Brødremoen, som ble bundet opp i lokomotivstallen, hadde en sinnrik innretning på sin ulovlige radio. Radioen sto på ei fjøl i bakerovnen bak døra til ovnen. Lynavlederen til pipa i taket gikk ned i bakerovnen og ble koblet til radioen som antenne, og løpestrengen til bikkja mellom takskjegget og låveveggen var den siste delen av antennen.)

Pensene på stasjonsområdet og sirkelskiva som snudde vognene, ble sprengt. Sprengningen av vanntårnet ble ikke helt vellykket. En stor stabel jernbaneskinner ble sprengt tvert av. Og jernbanebrua ble kappet av ved det søndre brohodet, slik at brua hang ut mot Folkenborgsiden. Alle salvene kom etter hverandre, like etter at salvene ved Slitu stasjon gikk av.

Det var få hele vindusruter i Mysen etterpå. Sjøkket av trykkbølgene var svært kraftige og skremte opp befolkningen. I «Indre» 10. mars 1995 forteller Sofie Espelund fra Øymark at hun denne natten sov hos tanten sin i «Degnesgården» i David Blids gate. Trykket fra en av de kraftige eksplosjonene gjorde at divanen hun lå i hoppet ut på gulvet med henne oppi.

Slitugården inneholdt melkemottak, café, bakeri, landhandleri, postkontor samt sju leiligheter i 2. og 3. etasje. Gården ble skadet under spregningen Splinter fra banelegemet traff Slitugården En av dem gikk gjennom veggen og inn i soverommet i 2. etasje.

Eidsberg

Eilert Smestad, Asbjørn Granberg, Trygve Duserud og Fridtjof Bjerke sprenget alle pensene på Eidsberg stasjon. Thoralf Finstad og Johan Fundingsrud skjøt av jernbanelinja i en skarp kurve i Gjerudsvingen og Haakon Tutturen og Martin Gylder tok pensene på Heia stasjon. Salvene på Eidsberg stasjon var de siste som gikk av. Johan Fundingsrud forteller: «Da jeg kom hjem, begynte det å smelle. Far var oppe og lurte på hva dette var, og jeg måtte jo også lure.» Trygve Duserud var så uheldig å miste den ene votten sin under aksjonen Den hadde initialene hans påstrikket. Heldigvis klarte han å finne votten som «interessert tilskuer» dagen etter, før noen andre oppdaget den.

Følgene av aksjonen

Ingen tyskere rykket ut denne sabotasjenatten. De ble i sine forlegninger og rørte seg ikke før dagslyset kom ved åttetiden om morgenen. De var nervøse og ampre, og visste nok ikke hva de ville møte. Opprydningen begynte umiddelbart. Brua over Mysenelva falt ikke ned før tre dager etter spregningen. Da tok tyskerne ut en stor vinsj på brua. Brua raste ned i vannet, og seks norske og to tyskere fulgte med ned. De norske var: Wilhelm Johnsen, Armand Berg, Harald Aas, Anker Nielsen og Olaf Hansen fra Mysen og Aksel Skofterud fra Slitu. Alle ble forslått. Harald Aas, som sto på brua med autogensveiseapparatet til Kjønnna Andresen, ble skadet stygt og lå på sykehus en god stund. Også de to tyskerne ble stygt skadet og lå på syke-

Totalsummen over anvendt materiel under aksjon 17 d. i.

4 Hjeltem skd.	3 Hjeltem.	18 D.B.	12 m. brett
12 Hjeltem skd.	24 "	30 "	14 m. "
17 Hjeltem skd.	34 "	110 "	42 "
4 Hjeltem	2 "	62 "	6 "
2 Hjeltem	4 "	48 "	2 "
Hjeltem	2 "	6 "	8 "
" Hjeltem	2 "	3 "	3 "
Hjeltem	2 "	34 "	5 "
Hjeltem	4 "	40 "	4 "
8 Hjeltem		304 D.B.	104 m. brett

Sum:

brettet.	ca. 110 m.
Hjeltem.	80 Hjeltem.
D.B.	ca. 350 Hjeltem.
Informasjon	" 14 Hjeltem.
Hjeltem skd.	10 m.
Hjeltem skd.	8 m.
Hjeltem skd.	1 Hjeltem. (for skidene)

Resten av utrustning 3. B. ble med.
 Tungen og i tillegg utrustning, 1/2 tønne Hjeltem og skidene.
 Skidene.

Total oversikt over anvendt sprengningsmateriel på jernbaneskinnene ved Slitu, Mysen og Eidsberg.

hus. De øvrige norske ble på mirakuløst vis ikke forslått verre enn at de var på bena igjen etter et par uker. De ble ferdigbehandlet lokalt av Dr. Ingier.

Armand Berg forteller til «Indre» 26. mars at han sto nederst (sønnest) på brua og forsto at han ville bli slått i hjel av løse sviller om han fulgte med rett ned. Derfor stupte han ut til siden ned i ei råk i isen, men ble sittende fast i leira i elvebunnen. Han fikk revet seg løs og svømte under isen til han fant ei råk helt inne ved land. Her fikk han fatt i ei trerot, besvimte og våknet opp i stua til fabrikkier Trippestad. De øvrige ble plukket opp ettersom de kom opp til overflaten.

Dette med at brua falt ned tre dager etter sabotasjen, var det eneste som kom i «Indre», rundt disse hendelsene.

Fredag 17. mars sto det bare en kort notis om at hele jernbanesystemet på Østlandet var sabotert. Ingen detaljer om de lokale ødeleggelsene ble nevnt. Det var vel dårlig reklame for makt-haverne som rådde avisen. Derimot var det flere artikler om hvor fæl Hjemme-fronten var, og hvordan de ødela for sine egne. 26. mars sto det med fete typer: «Hjemmefrontens virksomhet ledes av kommunister og har bolsjevik-herredømme som mål».

Det ble ikke tatt represalier ved disse sabotasjene. Tyskerne kunne ikke tro at en slik samordnet aksjon over store deler av landet kunne utføres utelukkende av lokale krefter. Riktignok ble en mengde mer eller mindre utpekte sivile langs Østre og Vestre linje arrestert i begynnelsen av april, og forhørt. Men det ble ikke brukt tortur, og ingen sa noe. I løpet av 14 dager var alle satt fri igjen. Nå var det i praksis Wehrmacht som rådde. De visste at krigen for lengst var tapt, og var vel innerst inne sjele-glade for sabotasjen som gjorde at de kunne sitte i fred i Norge til alt var over.

Ingen tyskere eller nordmenn kom til skade ved sabotasjene i Østfold denne natten. Vestre linje ble sabotert på de fleste stasjonene mellom Ski og Halden, og var ute av drift i fem dager. På Østre linje fikk følgende stasjoner besøk denne natten: Spydeberg, Knapstad, Tomter, Slitu, Mysen, Eidsberg, Heia, Rakkestad med Kåenbrua og Ise. Østre linje var ute av drift i femten dager.

I ettertid ser vi at det nok ikke var de håndfaste ødeleggelsene gjennom sabotasjeaksjonene denne natten som var det viktigste «utbyttet». Det viktigste var måten den ble gjennomført på. Alt gikk

etter planene. Svært få konfrontasjoner med tyske styrker oppsto. Hjemmestyrkene fikk vist at de var godt organisert og trent, at kommunikasjonene mellom distriktene og med London fungerte, og at de var blitt en maktfaktor å regne med i det store spillet om Norge. De fikk vist Wehrmacht at det ikke ville nytte å forsøke å tvinge seg gjennom Sverige og ned til Tyskland med styrker, og at noen annen sluttløsning enn kapitulasjon ville bli svært kostbar for okkupasjentene. Hjemmestyrkene fikk selvtillit. For mange ble det en vellykket ilddåp. Den norske ledelsen i London og de alliertes hovedkvarter fikk trygghet for at de norske hjemmestyrkene kunne bli betrodd en viktig rolle i den kommende maktovertakelsen i Norge. For hver soldat i hjemmestyrkene som kunne ha et oppdrag under maktovertakelsen, kunne en alliert soldat forbli i styrkene som skulle pasifisere Tyskland og dets allierte.

Våre lokale hjemmefrontsoldater fortjener honnør. De var fåmælte etter krigen og gjorde ikke noe vesen av seg. De bare gjorde en innsats som de mente de måtte og skulle gjøre. Motstanderne var verdens best organiserte og utrustede krigsmaskin, og lokale sambygd-

inger som samarbeidet med tyskerne. Hjemmefrontjegerne trente og arbeidet under overhengende livsfare hver dag. Jeg er blitt dypt berørt av arbeidet med dette stoffet.

Kilder:

- Mil.Org. Distrikt 11. Militær motstand i Østfold og Søndre Akershus 1940–1945. Bind 1, Jon Harald Holm, Fredrikstad 1988.
- Fra krig til fred 1940–1945. Haakon Koht Nordbye. Mysen 1999.
- Krigsårene i Rakkestad 1940–1945. Budstikken, Rakkestad historielag 1995.
- Johan Fundingsruds erindringer til sine etterkommere.
- Johan Vikebys erindringer: Marker 1940–45. «Mørketid».
- Tidligere samtaler med Johan Løken.
- Samtaler med Torer Garseg og Erling Mustorp.
- Samtaler med Gunnar Lund, Inger Lundsrud, Petter Opsahl, Anne Grethe Nilsson, Ragnar Duserud og Arnhild Sand.
- Indre Smaalenenes Avis fra 17. mars til 30. april 1945 og 10. mars 1995.
- Et volum uspesifisert litteratur om 2. verdenskrig i Europa og i Norge

Har De enda ikke bestemt Dem

hvor De skal ha Deres julebord
eller juleselskap, så er

Mona Sportsrestaurant

stedet hvor De kan ha en hyggelig kveld.
Ring tlf. Mysen 1757.

Minnemarkering i Eidsberg kirke 23. mai 2013

100 år siden kvinnene fikk stemmerett og Jacob Nicolaj Wilses dødsdag

Fylkesmann Anne Enger tok imot invitasjonen til å være med å sette sitt preg på feiringen.

Kjære alle sammen!

Gratulerer med dette flotte arrangementet her i Eidsberg kirke 23. mai!

Og tusen takk for hyggelig invitasjon til å være sammen med dere!

Her skal vi minnes Jakob Nikolaj Wilse, som døde i Eidsberg på denne dagen, for mer enn 200 år siden.

Jakob Nicolaj Wilse – sognepresten, universitetsforkjemperen, folkeopplysningsmannen, topografen, meteorologen, botanikeren og forfatteren, – som

det står på programmet – et lysende navn i sin nordiske samtid, og en bauta i Østfolds kulturhistorie! Bedre kan det ikke sies!

Vi skal også markere at det er 100 år siden kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn i Norge. Det kommer jeg tilbake til.

Men først dette

Jeg er rett og slett imponert over dere og særlig dere ildsjeler – imponert over engasjement, kunnskaper og innsatsvilje. Dere

- forteller og dokumenterer historien,
- leter opp og tar vare på rike kulturminner,
- finner veier for å bringe alt dette videre til nye generasjoner.

Tusen takk for innsatsen! Betydningen av slikt engasjement kan rett og slett ikke overvurderes. For historiene gir oss mening, identitet og røtter. Det bidrar til forståelse for tidligere tider og gir økt innsikt i fremtidens utfordringer. Det er grunnlaget for vår sivilisasjon, vår dannelse og humanitet. Og det er slik – ingenting kommer av seg selv. Noen må gjøre arbeidet.

Det er videre slik at kultur er ikke statisk. Den utvikles kontinuerlig.

Dessuten; demokratiet er ikke vedtatt en gang for alle. Hver ny generasjon må

vinnes for grunnleggende verdier som demokrati, menneskerettigheter, likestilling, likeverd og rettferdighet.

Jeg synes vi tar så mye for gitt i dagens Norge. Som om det er en selvfølge. I forbindelse med statsborgerseremonier for våre nye statsborgere, trekker jeg frem dette, men jeg tror egentlig det er viktig å minne oss alle om det;

I utgangspunktet var Norge et av de fattigste land i Europa. Det er særlig etter krigen at vi utviklet velferdssamfunnet. Vel har vi oljen og rike naturressurser, men det norske velferdssamfunnet er ikke kommet av seg selv.

Det er bygd opp gjennom generasjoners harde arbeid. Og gjennom politisk vilje og evne til å prioritere verdier – basert på en solidarisk grunntanke. Vi har laget ordninger som sikrer rett til sosial trygghet, utdanning og helse – uavhengig av privat økonomi og uavhengig av hvor du bor i landet.

«Gjør din plikt og krev din rett» er et kjent uttrykk gjennom vår historie. Jeg tror det er viktig å holde fast ved dette, gjør din plikt og krev din rett.

Bare slik kan vi sikre et fortsatt solidarisk samfunn. For det er jo sånn at alle mennesker er sårbare i perioder av livet. Så du hjelper meg, når jeg trenger hjelp, og jeg hjelper deg, når du trenger hjelp. Vi er tjent med å hjelpe hverandre. Samhold og solidaritet er grunnleggende verdier. Ingenting kommer av seg selv!

Jeg må si litt om 1814. Året var et eventyr – et mirakel. Norge var faktisk ett av de fattigste land i Europa – en koloni, et lydrike under Danmark. I 1814 hadde vi tre konger: først danske kong Fredrik 6., så ble Christian Frederik valgt til Norges konge 17. mai, og i november ble svenske kong Karl 3. unionskonge.

Først i 1818 tok hans franske adoptiv sønn Karl Johan over.

Det var ved Kielfreden etter napoleonskrigene i januar 1814 vi ble gitt fra Danmark til Sverige som krigsbytte. Slik var det, rett og slett. Perioden med forvirring ble imidlertid brukt godt av sterke personer i Norge. De så muligheten. Og 112 menn, og det var selvsagt bare menn, kom sammen til riksforsamlingen på Eidsvoll. Noen var godt forberedt. De brukte bare seks uker.

17. mai fikk vi ny grunnlov og ny konge på Eidsvoll. Grunnloven bygde på den franske grunnlov og den amerikanske uavhengighetserklæringen. Grunnloven vår bygger på prinsippene om folkesuverenitet, maktfordeling og uavhengighet. Verdier som frihet, likhet og brorskap ble ledetråder. Men her var også noen skamletter som at jesuitter og jøder ikke hadde adgang til riket.

Hele året 1814 er et mirakel. Vi endte i en personalunion med Sverige. Da hadde det vært krigshandlinger flere steder i Østfold, statsråd på Spydeberg prestegård og fredsslutning i Moss. Krigen ble stanset og vi fikk beholde hovedtrekkene ved grunnloven.

Når vi nå planlegger grunnlovsjubileum i Norge, er det et samlet Østfold som vil løfte hendelsene i Østfold opp på den nasjonale dagsorden. Det er stor undring over at denne delen av vår historie er så lite påaktet. Det skal vi få frem. Det er et budskap om fred fra Østfold. Ord vant over våpnene. Siden 16. august 1814 har det vært fred mellom broderfolkene i Skandinavia. I 200 år. Krig er utenkelig.

I årene etter 1814 videreutviklet vi demokratiet og bygde kulturnasjonen. Grunnloven var jo også en uavhengig-

hetserklæring. Demokrati her i landet har hele tiden vært preget av inkludering, idealet var likhet, adelskap – i den grad det var noe ble avskaffet i 1828. De store kulturelle folkebevegelsene ble et særtrekk i utviklingen av demokratiet. Dette, sammen med mangel på dominerende elite i Norge, gjør at norsk kultur og det nasjonale i Norge, i motsetning til mange andre land, er preget av demokrati, inkludering og likhetstanken. Impulser kom nedenfra – eller rettere innenfra – og impulser kom utenfra.

Vår grunnlov vokste frem i et egalitært samfunn, der bønder og embetsmenn møttes i gjensidig respekt. Sammen lagde de rammeverk for Norge.

Våre store kunstnere oppholdt seg i stor grad andre steder enn i Norge, da de var som mest kreative. Så kom de hjem, ble hyllet. Kulturen ble utvidet og utviklet.

Unionen med Sverige ble på mange måter en blomstringstid for Norge. Men det var altså helt utenkelig at kvinner skulle ha stemmerett i 1814. Intenst arbeid med markerte kvinneskikkelser i spissen, drev kvinners stemmerett frem. Det tok mange tiår.

I år vil vi høre mye om «De fire store», og denne gangen handler det ikke om fire store menn fra litteraturhistorien. Det handler om fire flotte kvinner, deres liv og innsats. De er valgt ut for å illustrere den mangfoldige og sterke historien om kvinners kamp for stemmerett.

De fire kvinnene kommer fra ulike lag i befolkningen, fra ulike deler av landet og de har ulik tilnærming til spørsmål om likestilling og stemmerett. De fire er: *Fredrikke Marie Qvam* (1843–1938) fra Steinkjer i Trøndelag. Som ung mor og kone fikk hun erfare hvor begrensende datidens kvinneliv kunne være. Som

voksen viet hun livet sitt til å sprengre grenser. Hun var organisasjonsmenneske av de sjeldne. Hun var også god nettverksbygger og fikk tilnavnet «korridorenes dronning».

Gina Krog (1847–1916) kom fra Flagstad i Nordland. Hun var kompromissløs aktivist og viet livet sitt til kvinnesak og likestilling. Hun var kvinnebevegelsens høvding og kompromissløse ideolog. Hun firte aldri på kravet om full økonomisk og politisk likestilling med menn, og hun var ikke redd for å stå alene. Gina Krog blir kalt stemmerettens mor.

Fernanda Nissen (1862–1920) var fra Kragerø i Telemark. Hun var skipsrederdatter som sjokkerte det gode borgerskapet ved å bli sosialist. Hennes politiske oppvåkning kom med fyrstikkarbeidernes streik i 1889. Fernanda Nissen var opptatt av byutvikling, arbeidet for folkebiblioteker og at det skulle anlegges parker og grønne lunger i byene.

Hvem er så ditt kvinnelige forbilde? Avisen *Vårt Land* stilte dette spørsmålet til Kåre Willoch. «Det er en veldig lang liste, men jeg vil begynne med Camilla Collett. Hun betød veldig meget for å bygge opp respekten for kvinner.»

Og ja, *Camilla Collett* (1813–1895) fra Eidsvoll er den fjerde, eller rettere sagt den første av disse kvinnene. Camilla Collett – hun ble født i 1813 – 100 år før kvinnene fikk alminnelig stemmerett. Da hun ble født var kvinner på ingen måte likeverdige samfunnsborgere.

Kvinnene hadde ingen rolle i arbeidet med grunnloven på Eidsvoll i 1814, der var det bare menn. Som kjent var Camilla Collett datter av Eidsvollsmannen Nicolay Wergeland, og søsteren til dikteren Henrik Wergeland, så hun var

Eidsberg kirke: Ved markeringen av Jacob Nicolai Wilses dødsdag for over 200 år siden.

født inn i en av Norges mest fremtredende og berømte familier på 1800-tallet. Camilla Collett var forfatter og samfunnsdebattant i en tid da kvinner helst ikke skulle være noen av delene: Borgerkapets kvinner skulle «sitte på stas», men kvinnebønder og tjenestejenter i by og bygd var «oppe først og sist i seng».

I 1854 ga Camilla Collett ut romanen «Amtmannens døtre». Den tok opp kontroversielle tema som kvinners manglende kontroll over eget liv og valg av ektefelle. Hennes budskap var at kjærligheten mellom mann og kvinne ble meningsløs når konvensjonene tvinger den ene parten til å være passiv. Illustrerende – og ganske provoserende, tenker jeg, kalte hun selv romanen for «Et skrig. Mitt Livs lengst tilbakeholdte skrig.»

Camilla Collett var Norges første kvinnesakskvinne. Som forfatter satte

hun ord på kvinners innestengte liv. Hun protesterte mot at kvinner skulle leve gjennom sine menn. Hennes budskap var at kvinner må frigjøre seg selv – sine egne tanker og følelser. Kvinner må selv forstå og erkjenne at de er samfunnsborgere, jevnbyrdige med menn.

Slik banet Camilla Collett veien for kvinner som kom etter henne.

Hun ble enke tidlig og fikk så tunge økonomiske kår at hun ikke klarte å holde familien sammen. Men da Camilla Collett fylte 80 år var det stor markering i Kristiania, hun fikk medalje av Oscar II, ble ført til bordet av Henrik Ibsen og ble hyllet bl.a. av Gina Krogh.

Gina Krogh var en av de mest sentrale kvinner da Stortinget i juni 1913 vedtok endringer i grunnloven som sikret kvinner stemmerett. «Vi hadde aldri tvilt på at vi skulle seire, men at seieren skulle komme saa stor og fullkommen, saa stille og skjønnt som den kom i kveld,

det hadde vi aldri drømt om». Sa Gina Krog etter at vedtaket var fattet – enstemmig og uten debatt.

Gina Krog mintes trolig første gangen Stortinget debatterte kvinners stemmerett i 1890. Da ble det uttalt at: «Hun kan ikke gjøre Mandens Gjerning, og hun vil ikke gjøre Kvindens Gjerning, hva bliver hun da? Hun bliver et vanskt Neutrum » Og flertallet mente at «å dra kvinner inn i politikken vil skade familien og det kall kvinnen naturlig er anvist til».

Jeg nevnte motkulturene på 1800-tallet; lekmannsbevegelsen, språkrørsla og avholdsbevegelsen. Motkulturene bygde nettverk over hele landet, spredte informasjon og ble en viktig arena for deltagelse og påvirkning. Motkulturene var en maktfaktor etter sentrum/periferi dimensjonen, noe som fortsatt preger det politiske landskapet.

For å illustrere styrken i organisasjoner er folkeavstemningen om unionsoppløsningen i 1905 interessant. Kvinner hadde ikke stemmerett, men avstemningen ble allikevel et vendepunkt i kampen for kvinners stemmerett.

Bakgrunnen for unionsoppløsningen i 1905 er kort fortalt: Misnøyen vokste i Norge.

Stortinget hadde vedtatt lov om eget konsulatvesen for tredje gang, men kong Oscar II nektet å sanksjonere.

Regjering med statsminister Christian Mikkelsen i spissen leverte sin avskjedsøknad.

Da kongen nektet å godta den, svarte Stortinget med å erklære unionen med Sverige for oppløst 7. juni 1905.

13. august 1905 ble det avholdt folkeavstemning om saken i Norge. Det var vel 369 000 som stemte, en valgdeltag-

else på 85 %. Av disse stemte kun 184 i mot! Også kvinnene ville si sin mening. Derfor organiserte de en landsomfattende underskriftskampanje til støtte for løsrivelsen fra Sverige og samlet inn over 280 000 underskrifter! Tenk på det! I Norge i 1905. Det var en maktdemonstrasjon, som gjorde det vanskelig å holde fast ved det syn at kvinner «ikke var modne for stemmerett».

Norge er helt annerledes nå enn for 200 år siden. I det nye Norge er det et mangfold av religioner og kulturer. Det er muligheter og det er utfordringer. Noen tror kanskje at innvandringen stopper eller går over. Sånn er det ikke! Dette må vi møte med bevisst inkludering – av alle, fra de små barna. Vi vil styrke den kulturelle grunnmuren. Livet leves lokalt. Dette er livet!

Også kan vi få hjelp av vår egen grunnlov i utviklingen av det nye Norge.

Individets rettigheter – ingen skal behandles som del av en gruppe. Retten til å ytre seg – det krever også uenighetsarenaer, slik at meninger kan brytes. Retten til selv å velge tro. Likhet for loven, likestilling og likeverd.

22. juli opplevde vi et brutalt terrorangrep på hele samfunnssystemet og demokratiet vårt. Angrepet kom innenfra. Vi må aldri glemme det. La meg minne om vanlige folks reaksjon på dette ubegripelig og ufattelige? Reaksjonene vakte undring langt utenfor landets egne grenser. Menneskene søkte ut i gatene med roser og løftede hender. Sang enkle gamle sanger. Noen leste dikt. De unge søkte kirkene, spontant og ble godt mottatt. Vårt nasjonale lederskap viste vei. Svaret var: demokrati, åpenhet, samhold.

Ett bilde gikk verden rundt – det var

imamen og den kvinnelige sognepresten på Nesodden som sammen fulgte båren til 18 år gamle Bano til graven. Tankevekkende og sterkt.

Jeg vil avslutte med et sitat av den tyske teologen Martin Niemüller, som noen trolig har hørt meg bruke før. Men det gjør ikke noe. Det står seg!

Elie Wiezel brukte det da han mottok fredsprisen i 1986. Elie Wiezel er rumensk jøde og overlevde konsentrasjonsleir under andre verdenskrig som ung gutt. Hans budskap var «kamp mot likegyldighet» og vi må ikke glemme, for

det kan skje igjen. Dette handler om å bry seg Om å ta ansvar. «Først kom de for å hente kommunistene, men jeg var ikke kommunist så jeg tidde. Så kom de for å hente fagforeningsmedarbeiderne, men jeg var ikke fagforeningsmedarbeider, så jeg tidde. Så kom de for å hente sosialdemokratene, men jeg var ikke sosialdemokrat, så jeg tidde. Så kom de for å hente jødene, men jeg var ikke jøde, så jeg tidde. Da de til slutt kom for å hente meg, var det ingen igjen til å tale min sak.»

Takk for oppmerksomheten!

DANS — SHOW — DANS
Lørdag 6/3 kl. 20.00 samles igjen festglad ungdom i

**Bøndernes Hus
Slitu**

Musikken besørages av et populært band med den varmende tittelen

SOMMERVEIEN

DANS Velkommen til Slitu! DANS

Samfunnshuset, S. Høland
FEST lørdag 6/3 kl. 20.

Fredag 5. mars 1971 Arr.: SHSK og SHUL.

Eidsberg historielag på tur til Røros 2010

Onsdag 4. august 2010 startet 47 forventningsfulle turdeltagere på Eidsberg historielags tur til Røros og det historiske spelet «Elden».

Etter omtrent to og en halv times kjøring var første stopp ved Norsk skogbruksmuseum på Elverum, og restaurant Forstmann for rundstykker og kaffe.

Vi måtte videre for vi hadde fått en hyggelig invitasjon til å stoppe hos Sigrid og Kjell Arnbjørn Mysen på gården Seljordet i nærheten av Koppang.

En stor og romslig hovedbygning hadde god plass til oss alle. Etter orientering og omvisning i huset som bugnet av antikk og kunst, ble vi servert deilig kringle og kaffe.

Men det var langt igjen til Røros, så etter en drøy time måtte vi si takk for et hyggelig opphold.

Da vi nærmet oss Alvdal, kjørte sjåføren inn på rasteplassen Østlund, hvor vi fikk en overraskelse, hyggelig sådan. En anonym turdeltager sponset oss med forfriskende drikke og kjeks, som ble meget godt mottatt.

Så la vi i vei på siste etappe til Røros hotell. Vel etablert på rommene og etter en god middag, tok nok de fleste en rolig kveld.

Etter frokost torsdag kjørte bussen oss til sentrum for guidet byvandring Røros har mye interessant å by på. Fra gammelt av hadde alle hovedhusene en bakgård hvor en hadde både kuer og andre husdyr. Fôret hentet de fra jordlapper de hadde fått tildelt utenfor byen.

Vi fikk god til å vandre på egen hånd i den spesielle og koselige bergstaden, før vi returnerte til hotellet.

Etter invitasjon fra Sigrid og Kjell Arnbjørn Mysen, ble det et besøk på deres gård Seljordet ved Koppang

Rast på Brovollen gård, hjemstedet til Mysenmannen Harald Kvithyll.

Spelet «Elden» som ble oppført i slagghaugene på Røros.

Etter en liten hvil dro vi til Brovollen gård som er barndomshjemmet til Mysenmannen Harald Kvithyll. Her serverte fru Inger og hennes medhjelpere kaffe og vafler, som smakte fortreffelig ute i hagen. Harald har et lite gårds-museum hvor vi fikk gå rundt på egenhånd og beundre. Det er beundringsverdige hvordan de har tatt vare på historien på gården. Første del av hovedhuset er bygd på 1600-tallet og ble påbygd etter behov.

Etter dette hyggelige besøket måtte vi tilbake til hotellet for å spise middag, før vi igjen skulle til sentrum for å se «spelet».

«Elden» er en teatermusikal om Armfeldts hærtog til Trøndelag i 1718. Det spilles i Nordens kanskje mest spektakulære scene, nemlig slagghaugene i kjernen av verdensarven.

Innholdet i «Elden» er en fortelling om sommeridyll, kameratskap, ungdommelig mot og kjærlighet, men aller mest om krigens meningsløshet. Spelet startet først kl. 21.30 siden mørket med lyskastere gir scenen en spesiell effekt.

Nærmere midnatt kunne vi begi oss på hjemveien, og alle var overbegeistret over den fantastiske forestillingen hvor de fleste skuespillerne var amatører.

Fredag var hjemreisedag, med de nødvendige pauser for mat og drikke, og som vanlig hadde vår reiseleder funnet de beste spisestedene, og maten smakte.

Vel hjemme på Mysen takket vi vår dyktige sjåfør Øystein Johansen, og ikke mindre dyktige reiseleder, Unni Gangnæs, for en flott tur.

En scene fra spelet «Elden» som ble oppført i slagghaugene på Røros.